

СУЧАСНИЙ АНГЛОМОВНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ І
КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИЙ
ВИМІРИ

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ
ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНЕ ЗНАННЯ
ТОПОСНА КОГНІЦІЯ
ТЕРМІНОВЕКТОРНІСТЬ
ДИСКУРСИВНА МІКРОЖАНРОВІСТЬ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІНОЗЕМНИХ МОВ ПРИРОДНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

СУЧАСНИЙ АНГЛОМОВНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС:
СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ І КОГНІТИВНО-
СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІРИ

Луцьк 2026

Сучасний англомовний науковий дискурс : системно-структурний і когнітивно-семантичний виміри: кол. моногр. / гол. ред. Т. А. Мірончук.
Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2026. 226 с.

УДК 811.111'38:81'42'37
С 92

ISBN 978-617-801-883-2

DOI: <https://doi.org/10.17721/978-617-801-883-2>

РЕЦЕНЗЕНТИ

Валентина УЩИНА доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки <http://vnu.edu.ua/>
Фулбрайтер 2019-2020 (факультет лінгвістики
Пітсбурзького університету, Пенсільванія, США)
linguistics.pitt.edu/people/visiting-scholars-and-postdocs

Олег ДЕМЕНЧУК доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету

Ірина ЛЕТУНОВСЬКА кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів КНУ імені Тараса Шевченка

*Схвалено Вченою радою Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Протокол № 15 від 30 червня 2026*

Сучасний англомовний науковий дискурс постає складним багатовимірним феноменом, у якому системно-структурні параметри мови тісно переплітаються з когнітивними процесами та інтенціями мовця. Ця колективна монографія пропонує цілісний погляд на архітектуру наукового знання – від його фонетичних аспектів та невербальних засобів комунікації до лексико-семантичної організації термінологічних одиниць і жанрової репрезентації наукових текстів у цифровому середовищі. Колективна монографія пропонується науковцям-лінгвістам, аспірантам та усім зацікавленим сучасним германським мовознавством.

З М І С Т

ВСТУП		стор. 4
РОЗДІЛ І	СИСТЕМНО-СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНОЇ ОДИНИЦІ.....	8
<i>Ю. Бабчук</i>	ФОНЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПАРАДИГМІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	8
	Список використаних джерел	21
<i>К. Мегела Н. Тарасова</i>	РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АДИКТИВНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ НОН-ФІКШН ДИСКУРСІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ І СЛЕНГОВИЙ ВИМІРИ	24
	Список використаних джерел	64
<i>Т. Мизин</i>	ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЧНИХ ТА АНТОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У ГЕОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	67
	Список використаних джерел	97
РОЗДІЛ ІІ	КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	101
<i>О. Шевченко</i>	ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ЛІНГВОКОГНІТИВНА КАТЕГОРІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	101
	Список використаних джерел	125
<i>Т. Мірончук Т. Пастушенко</i>	ПИСЬМОВІ МАЛОФОРМАТНІ ЖАНРИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ: СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА	127
	Список використаних джерел	162
<i>Н. Одарчук</i>	ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАУКОВОГО ЗНАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ПИСЕМНІЙ КОМУНІКАЦІЇ	164
	Список використаних джерел	213
ВИСНОВКИ		217
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК		220

ВСТУП

Сучасний лінгвістичний простір характеризується стрімкою інтенсифікацією англомовної наукової комунікації, що зумовлено глобальним переходом до суспільства знань. Підвищений інтерес до наукового дискурсу в лінгвістичних студіях обумовлений його роллю як основного медіуму для верифікації та трансляції знань в масштабах світової спільноти.

Дослідження природи наукового знання на сучасному етапі розвитку лінгвістики виходить за межі суто дескриптивного опису мовних фактів, зосереджуючись на фундаментальних механізмах взаємодії мови, мислення та комунікації. Англомовний науковий дискурс у цьому контексті постає не лише як інструмент для передачі інформації, а як складна архітектонічна цілісність, де кожен рівень – від акустичного сигналу до концептуальної структури – підпорядкований єдиній логіці пізнавального процесу.

Важливою рисою сучасних наукових розвідок є їхня виразна інтердисциплінарність, що виявляється у синтезі лінгвістичних та галузевих методів, а також застосуванні цифрових технологій до аналізу наукового дискурсу. Такий підхід дозволяє розглядати наукову одиницю не ізольовано, а в точці перетину різних предметних сфер, де мова стає інструментом міждисциплінарної інтеграції.

Актуальність розроблюваної у колективні монографії теми логічно витікає з необхідності подальшого розкриття внутрішньої динаміки сучасної науки та зрозуміння як інтелектуальний досвід дослідника адаптується до вимог глобального інформаційного простору.

Мета дослідження полягає у виявленні системно-структурних, когнітивно-семантичних, невербальних та жанрово-стильових параметрів англомовного наукового дискурсу, які визначають специфіку репрезентації та трансляції наукового знання в міждисциплінарному й цифровому контекстах.

Для реалізації мети поставлено такі **завдання**:

1. Систематизувати провідні тенденції фонологічних досліджень у сучасній лінгвістичній парадигмі, визначивши їхній потенціал для аналізу просодичних параметрів дискурсу і наукового зокрема.

2. З'ясувати особливості дискурсивного розгортання адиктивної проблематики в сучасному англомовному нон-фікшн тексті на основі інтегрованого аналізу його термінологічного та сленгового пластів.

3. Дослідити лексико-семантичну динаміку фахових терміносистем (зокрема географічної) та механізми термінологічної синонімії й антонімії як засобів уточнення наукових понять.

4. Схарактеризувати структурно-ієрархічну організацію та інструментарій вербалізації концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР в англійській мові; виявити когнітивні ознаки мегаконцептів: ЛАНДШАФТ і ВОДНИЙ ПРОСТІР та встановити особливості їхнього польового структурування в англомовній картині світу.

5. Здійснити класифікацію письмових малоформатних жанрів сучасного англомовного наукового дискурсу; визначити критерії їхньої диференціації та виявити специфіку функціонування гібридних жанрових форм, що виникають в умовах цифрової трансформації наукової комунікації.

6. Обґрунтувати семіотичну природу англомовної писемної професійної комунікації та визначити функціональне навантаження візуально-графічних засобів у процесах репрезентації наукового знання.

Об'єктом дослідження виступає сучасний англомовний науковий та нон-фікшн дискурс як багаторівнева міждисциплінарна система, що функціонує у вербальному (термінологічному й субстандартному) та невербальному вимірах і репрезентована сукупністю різнорівневих одиниць – від окремих лексем до когнітивно-семантичних структур, невербальних візуально-графічних засобів та цілісних жанрових форматів.

Предметом вивчення є лінгвокогнітивні, структурно-семантичні, стилістичні, комунікативні та мультимодальні особливості вербальних засобів різних лексичних пластів (загальнонаукового, термінологічного і сленгового) та невербальних кодів репрезентації наукового й науково-популярного знання в англомовному дискурсі на різних рівнях його ієрархії.

Новизна проведеного дослідження вбачається у тому, що:

- на теоретико-фонологічному рівні розкрито трансформацію методології фонологічного аналізу під впливом інформаційних технологій та акцентовано на новітніх напрямках досліджень дискурсу і наукового зокрема: аллегрова фонетика, соціофонетика, перцептивна фонетика;
- розширено уявлення про специфіку номінацій наукового й науково-популярного знання в англомовному дискурсі завдяки комплексному аналізу системних зв'язків (синонімії, антонімії)

всередині фахових терміносистем та виявленню закономірностей залучення сленгового субстандарту до науково-популярного викладу;

- на когнітивно-концептуальному рівні побудовано багаторівневу ієрархічну модель концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР, що включає мегаконцепти, концепти-гіпероніми та концепти-гіпоніми;
- на семантично-дискурсивному рівні розроблено типологію письмових малоформатних жанрів та встановлено специфіку цифрової трансформації жанрової системи, що призвела до проникнення й функціонування новітніх гібридних форм у науковому й науково-популярному дискурсі;
- на комунікативно-графічному рівні обґрунтовано семіотичну природу англомовної писемної професійної комунікації та визначено функціональне навантаження частотних візуально-графічних невербальних засобів.

Теоретичне значення праці полягає у запропонуванні інтегрованої моделі аналізу англомовного наукового / науково-популярного дискурсу, що базується на принципі міжрівневої кореляції його одиниць.

Практична цінність презентованої монографії вбачається у можливості впровадження її розробок у навчальні курси з теоретичної фонетики, лексикології, генології, академічного письма та спецкурси з когнітивної лінгвістики й невербальної комунікації, а також при укладанні фахових словників, навчальних посібників, силабусів для студентів природничих спеціальностей та оптимізації процесів підготовки викладачів до практичних занять.

РОЗДІЛ І. СИСТЕМНО-СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНОЇ ОДИНИЦІ

ФОНЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПАРАДИГМІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Юлія Бабчук, канд. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В умовах глобального розвитку суспільства проведення фонетичних досліджень перетворюється на необхідність заради технічного та інформаційного прогресу людства. Здобутки фонетики як науки представлені у вигляді розробок новітніх комунікаційних систем, штучного інтелекту, гаджетів, зокрема мовних тренажерів, навчальних комп'ютерних програм (*TELL ME MORE*), проєкту *SMARTKOM* тощо. Новітні розробки використовуються в різноманітних сферах життя – від правосуддя (застосування та проведення фоноскопичних експертиз) – до великого бізнесу (створення назв логотипів відомих міжнародних брендів). До прикладу, Організація Об'єднаних Націй (ООН), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) виділяють гранти на прикладні дослідження в галузі фонетики. Світові бізнес-гіганти – *Nvidia (NVDA)* – лідер у виробництві графічних процесорів для ІІІ, *Microsoft (MSFT)* – гігант програмного забезпечення та хмарних технологій (*Azure*), компанії мобільних операторів *Apple (AAPL)* – лідер зі споживчої електроніки та екосистемних послуг та інші розробляють проєкти, що передбачають експериментально-фонетичні дослідження, задля вдосконалення своїх товарів і модернізації систем до найсучасніших вимог інформаційного суспільства.

Сучасні інформаційні технології, комп'ютерні технології, розробка програмного забезпечення для різних сфер життя останнім часом суттєво впливають і на лінгвістичні дослідження, змінюючи підходи до аналізу мовних і мовленнєвих явищ, трансформуючи методи аналізу. Всі технологічні інновації вплинули і на сучасні фонетичні дослідження.

У цьому контексті популярності набувають розвідки у сфері неомакрофонетики, що охоплює загальну теорію мовлення, яка передбачає найбільш ефективне застосування мови. Це вчення про глибоке та фундаментальне дослідження усієї мовленнєвої діяльності, з вираженим акцентом на «експресивній комунікації» Першочерговим завданням є мовленнєва комунікація та функціонування у мовленні мовних одиниць.

Фонетика значно посилсила свої позиції у лінгвістиці протягом останніх двох десятиліть, що пов'язане, перш за все, з появою і постійним удосконаленням програмного забезпечення для фонетичних досліджень, і по-друге, з інтеграцією фонетики у парадигму сучасних досліджень. Ця інтеграція підтверджується, наприклад, зростанням інтересу до психоакустики, психофонетики, лінгвокібернетики, спробами залучити до фонетичних досліджень досягнення когнітивної лінгвістики, когнітивної психології. У фонетичні дослідження, в тому числі експериментально-фонетичні, проникають напрямки і підходи, що стають досить популярними у сучасній лінгвістиці, наприклад, синергетичний підхід, який намагаються пристосувати до вивчення взаємодії і самоорганізації просодем в англійській мові.

Іншим прикладом інтеграції є використання принципів корпусної лінгвістики. Фонетисти мають можливість створювати і використовувати корпуси даних, які містять масиви автентичного мовлення. Цей факт суттєво спростив накопичення і відбір емпіричного матеріалу у фонетичних дослідженнях. Створення корпусів усного мовлення є більш складним процесом у порівнянні з укладанням корпусів письмової комунікації. Укладання останніх є майже автоматичним процесом у зв'язку з тотальною комп'ютеризацією засобів медійної інформації, поліграфічної промисловості, комунікації у віртуальному просторі. Створення корпусів усного мовлення вимагає активної участі волонтерів, висококваліфікованих аудиторів, лінгвістів, які мають здійснювати контроль за транскрипцією мовлення навіть в умовах застосування програм автоматичного розпізнавання і синтезу мовлення. Не можна не відзначити і той факт, що фонетисти суттєво розширили коло мов світу, які представлені у корпусах і на матеріалі яких вони здійснюють свої дослідження.

Ідея створення баз даних усного мовлення не є новою: відомо, що лінгвісти намагалися утворити такі бази після появи перших пристроїв для запису звукового сигналу. В Інтернеті можна знайти чимало зразків мовлення, що були записані в різних регіонах Великої Британії у 1950-60-х роках, тобто у доцифровій період, до оформлення корпусної лінгвістики. Пізніше вони були цифровані і зараз доступні для сучасних фонетичних досліджень з використанням комп'ютерних програм. Однак з появою корпусної лінгвістики звукові корпуси стали більш доступними, змінилися їх кількісні параметри. Фонетисти

зосереджують увагу на мовах, що знаходяться на межі зникнення, тим самим утворюючи зону взаємодії з еколінгвістикою (Захарова, 2022), також на мовах регіонів, які знаходилися на периферії лінгвістичних досліджень, наприклад, мови Африки.

Сучасні інформаційні технології, гаджети, нові жанри віртуальної комунікації створюють умови для залучення широкого кола мовців для створення таких корпусів шляхом запуску різних проектів і кампаній, наприклад, *Endangered Languages Project (Google)*, *The Endangered Language Fund*, *European Language Diversity For All Program*.

Взаємодія фонетики і корпусної лінгвістики поширюється і на діалектологію, яка була традиційним партнером фонетики. Створюються бази даних діалектів, завдяки яким вивчаються діалектні зміни вокалізму і консонантних систем, регіональна варіативність мов і відповідні фонетичні розбіжності. Однак характер досліджень став комплексним. Наприклад, фонетичні особливості говірок розглядаються з урахуванням лексикалізації: чисельність і різноманітність нерегулярних фонетичних інновацій – закріплення нерегулярного фонетичного явища за лексемою без її семантичної трансформації, що виникають у говірках під впливом екстралінгвістичних, і лінгвістичних факторів – є значущими для системи діалектів. Такі зміни можуть лексикалізуватися, і, як наслідок, виходити за межі фонетики, а ігнорування таких фактів нерегулярних фонетичних явищ порушує адекватну діалектну картину світу.

У сучасній експериментальній фонетиці виділяють декілька основних напрямів досліджень: артикуляторна фонетика, перцептивна фонетика, акустична фонетика. У межах вищезазначених напрямів звуки вивчаються відповідно у фізіологічному, психологічному, фізичному аспектах. Крім того, виділяють функціональну фонетику, яка зосереджує увагу на функціях звуків у комунікації.

Артикуляторна фонетика вивчає породження звуків артикуляторним апаратом людини. На сучасному етапі використовуються ефективні методи дослідження — електроглотографія, ларингографія, кінорентгенозйомка. Результати масштабних досліджень на матеріалі багатьох різноструктурних мов світу з відповідними фонетичними особливостями представлені у класифікації звуків Міжнародної фонетичної асоціації (*IPA*), яку використовують фонетисти багатьох країн світу. Всесвітньо відома схема голосних *IPA* може бути конкретизована для ілюстрації системи голосних певної мови, наприклад, німецької (Полєєва, 2011 : 212).

Дослідження з артикуляторної фонетики використовуються для контрастивного аналізу у сучасній соціофонетиці з метою встановлення впливу фонематичних ознак певної мови на вимову в умовах інтеграції та асиміляції іммігрантів в лінгвокультурну спільноту (Flege, 1995).

Перцептивна фонетика спрямована на вивчення особливостей сприйняття мовлення людиною. Однак, слід зазначити, що аудитори незважаючи на високий рівень професійної підготовки, глибокі знання, великий досвід не можуть конкурувати з сучасними

високоточними інструментами фонетичного аналізу, які використовуються для акустичного аналізу мовлення.

Акустична фонетика досліджує акустичну природу звуків, а саме звукових хвиль, використовуючи сучасні програми, які забезпечують точність та об'єктивність аналізу, перетворюючи акустичну фонетику на одну з найбільш ефективних і точних лінгвістичних дисциплін.

Сучасна експериментальна фонетика інтегрує досягнення інших наук, в тому числі штучного інтелекту, фізики, акустики, інформатики, когнітивної психології, та інших. Найчастіше використовується таке програмне забезпечення як *Cool Edit Pro*, *WaveLab*, *Speech Manager*, *Speech Analyzer*, *Sound Forge*, *WaveSurfer*, *Sigview*, *Sound Editor*, *Dart Pro*, *Win Cecil Transcriber*, *Wave Assistant*, *Praat*. Більшість програм має поліфункціональний характер, уможливорює системно-функціональний підхід до аналізу мовлення як багатокomпонентного утворення. Використання програм надає можливість отримувати релевантні показники за декількома параметрами одночасно, наприклад, частота основного тону, мелодична крива, інтонограма, локалізація інтенсивності (гучності), тривалість фонаційних відрізків та синтагм (Александрович, 2010 : 3-7; Захарова, 2004). Всі ці програми постійно модернізуються, з'являються їх нові версії, які доступні для ознайомлення в Інтернеті.

У межах акустичної фонетики виділяють інтонографію, що зосереджує увагу на вивченні інтонації (Александрович, 2011). У сучасних програмах інтонаційний контур фрази візуалізується в інтонограмах за допомогою фіксації частоти основного тону. Інтонація

розглядається у лінгвістиці як універсалія, фонетисти намагаються встановити типи інтонаційних універсалій на прикладі мов, що належать до різних груп. Універсальні характеристики інтонації визначаються її універсальними функціями (констатуюча, делімітативна, комунікативна, кульмінативна, емоційна), універсальними значеннями інтонації, універсальністю інтонаційних опозицій (Bolinger, 1986; Hirst & Di Cristo, 1998; Ladd, 2008). Уважається, що інтонація задіяна у передачі різних типів абстракції, в тому числі предикації.

Іншим досить популярним прийомом акустичних досліджень мовлення стала осцилографія, що за допомогою сучасних програм уможливорює перетворення звукових хвиль в електричні з наступною візуалізацією на екрані. Осцилограма має латинське походження (*oscillum* «коливання»+лат. *грама*). Осцилограмою називається крива швидкоплинного процесу, яка записана за допомогою швидкодіючого електровимірювального приладу – осцилографа. Осцилографія передбачена у багатьох сучасних програмах фонетичних досліджень. Осцилограми дозволяють характеризувати звукові коливання в термінах висоти, довготи, інтенсивності. Осцилограми широко використовуються не лише з метою теоретичного дослідження мовлення, а й на практиці, наприклад, у криміналістиці для ідентифікації мовця за особливостями його мовлення.

Менш поширеною у сучасних фонетичних дослідженнях є спектрографія, що дозволяє зафіксувати спектр звуку та отримати його візуальну картинку – спектрограму. Спектрограми надають уявлення про сукупність значень амплітуд частотних складників звуку,

створюють загальну акустичну картину. Спектрограми вперше отримали у 1940 році в лабораторії *Bell Lab* (США) за допомогою спектрографа візуального мовлення. Спектрограми можуть бути використані не лише для вивчення мовлення в межах лінгвістики з теоретичною і практичною метою, а й для обробки та ідентифікації мовлення, для дослідження комунікації тварин, у сфері музики, радіо, гідролокації, навіть сейсмології. Спектрограми демонструють розподілення загальної енергії звукового коливання по частотам. Якісні розбіжності між звуками відображаються, перш за все, в їх амплітудно-частотних характеристиках (Ladefoged & Johnson, 2014).

У сучасних дослідженнях фонетисти найчастіше звертаються до інтонограм і осцилограм, використання спектрограм вимагає ретельної розробки методики спектрального аналізу.

Використання спеціального обладнання, спеціалізованих комп'ютерних програм для акустичного дослідження мовлення є характерним для експериментально-фонетичних досліджень. Нове програмне забезпечення змінило роль і статус експериментальної фонетики. Фахівці, які працюють в галузі експериментальної фонетики, перейшли на цифрову обробку звукового мовлення (Жуковський, 2018; Boersma & Weenink, 2024), що спростило дослідження, сприяло підвищенню якості аналізу. Комп'ютери і відповідні програми мінімізували роль лабораторій в експериментальних дослідженнях, якісно змінивши саму процедуру аналізу. Технічні можливості сучасних комп'ютерів дозволяють обробляти величезну кількість матеріалу, що збільшує кількісні вимоги щодо обсягу матеріалу для фонетичних досліджень.

Використання статистичних методів об'єктивує лінгвістичні висновки, підвищуючи їх достовірність.

Збільшуються перспективи сучасної фонетики і у прикладному аспекті, оскільки удосконалення існуючих технологій і розробка нових все частіше вимагає фонетичних даних, у тому числі, результатів досліджень у сфері аналізу та синтезу мовлення. Фонетичні розробки такого напрямку використовуються сьогодні для голосових повідомлень по телефону, у програмному забезпеченні для деяких автомобілів (наприклад, опція *LINGUATRONIC* у *Mercedes-Benz*, що уможливорює голосове управління автомобілем); у мобільних телефонах, програмах, що встановлені на різних гаджетах; у сучасних підручниках для вивчення іноземних мов з метою корекції вимови, для ведення діалогу з комп'ютером. Іншими словами, програми синтезу та розпізнавання мовлення дозволили створити своєрідні мовленнєві тренажери для ефективного вивчення мов. Складні технології з використанням програм синтезу та розпізнавання мовлення використовуються у сфері штучного інтелекту. Переважна більшість зарубіжних досліджень у сфері просодії проводиться саме з метою вдосконалення комп'ютерних програм автоматичного розпізнавання мовлення, що висвітлено у працях К. Пальєра, А. Катлер (Pallier, 1998; Cutler, 2012), а також синтезу мовлення, на чому наголошують Н. Кемпбелл, А. Закі (Campbell, 2000; Zaki & Alansari, 2014). З іншого боку, акустичні дослідження, спрямовані на розпізнавання та синтез мовлення, є складовою лінгвокібернетики.

Спеціалізовані програми для фонетичних досліджень, що дозволяють ідентифікувати мовця за особливостями вимови,

тембральними характеристиками голосу використовуються у криміналістиці з метою ідентифікації злочинців. Цей напрям, відомий як *criminonological acoustics* є складовою *Forensic Linguistics*, яку інколи називають юридичною лінгвістикою. За допомогою сучасних програм, можна дослідити групові та індивідуальні особливості реалізацій мовленнєвих одиниць щодо їх перцептивних, артикуляційних та акустичних параметрів, а отже визначити та верифікувати особу за голосом, визначити емоційний стан мовця за мовленням (Захарова, 2004).

Фактично фахівці МВС, які працюють у цьому напрямку, є досвідченими аудиторами і здатні визначитися з діалектними особливостями мовлення, соціальним статусом мовця, віковими, професійними характеристиками, враховуючи широкий спектр факторів, що впливають на голос людини. Програми, які вони використовують, є ефективними інструментами, що забезпечують доказовість.

Досягненням зарубіжних фонетистів можна назвати створення адаптивних автоматичних транскрипторів, формування машинних мовленнєвих фондів та баз даних, орфоепічних словників, аудіовізуалізацію мовлення, розробку мовленнєвих комп'ютерних діалогових систем, систем синтезу «текст-мовлення» (Захарова, 2004 : 6).

Багатьох дослідників привертають дослідження у сфері соціофонетики, яка спрямована на дослідження соціальних факторів, що обумовлюють варіативність мовлення. Такими факторами вважають належність до лінгвокультурної спільноти, класу або

соціальної групи, територію постійного проживання, вікові, гендерні характеристики мовця (Цапро, 2002), освіту, родину, вплив діалектів, формальний / неформальний характер спілкування, підготовлене / спонтанне мовлення. Сучасна генерація лінгвістів у різних країнах світу дотримується принципів соціофонетичних досліджень, що були сформульовані одним із засновників соціофонетики В. Лабовим щодо відбору груп мовців й зразків мовлення. Наприклад, вивчення фонематичних особливостей мовлення білінгвів поєднується з дослідженням комунікації соціальних груп, лінгвокультурної спільноти, певних соціолектів різних стилів і реєстрів мовлення (Бородина, 2008). У соціофонетичні дослідження потрапляють різні регіональні варіанти мов, не лише британського, а й, наприклад, канадського варіанту англійської мови.

На тлі політичних процесів, змін у суспільному житті, зростання національної самосвідомості відбуваються зміни у сфері комунікації, які є цікавими і для фонетистів. Наприклад, соціофонетисти Джон Веллс (Wells, 1982) і Пітер Традгілл (Trudgill, 2000) зазначають, що демократизація суспільства негативно відбивається на звуковій формі мови, спостерігаються конструкції, які були неприпустимими 50 років тому.

У межах інтеграції фонетики у сучасну лінгвістику помітною є спроба ввести у фонетичні дослідження і дискурсивний напрям (Кравченко, 2012). В. Чейф (Chafe, 1994) зазначає, що дискурс просувається не потоком, а квантами, кроками, які він пропонує назвати інтонаційними одиницями (*intonation units*). Останніми роками фонетисти приєдналися до дослідження різновидів дискурсу, що

також є ознакою інтеграції фонетики в сучасну лінгвістику (Калита, 2001; Brazil, 1997; Wennerstrom, 2001). Так, просодичні особливості мовлення вивчаються зараз на матеріалі різних видів дискурсу. Особливо популярними у фонетиці, як і лінгвістиці в цілому, є політичний дискурс (Артюхова, 2012; Сотников, 2011, Чередниченко, 2007; Bolinger, 1989; Niebuhr, 2020; Rosenberg & Hirschberg, 2009).

У сучасному світі, незважаючи на роль віртуальної комунікації, зростають вимоги до публічних виступів, відповідно, до фонетичних аспектів риторики (Абрамович, 2016) та ролі просодії у риториці (Atkinson, 1984; Hincks, 2005; Niebuhr, 2020)

Разом з тим у фонетиці, як і у лінгвістиці в цілому, спостерігається збільшення інтересу до вивчення не підготовленої, а спонтанної комунікації. Такі зміни диктуються тенденціями розвитку сучасного комунікативного простору, де важливості набуває феномен спонтанності, і, відповідно, частка непідготовленого мовлення у комунікації збільшується. Поширення англійської мови у світі, зростання її ролі у міжкультурній комунікації зробили актуальним дослідження фонетичних особливостей мовлення мовцями, для яких англійська мова не є рідною.

Вирізняють низку сучасних праць із фонетики, присвячену проблемам штучного білінгвізму та вимовного акценту. Американський лінгвіст М. Конеллі порушує питання фонологічної толерантності. Він стверджує, що, використання глобальної англійської мови з погляду фонетики, не передбачає класичної вимови, якої навчають у закладах освіти; спостерігається гнучка система фонологічної толерантності або системи допустимої варіативності

вимови, яка дає змогу англомовним співрозмовникам розуміти один одного (Connelly, 2002 : 128). Явище толерантності визначається як поблажливе ставлення до порушень норми носієм мови. Вчені виокремлюють три типи толерантності: а) об'єктивну толерантність щодо незначних розбіжностей у значеннях форм та слів; б) об'єктивну толерантність у випадку розбіжності в самій нормі; в) об'єктивну толерантність у випадку реального порушення певних ознак норми (Connelly, 2002).

Порушення фонетичних норм мови, що виходить за межі толерантності, називається *іншомовним акцентом*. Проблема іншомовного акценту асоціюється з білінгвами, які спілкуються іноземною мовою, адже вони не є носіями цієї мови й не можуть повністю подолати інтерференцію рідної мови. У зарубіжній лінгвістиці розглядають два терміни *Native speaker (NS)* та *Non-native speaker (NNS)*. *Native speaker* відповідає українському терміну «носій певної мови», тоді як *Non-native speaker* відповідає термінові «неносій певної мови». Іншомовний (вимовний) акцент у мовленні неносія в умовах штучного білінгвізму породжується низкою причин, а саме соціолінгвістичного, психолінгвістичного характерів, але головний чинник – інтерференція механізмів реалізації фонетичних систем рідної та іноземної мов.

Отже, дослідження сьогодення підтверджують інтерес до вивчення проблем фонетики. Налагодження міжнародних контактів, зростання ролі світових варіантів англійської мови, комп'ютеризація та диджиталізація навчання – це нові тенденції у пошуку подальших теоретичних і практичних розробок у галузі фонетики. Сучасні

дослідження звукової будови мовлення, проблем інтонації та сегментації тощо набувають нового забарвлення з огляду на різноманіття мов, діалектів, ідіолектів, соціолектів, гендерлектів, етнолектів тощо. Наразі є актуальними кросдисциплінарні дослідження, зокрема із соціофонетики та крос-культурної комунікації, а також крослінгвістичні розвідки.

Список використаних джерел

1. Абрамович, С. Д. (2016). *Риторика та гомілетика* (навч. посіб.). Кондор.
2. Александрович, М. В. (2010). Роль мелодичного компоненту просодії в оформленні емоційного спонтанного мовлення. *Мовні і концептуальні картини світу*, (31), 3-7.
3. Александрович, М. В. (2011). *Просодія українського емоційного мовлення (експериментально-фонетичне дослідження)* [автореф. дис. канд. філол. наук]. Київський національний лінгвістичний університет.
4. Артюхова, А. О. (2012). *Риторико-просодичні особливості німецького мітингового дискурсу (інструментально-фонетичне дослідження)* [автореф. дис. канд. філол. наук]. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
5. Бородина, Д. С. (2008). *Фоностилистические особенности английской речи датско-английских билингвов (на примере студенческого социолекта)* [дис. канд. філол. наук]. Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского.
6. Жуковський, В. В. (2018). *Комп'ютерна обробка та аналіз мовленнєвого сигналу*. Видавничий центр КНЛУ.
7. Захарова, Ю. М. (2004). *Інтонаційна організація сучасного англійського мовлення*. Вид-во НАСБ.
8. Захаров, М. М., & Казакевич, О. В. Експериментально-фонетичне дослідження мовлення білінгвів. <http://www.pandiaru/text/8/043/21334.php>

9. Калита, А. А. (2001). *Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання*. Видавничий центр КНЛУ.
10. Кравченко, Н. К. (2012). *Просодія та дискурс: Взаємодія та взаємообумовленість*. Логос.
11. Полєєва, Ю. С. (2011). *Просодична актуалізація когнітивних стратегій англомовного педагогічного дискурсу (експериментально-фонетичне дослідження)* [автореф. дис. канд. філол. наук]. Київський національний лінгвістичний університет.
12. Сотников, А. В. (2011). Проведення експериментально-фонетичного дослідження британських політичних промов. *Лінгвістика XXI ст.: нові дослідження і перспективи*, 264-270.
13. Цапро, Г. Ю. (2002). Ознаки гендерного вокабулярія. *Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ*, 263-269.
14. Чередниченко, О. І. (2007). *Просодія політичного дискурсу*. Логос.
15. Atkinson, M. (1984). *Our masters' voices: The language and body language of politics*. Methuen.
16. Boersma, P., & Weenink, D. (2024). *Praat: doing phonetics by computer* (Version 6.4.23) [Computer program]. <http://www.praat.org/>
17. Bolinger, D. (1986). *Intonation and its parts: Melody in spoken English*. Stanford University Press.
18. Bolinger, D. (1989). *Intonation and its uses: Melody in grammar and discourse*. Stanford University Press.
19. Campbell, N. (2000). Prosody and the selection of units in concatenative synthesis. *Working Papers of the ISCA Tutorial and Research Workshop on Speech Synthesis*, 61-64.
20. Chafe, W. (1994). *Discourse, consciousness, and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. University of Chicago Press.
21. Connelly, M. (2002). Error Analysis Revisited: Global English and Phonological Tolerance. *World Englishes*, 125-131.

22. Cutler, A. (2012). *Native listening: Language experience and the recognition of spoken words*. MIT Press.
23. Flege, J. E. (1995). Second language speech learning: Theory, findings, and problems. In W. Strange (Ed.), *Speech perception and linguistic experience: Issues in cross-language research* (pp. 233-277). York Press.
24. Hincks, R. (2005). *It's not just what you say but how you say it: Speaking rate and speaking proficiency*. Royal Institute of Technology.
25. Hirst, D., & Di Cristo, A. (Eds.). (1998). *Intonation systems: A survey of twenty languages*. Cambridge University Press.
26. Ladd, D. R. (2008). *Intonational phonology* (2nd ed.). Cambridge University Press.
27. Ladefoged, P., & Johnson, K. (2014). *A course in phonetics* (7th ed.). Cengage Learning.
28. Lindblom, B. (1990). Explaining phonetic variation: A sketch of the H&H theory. In W. J. Hardcastle & A. Marchal (Eds.), *Speech Production and Speech Modelling* (pp. 403-439). Kluwer Academic Publishers.
29. Niebuhr, O. (2020). Prosody and political speeches. In *The Oxford Handbook of Language and Politics*. Oxford University Press.
30. Pallier, C., & Cutler, A. Prosodic structure and phonetic processing: A cross-linguistic study. <http://cogprints.org/931/>
31. Pallier, C., Sebastian-Galles, N., Felguera, T., Christophe, A., & Mehler, J. (1998). Attending to sound properties: Phonetic analysis of speaker change. *Applied Psycholinguistics*, 19(3), 331-357.
32. Rosenberg, A., & Hirschberg, J. (2009). Charisma perception from text and speech. *Speech Communication*, 51(7), 640-655.
33. Zaki, A. (2001, September 11-14). *Generation automatique de l'intonation de la langue arabe standart* [paper presentation]. Quatriemes rencontres Jeunes Chercheurs en Parole, Mons, Belgium.
34. Zaki, A., & Alansari, A. (2014). Arabic speech synthesis: A review of prosody modeling. *International Journal of Computer Applications*, 106(16), 1-7.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АДИКТИВНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ НОН-ФІКШН ДИСКУРСІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ І СЛЕНГОВИЙ ВИМІРИ

Катерина Мегела, канд. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Наталія Тарасова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У сучасних гуманітарних студіях мову дедалі частіше розглядають не лише як засіб відображення дійсності, а й як інструмент формування суспільного сприйняття соціально чутливих явищ. Особливо показовою є адиктивна проблематика, осмислення якої значною мірою залежить від добору лексики. У науково-популярному дискурсі залежність, супутні розлади, способи вживання психоактивних речовин та люди з адиктивним досвідом можуть маркуватися клінічно нейтральними термінами або розмовними чи сленговими одиницями. Саме номінативний вибір визначає, ким постає така особа перед читачем: пацієнтом, носієм синдрому, учасником адиктивної практики чи об'єктом морально-оцінного судження, – і тим самим безпосередньо впливає на рівень стигматизації її образу.

Інтерес до історії та культури вживання психоактивних речовин виразно простежується в низці англomовних нонфікшн-праць, адресованих широкому читацькому загалові, зокрема в книжках Й. Гарі *Chasing the Scream* (Hari, 2015), М. Поллана *How to Change Your Mind* (Pollan, 2018), К. Гарта *High Price* (Hart, 2013) та Г. Мате *In the Realm of Hungry Ghosts* (Maté, 2008). Попри спільну тематичну площину, ці праці зосереджуються на різних аспектах адиктивної

проблематики: політиці «війни з наркотиками», відродженні інтересу до психоделічної терапії, нейробіологічних і соціальних вимірах залежності, а також її психологічних і травматичних витоків.

На цьому тлі вирізняється книга історика й популяризатора історії Сема Келлі *Human History on Drugs* (Kelly, 2025), яка й слугуватиме матеріалом цього дослідження. По-перше, це найновіша серед згаданих праць, що дає підстави розглядати її як показовий вияв сучасного стану жанру. По-друге, замість вузькотематичного фокусу вона пропонує панорамний огляд історії людства крізь призму вживання психоактивних речовин: книгу побудовано як галерею з кількох десятків портретів відомих постатей, від Дельфійського оракула до Стіва Джобса. Саме така широта охопленого матеріалу в межах єдиного авторського викладу робить твір зручним об'єктом для вивчення того, як змінюється номінація адикції в різних історичних контекстах. Тому його доцільно розглядати не як ізольований випадок, а як репрезентативний зразок жанру, мовну організацію якого буде проаналізовано далі.

У праці С. Келлі медична терміносистема, історико-культурний наратив та експресивний сленг утворюють виразний реєстровий контраст, що виконує не лише стилістичну, а й прагматичну функцію: він задає спосіб інтерпретації історичного матеріалу читачем. З огляду на це актуальним є аналіз того, як у межах популярної історичної оповіді медична терміносистема співіснує із субстандартним реєстром: у цій взаємодії важать не лише окремі лексеми, а й способи їх уведення в оповідь. Відповідно, дослідницьку увагу буде зосереджено на функціонуванні термінології та сленгу в сучасному

американському науково-популярному історичному тексті про адикцію, на стратегіях міжрегістрового перемикання та на прагматичному й етичному ефекті, який вони справляють на читача.

Такий підхід безпосередньо пов'язаний із жанровою природою науково-популярного дискурсу, у якому автор має зберігати фактологічну точність і водночас робити складну тему зрозумілою для нефахового адресата. Тому аналіз охоплює не лише добір термінологічних і сленгових одиниць, а й їхню роль у композиції тексту, тональності оповіді та формуванні читацького сприйняття адиктивної теми, що методологічно зумовлює поєднання лексико-семантичного, дискурсивного, стилістичного, прагматичного та соціолінгвістичного підходів.

Англомовна лексика, що репрезентує адиктивну сферу, охоплює широкий стилістичний діапазон: від фармакологічної, медичної та юридичної термінології (*opioid, narcotic, controlled substance, psychoactive substance, sedative, stimulant, hallucinogen, physiological dependence, withdrawal syndrome*), зафіксованої у словниках Merriam-Webster, Oxford English Dictionary та глосарії UNODC, до розмовних і сленгових одиниць, представлених у загальних і спеціалізованих лексикографічних джерелах (*junkie, stoned, wasted, hooked, dope, smashed, high, pothead, cokehead, shoot up, kick the habit*), зокрема в OED, Collins English Dictionary та Green's Dictionary of Slang. Ця поляризація лексики відображає суперечливість суспільного погляду на адикцію. Залежність, її суб'єкти, способи вживання та супровідні стани осмислюються в різних дискурсивних рамках: науковій, медичній, правовій, побутовій і субкультурній. Тому термінологічні

дефініції, юридичні позначення, колоквіалізми, евфемізми та наρκосленг існують не ізольовано, а взаємодіють у межах єдиного дискурсивного поля.

Поняття «сленгова репрезентація», винесене в назву розвідки, потребує попереднього уточнення. Сленг є найпомітнішим компонентом субстандартної лексики в аналізованому тексті, проте його межі в лінгвістичній традиції залишаються недостатньо чітко окресленими. Е. Маттіелло трактує *сленг* як неоднорідний лексичний шар, що поєднує ознаки групової, неформальної, інноваційної та стилістично зниженої лексики й перетинається із суміжними різновидами нестандартного мовлення – жаргоном, аргю, діалектними формами та вульгарною лексикою (Mattiello, 2008).

У зв'язку з цим у дослідженні застосовано ширшу категорію субстандартних лексико-фразеологічних засобів, що охоплює одиниці зі зниженою стилістичною тональністю, експресивно-оцінним забарвленням, ситуативною або груповою маркованістю. До неї належать власне сленг (*pot, weed, stoned, tripping balls*), колоквіалізми (*good stuff, darn thing, messed up, hooked*), вульгаризми (*crap, blown to hell, damn / goddamn, drunk off one's ass*), розмовні фразові дієслова та ідіоми (*go cold turkey, fall off the wagon, freak out, kick the habit, take the edge off*), а також okazіоналізми – як авторські (*Ramses the Baked, Sgt. Pothead, PUD*), так і підхоплені автором із позатекстових джерел (*His Cokiness, super perv powder*). Ці різновиди стилістично зниженої лексики виконують у тексті різні прагматичні функції: наближають виклад до читача, іронічно знижують пафос і знімають надмірну серйозність із теми, посилюють оцінність або забезпечують

каламбурну гру. Отже, термін «сленгова репрезентація» позначає домінантний компонент зниженого регістру, а поняття субстандартних лексико-фразеологічних засобів дає змогу охопити розгалуженіший спектр мовних ресурсів твору.

Функції термінологічних, сленгових та інших субстандартних одиниць розглянуто через мікроконтекстуальний аналіз фрагментів, у яких ці засоби взаємодіють з авторським метатекстом: коментарями, заголовками, парентетичними вставками або історико-культурними поясненнями. Саме в таких локальних контекстах найвиразніше простежуються не лише значення окремих одиниць, а й способи їхнього текстового увиразнення: повтор, контраст, парентеза, метафоризація, каламбур і регістровий зсув. Наприклад, вибір між нейтральним розмовним *drunk*, стилістично зниженим *plastered* та експресивним *blackout drunk* на позначення стану сп'яніння є не лише стилістичним рішенням: кожна з цих одиниць активізує власну мережу конотацій, асоціацій та оцінних імплікатур. Тому мікроконтекстуальний аналіз дає змогу простежити, як лексичний вибір автора впливає на інтерпретацію конкретного історичного факту, персонажа або адиктивної практики.

Теоретичне підґрунтя дослідження становить поняття *регістру*, одне з центральних у функціональній стилістиці та соціолінгвістиці. Д. Байбер і С. Конрад визначають регістр як «варіант мови, що асоціюється зі специфічним контекстом використання», і протиставляють його діалекту та соціолекту, які пов'язані з характеристиками мовця (Biber & Conrad, 2019). У межах системно-функціональної лінгвістики регістрову варіативність пов'язують із

трьома параметрами комунікативної ситуації : *полем*, тобто предметом і характером комунікації, *тенором*, що визначає відносини між учасниками, і *модусом* – способом і каналом передачі повідомлення (Halliday & Matthiessen, 2014).

Для нашого дослідження особливо важливі *поле* й *тенор*: *поле* визначається тематикою адикції та пов'язаних із нею медичних, соціальних і культурних явищ, тоді як *тенор* пов'язаний із комунікативними відносинами між автором-популяризатором і читачем-неспеціалістом. Саме ці параметри формують реєстровий профіль аналізованого тексту. Д. Байбер і Б. Грей встановили, що реєстри, орієнтовані на широку аудиторію, тяжіють до ознак усного мовлення, зокрема до виразнішої залученості адресата й меншої номінальної ускладненості (Biber & Gray, 2016). У сучасному науково-популярному дискурсі така неформальність не є випадковою, а являє собою свідому авторську стратегію скорочення дистанції між автором і читачем, що реалізується через знижений реєстр, ідіоматичні вирази та прямі звернення (Hyland, 2010).

Ця стратегія особливо помітна в гібридних текстах, де інформування поєднується з розважальністю, іронією та наративною динамікою. Такі тексти доцільно співвідносити з поняттям інфотейнменту (англ. *infotainment*, контамінація *information* та *entertainment*), що в медіазнавстві та теорії комунікації позначає подання фактологічного, суспільно значущого або серйозного змісту в розважальній формі. Оксфордський словник англійської мови фіксує вживання терміна вже 1980 року, пов'язуючи його з Р. А. Айзенбергом

(Eisenberg, 1980, цит. за: *Oxford English Dictionary*, 2023); згодом поняття закріпилося в дослідженнях медіа й соціальної комунікації.

Показовою в цьому аспекті є позиція Г. Майєрса, який критикує уявлення про популяризацію як просте спрощення або «переклад» фахового знання для нефахової аудиторії. Натомість популяризаційний дискурс він пропонує розглядати як простір взаємодії різних учасників, жанрів, способів репрезентації та комунікативних завдань (Myers, 2003).

У межах такого дискурсу спеціалізована інформація набуває форми історії, здатної не лише пояснювати, а й зацікавлювати, переконувати та емоційно залучати читача. Тому автори науково-популярних текстів активно переформулюють медичні, історичні й соціокультурні відомості, уводячи їх у наратив, зрозумілий широкій аудиторії. У цьому сенсі йдеться про реконтекстуалізацію спеціального знання з урахуванням когнітивних та емоційних очікувань адресата.

Функціонально-стилістичний підхід до аналізу реєстрів варто доповнювати термінознавчою та соціолінгвістичною перспективами. У межах термінознавства *термін* традиційно розглядають як одиницю спеціальної номінації, що тяжіє до семантичної точності, емоційної нейтральності та системної впорядкованості (Cabr  , 1999; Montalt & González-Davies, 2014). Натомість *сленгова лексика* репрезентує інший тип мовної організації: вона характеризується експресивністю, ситуативністю, груповою маркованістю та оцінним потенціалом. У цьому сенсі сленг є не лише зниженим лексичним шаром, а й засобом соціального позиціонування: він маркує групову належність, створює

ефект комунікативної близькості в межах неофіційного середовища та водночас може сигналізувати про відступ від літературного стандарту та офіційного дискурсу (Adams, 2009; Agha, 2015).

Важливим аналітичним поняттям є «лексичні метадані», які вбирають у себе відомості про соціальне походження слова, стилістичну маркованість і групову належність (Damirjian, 2025). Тому вибір сленгової одиниці замість терміна слід розглядати не лише як стилістичний прийом, а й як акт соціальної ідентифікації. У науково-популярному дискурсі діє і протилежна тенденція: терміни, потрапляючи в нефарховий контекст, частково втрачають фархову однозначність і набувають додаткових конотацій, оцінних відтінків та асоціативних нафарувань (Meyer & Mackintosh, 2000). Показовим у цьому плані є дослідження З. Хонової та Я. Голеша, де простежено, як психіатричні терміни в медійному дискурсі переосмислюються від стигматизувальних до іронічних уживань (Honová & Holeš, 2023).

У ширшому соціолінгвістичному вимірі сленгова лексика, пов'язана з адиктивною сферою, може бути розглянута у зв'язку з поняттям «антимови» М. А. К. Халлідея. Антимова позначає альтернативний мовний код певної групи, який підтримує її внутрішню солідарність, маркує належність до спільноти й водночас відмежовує її від нормативного або інституційного дискурсу (Halliday, 1976). Однак у тексті С. Келлі ці одиниці набувають іншого прагматичного статусу: вони не приховують зміст від стороннього читача, а виводять табуйовану або стигматизовану тему адикції в простір публічного обговорення. Таке функціональне переосмислення в межах цього дослідження можна визначити як «дешифрацію

антимови», коли елементи внутрішньогрупового коду переходять у сферу масового читання й набувають функції популяризації знання, емоційної оцінки та культурного пояснення.

За результатами аналізу тексту виокремлено три реєстрові зони, у яких реалізується номінація адикції:

Термінологічна зона. Вона охоплює фармакологічну та хімічну номенклатуру, що містить назви класів речовин (*amphetamines, opioids, barbiturates, psychedelics, hallucinogens, stimulants, sedatives*) та конкретні хіміко-фармацевтичні назви (*cocaine hydrochloride, lysergic acid amide, ethylene, laudanum, chloral hydrate, Pervitin, Eukodal, cocaethylene, ibotenic acid*). Поруч із ними функціонує медична та психіатрична термінологія: *tachycardia, pseudothanatos, pica, delirium tremens, neurosyphilis, episodic psychotic disorder, tolerance, withdrawal, PTSD*. Цей термінологічний пласт забезпечує точність опису наслідків уживання й підтримує статус тексту як достовірного джерела навіть там, де поряд звучить розмовний коментар.

Правово-регулятивна лексика (*Schedule I controlled substances, DEA, criminal drug trials, Prohibition, drug dealer, CIA, MK-Ultra*) задає нормативну рамку, у межах якої статус однієї й тієї самої психоактивної речовини змінюється залежно від історичного контексту, правового режиму або інституційної сфери контролю. Показовим є епізод про запровадження наприкінці XIX ст. місцевого «сухого закону» в Атланті та окрузі Фултон, штат Джорджія: у тексті правова ситуація окреслюється через згадку про *Prohibition*, заборону продажу алкоголю та його нелегальний статус, тоді як кокаїн на цьому тлі залишається поза заборонаю. Саме цю нормативну асиметрію

С. Келлі підсумовує розмовно-іронічною реплікою: “*Cocaine was still perfectly fine!*” (Kelly, 2025 : 114). Цей лексичний шар виконує роль фактографічного орієнтира: він пов’язує провокативний наратив із документально засвідченими правовими й фармакологічними реаліями та демонструє, що авторська іронія не підмінює документальної точності.

Перехідна загальнозживана зона. Між термінологічним і сленговим полюсами розташований реєстрово нейтральний сегмент детермінологізованої та менш спеціалізованої лексики: *drug(s)*, *alcohol*, *addiction*, *medicine*, *painkiller*, *overdose*, *prescription drugs*, *treatment*, *recreational*. Його ядром є родова номінація *drug(s)* – найчастотніша одиниця всього корпусу. Після називання конкретних сполук С. Келлі здебільшого повертається до нейтрального *the drug(s)*, завдяки чому це загальнозрозуміле слово виконує роль наскрізної референтної «нитки» й не перевантажує читача фаховими назвами.

Подібний принцип простежується і в описі фармакологічної дії речовин. Характеризуючи вживання опію Марком Аврелієм, автор визначає його як “*a painkiller and sedative*” і відразу актуалізує ризик *addiction* (Kelly, 2025 : 49), тоді як сам розділ має побутово марковану назву – “*Sleepy-Time Medicine*”. У цьому разі поєднуються одиниці різного ступеня спеціалізованості: *painkiller* є більш загальнозживаним відповідником фахового *analgesic*, *sedative* зберігає медико-фармакологічний статус, проте залишається впізнаваним для нефахового читача, а *addiction* функціонує як доступніше позначення залежності порівняно з клінічно точнішим *dependence*. Показово, що *analgesic* у тексті не трапляється жодного разу, тоді як *painkiller* ужито

неодноразово. Отже, нейтральна й напівтермінологічна лексика виконує функцію «містка», пов'язуючи спеціалізований зміст із повсякденним досвідом читача й забезпечуючи доступність науково-популярного викладу без втрати фактологічної опори.

Сленгова зона. На протилежному полюсі від термінологічної зони розташована розгалужена парадигма субстандартних номінацій. Власне наркосленг охоплює назви речовин (*weed, pot, ganja, reefer, hash, coke, blow, speed, meth, acid, shrooms, dope, hooch, bath salts, greenies*), стани інтоксикації (*high, high as a kite, stoned, baked, loaded, plastered, tweaked, cranked up, blitzed, blackout drunk, tripping balls*), практики вживання (*drop acid, snorting, huffing, popping pills, chugging, downing pills*) та номінації осіб і соціальних ролей (*stoner, pothead, cokehead, junkie, druggie, narc, boozehound, Dr. Feelgood*). Поряд із власне наркосленгом до цієї зони входять колоквіалізми, вульгаризми, розмовні фразові дієслова, ідіоми та okazіоналізми, згадані вище. Ця експресивна підсистема формує загальне стилістичне тло наративу й уможливорює плавне перемикання між реєстровими зонами.

Узагальнену характеристику трьох реєстрових зон із типовими одиницями та їхніми функціями подано в Таблиці 1.

Табл. 1. Реєстрові зони репрезентації адиктивної проблематики у тексті С. Келлі

Реєстрова зона	Типові одиниці	Функція в науково-популярному тексті
Фахово-термінологічна	<i>amphetamines, opioids, barbiturates, cocaine hydrochloride, lysergic acid amide, withdrawal, DEA</i>	забезпечує точність, фактографічність, зв'язок із медициною, фармакологією та правовим регулюванням

Перехідна загальноновживана	<i>drugs, alcohol, opium, cocaine, cannabis, medicine, addiction, overdose</i>	працює як «місток» між спеціальним знанням і читацьким досвідом; полегшує розуміння без надмірного стилістичного зниження
Сленгова / Колоквіальна	<i>high, stoned, baked, tripping balls, tweaked, blackout drunk, weed, pothead, junkie, huffing fumes, greenies</i>	створює експресію, іронію, ефект сучасності; деміфологізує історичні постаті і активізує культурні асоціації

Як засвідчує таблиця 1, реєстрові зони різняться не лише набором лексем, а й функціями в науково-популярному тексті. Термінологічний шар утворює фактографічний каркас викладу, загальноновживана перехідна зона слугує зрозумілим для читача «містком» між фаховою інформацією та повсякденним досвідом, а сленгова / колоквіальна зона створює іронічне й експресивне фреймування.

Кількісний аналіз охоплює два полюси цього континууму – термінологічний і субстандартний (проміжна зона через семантичну дифузність чіткому підрахунку не піддається) – і підтверджує їхню функціональну нерівномірність. За лексичною різноманітністю серед облікованих одиниць переважає субстандартний шар (73 % типів проти 27 % медико-наукових), тоді як за частотністю слововживань домінують медико-наукові номінації (56 % проти 44 %). У числовому вираженні це 87 субстандартних одиниць (583 слововживання) проти 32 термінологічних (743 слововживання): субстандарт вирізняється вищою типовою різноманітністю за меншої повторюваності, терміни ж нечисленні, але високочастотні.

Серед стилістично знижених номінацій найчастотніші *acid* (69), *high* (68) і *trip* (37), а в термінологічному шарі – *LSD* (179), *cocaine* (137) та *opium* (93). Показово, що термін *LSD* помітно випереджає свій сленговий відповідник *acid*, до якого автор удається насамперед в емоційно насичених сюжетних фрагментах: вибір між фаховою і зниженою номінацією тієї самої речовини є прагматично, а не випадково вмотивованим. За тематичним розподілом субстандартний шар членується на сім груп; найчисленніші – назви речовин (близько 23 %), позначення станів інтоксикації (21 %) і дієслівні номінації процесів уживання (18 %), а решту формують складені одиниці, найменування осіб за роллю, евфемістичні перифрази й історично марковані субкультурні номінації. Отже, терміни регулярно повторюються як референтні опори, перехідна лексика забезпечує дохідливість, а субстандарт – варіативність, стилістичну гнучкість і прагматичне нюансування.

Водночас зазначені зони не існують ізольовано: один денотат може набувати кількох мовних форм залежно від актуальної комунікативної мети. Наприклад, рослина канабіс та її похідні фігурують як ботанічна назва *Cannabis sativa* або хімічний маркер *tetrahydrocannabinol* у термінологічному реєстрі; як *cannabis* чи *marijuana* – у нейтральному; як *pot*, *weed*, *ganja* або *bud* – у сленговому. Саме канабісовий сегмент вирізняється найбільшим лексичним розмаїттям серед стилістично знижених номінацій: поряд із найуживанішими *pot* і *weed* автор залучає *hashish*, *ganja*, *reefer* і навіть поодинокі *grass*. Аналогічно кокаїн подано як *cocaine hydrochloride* (фаховий рівень), *cocaine* (нейтральний), *coke* (субстандартний), а

LSD – як стилістично нейтральну аббревіатурну назву *lysergic acid diethylamide* й водночас як *acid* або *trip* у субстандартному фреймі. Відтак вибір номінації змінює не референт, а спосіб його соціального та емоційного сприйняття читачем.

Механізм цього транзиту – від термінологічної точності через детермінологізовану перехідну лексику до сленгового фреймування – унаочнює Схема 1.

Схема 1. Механізм переходу від фахової номінації до сленгового фреймування

Описаний механізм має не лише дескриптивне, а й пояснювальне значення. Він показує, що перехід від терміна до сленгізму відбувається не різко, а через проміжну зону детермінологізованої лексики, яка поступово послаблює семантичну жорсткість фахового позначення. Наприклад, *morphine* у фармакологічному контексті є вузькоспеціальним терміном із відносно усталеним змістовим обсягом; у перехідній зоні він входить до повсякденного лексикону (*prescription drugs, painkillers*), а в сленговому реєстрі функціонує як елемент метафоричних конструкцій (*hooked on painkillers, popping pills*). Кожен такий крок зменшує ступінь фахової однозначності й водночас збагачує саму номінацію емоційними, оцінними та соціокультурними конотаціями. Саме така поступовість полегшує сприйняття матеріалу масовим читачем: автор веде його від знайомого до незнайомого, від

побутового до наукового – і у зворотному напрямі – без різкого стилістичного перепаду.

Центральним стилістичним прийомом Сема Келлі є контрольоване перемикання між реєстровими зонами. Це можна зіставити з поняттям перемикання кодів (*code-switching*), яке описує чергування мов або діалектів у межах одного комунікативного акту (Gumperz, 1982). У цьому випадку йдеться не про зміну мов, а про перехід між регістрами однієї мови – від фахово-наукового до розмовно-сленгового. Водночас автор зберігає спільну мету: популяризувати знання й утримати читацьку увагу.

У цьому зв'язку виокремлено п'ять системних стратегій, які частково корелюють зі стратегіями популяризації наукового знання (Calsamiglia & van Dijk, 2004), але реалізуються у специфічних умовах адиктивного дискурсу.

Низхідне перемикання від терміна до сленгу. Найчастіше цей механізм реалізується через введення наукового терміна з його подальшим «перекладом» за допомогою сленгізму. Наприклад, у розділі про Дельфійського оракула автор спершу характеризує *ethylene* як *sweet-smelling petrochemical*, тобто солодкуватий нафтохімічний газ, а далі різко знижує тональність: “*Basically, the Oracle of Delphi was tripping balls*” (Kelly, 2025: 9). Завдяки прислівникові *basically* наукове пояснення згортається до стислого розмовного висновку, що одночасно деміфологізує сакральний образ пророчиці й робить фармакологічний факт зрозумілим для нефахового читача.

Подібний принцип простежується й у розділі про З. Фрейда: після викладу фармацевтичної інформації про *cocaine hydrochloride*

з'являється розмовно-експресивний коментар: “*Because he was on freaking cocaine!*” (Kelly, 2025 : 134). Комічний ефект виникає завдяки контрасту між дефініційною точністю та розмовною експресією. У термінах К. Гайленда, такий прийом можна інтерпретувати як конструювання *proximity*, тобто риторичного зближення з читачем через поєднання фахової достовірності, доступної репрезентації матеріалу й виразної авторської позиції (Hyland, 2010).

Полісемічна гра. Поряд із міжрегістровим «перекладом» С. Келлі систематично використовує полісемію як вагомий стилістичний ресурс. Так, лексема *blitzed* створює іронічний міжрівневий каламбур : сленгове значення сп’яніння накладається на історичну конотацію «бліцкригу» (*blitzkrieg*), натякаючи, що воєначальник, який визначав долю Європи, діяв під впливом препаратів. В okazіоналізмі *astronomically high* професійна діяльність Карла Сагана (астрономія) концептуально перетинається з інтенсивністю інтоксикації, а метафора «перебування на висоті» набуває паралельного – фахового та сленгового – прочитання.

Полісемічна гра є одним із найефективніших інструментів популяризації в арсеналі С. Келлі, оскільки не потребує від читача спеціальної підготовки. Достатньо володіти загальним культурним тезаурусом, щоб розпізнати подвійне прочитання. Водночас такі каламбурні побудови мають і аналітичний потенціал: вони засвідчують, що межа між буквальним і переносним, побутовим і науковим, нормою та девіацією залежить від контексту. Лексема *trip*, яка позначає і подорож, і наркотичний стан, пов’язана зі спільною концептуальною метафорою «Інтоксикація – це подорож». Ця

метафора виявляє глибинний зв'язок між переміщенням у фізичному просторі та зміненим станом свідомості, закріплений в англomовній когнітивній картині світу.

Варто зауважити, що полісемічна гра в тексті С. Келлі не обмежується окремими лексемами, а охоплює цілі назви розділів і частин книги. Назви тематичних блоків – *Medieval Highs*, *Wartime Fogginess*, *Showbiz Blues*, *Counterculture Mayhem* – містять полісемічні одиниці, які водночас позначають і загальний емоційний стан (*highs* як «емоційний підйом», *blues* як «сум»), і стан, пов'язаний із вживанням психоактивних речовин (*highs* як «кайф», *fogginess* як «затуманеність свідомості»). Це подвійне прочитання програмується вже на паратекстуальному рівні та визначає модус реценції, у якому читач постійно балансує між буквральним і метафоричним інтерпретуванням, що є одним із ключових прийомів утримання читацької уваги в науково-популярному наративі.

Інтертекстуальне переосмислення. Цей прийом ґрунтується на залученні впізнаваного культурного претексту та його семантичному переналаштуванні відповідно до адиктивної проблематики. Так, С. Келлі використовує прийом пародійного перейменування: у заголовку *Sgt. Pothead's Loaded Hard-Drug Band (a.k.a. the Beatles)* нейтральну лексику оригінальної назви *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* замінено сленговими відповідниками. Заміна *Pepper* на *Pothead*, а *Lonely Hearts* на *Loaded Hard-Drug* створює каламбурну паралель між канонічним культурним текстом і темою наркотичної інтоксикації. Подібну функцію виконує перифраз *His Cokiness* у розділі про Лева XIII: за ремаркою самого автора, саме так

назвав понтифіка один із його дописувачів, і С. Келлі підхоплює цю гру, у якій модель *His Holiness* переосмислюється через співзвучність компонентів *Holy / Cok(e)* та назву кокаїнового вина *Vin Mariani*. Ще один показовий приклад – авторський okazіonalізм *Ramses the Baked*, утворений за аналогією до *Ramses the Great*; у фіналі відповідного розділу ця гра підтримується висловом “*he wasn’t only mighty – he was high and mighty*” (Kelly, 2025 : 18). До цього ж типу належить *PUD: a performance-undermining drug*, побудований як іронічне переосмислення аббревіатури *PED (performance-enhancing drug)*, усталеної у спортивно-медичному дискурсі на позначення допінгу.

Висхідне перемикання від сленгу до терміна. У низці випадків сленговий або евфемістичний вислів уводиться першим, а його наукове чи медичне пояснення – услід. Так формується «когнітивний місток» від знайомої або емоційно насиченої одиниці до спеціального знання. Наприклад, у розділі про Марка Аврелія назва *Sleepy-Time Medicine* спершу функціонує як напівжартівливий евфемізм, після чого автор конкретизує її через історичні відомості про опіум, його седативні властивості та ризики залежності. Аналогічно, у розділах про військовий і спортивний контекст автор уводить сленгові *go pills* і *greenies*, а потім розкриває їх як назви амфетамінових стимуляторів для підвищення витривалості.

Висхідне перемикання від субстандартної до термінологічної номінації є не менш продуктивним, ніж низхідне, але виконує іншу когнітивну функцію. Якщо низхідне перемикання адаптує фахове знання до повсякденної мови, то висхідне, навпаки, надає побутовому досвіду пояснювальну рамку. Читач спершу впізнає емоційно або

культурно марковану формулу, а потім отримує її історичну, фармакологічну чи медичну інтерпретацію. Завдяки цьому він проходить шлях від інтуїтивного розуміння до фахово обґрунтованого тлумачення.

Парентетичний і метамовний коментар. Парентеза дає авторові змогу показати, що певне формулювання є прагматичною парафразою або свідомо зниженою стилізацією. Так, у розділі про А. Гітлера, повідомляючи, що нацистська армія взяла на озброєння метамфетамін *Pervitin*, автор уриває виклад реплікою “*I’m not making this up*” (Kelly, 2025 : 140), якою засвідчує достовірність несподіваного факту й водночас робить помітною власну присутність у тексті. Така вставка водночас сигналізує про те, що подальше формулювання не претендує на термінологічну точність, а слугує доступним викладом складного фактичного матеріалу.

Поряд із п’ятьма описаними стратегіями реєстрового перемикування в тексті С. Келлі діють наскрізні прийоми повтору та контрасту. Повтор найчастіше реалізується як анафоричне нагромадження. Так, у фрагменті про Дж. Ф. Кеннеді автор перелічує препарати в одному реченні – *opioids, steroids, amphetamines, barbiturates, antibiotics, and antipsychotics* (Kelly, 2025 : 170), – досягаючи ефекту наростання й підсилюючи враження від масштабу фармакологічної залежності. Таке нагромадження створює ритмічну напругу й унаочнює різноманітність уживаних препаратів. Контраст натомість виявляється у зіставленні офіційної номінації й розмовного коментаря: *stimulant* протиставляється розмовному *speed*, науково-нейтральне *petrochemical* – сленговому *high as a kite*, і одна й та сама

речовина постає то як медичний засіб, то як предмет іронічного коментування.

Ці прийоми мають також композиційне значення: вони спрямовують читача від одного способу осмислення адиктивної теми до іншого. Повторюваність експресивних предикатів у заголовках не лише створює впізнаваний авторський стиль, а й формує очікування певної інтерпретаційної схеми: провокативний сленговий натяк – історична довідка – медичний або соціокультурний коментар. Контраст підтримує двоплановість тексту: жартівлива тональність урівноважується поверненням до фактографічної основи, що унеможливорює однозначне іронічне прочитання.

Важливо, що міжрегістрове перемикання не руйнує академічної інформативності тексту, а перерозподіляє її між різними рівнями наративу. Термінологічна лексика забезпечує точність викладу, сленг і колоквіалізми – його доступність для сприйняття. У поєднанні вони створюють специфічну модель популяризації: адресат отримує спеціальне знання не у формі абстрактної дефініції, а через динамічний ланцюг регістрових зіставлень.

Окрему стилістичну підсистему в тексті С. Келлі становлять колоквіальні й вульгарні одиниці. Вони не належать до наркосленгу у вузькому значенні, але підтримують загальну неформальну тональність оповіді. Лексеми *crap*, *darn thing*, *what the hell*, *blown to hell*, *good shit* вводять у текст ефект живого усного коментування. Завдяки їм автор може інформувати читача про складні історичні й медичні факти, не створюючи надмірну наукову дистанцію, однак

саме ці одиниці потребують особливої стилістичної виваженості, щоб розмовність не перетворювалася на спрощення теми.

На рівні макроструктури заголовки розділів містять сленгізми, тоді як основний текст містить медичні терміни та розгорнуті фармакологічні деталі. Заголовок слугує «сленговою рамкою», що задає загальну тональність, яка згодом розгортається у фактографічний виклад. Цей прийом – контрольована провокація – полягає в підпорядкуванні стилістично зниженої назви подальшому науковому опису: скандальність і правдивість, як декларує підзаголовок книги (*An Utterly Scandalous but Entirely Truthful Look*), проголошуються однаково важливими читацькими настановами.

Особливо виразно реєстрове перемикання виявляється там, де С. Келлі критично описує «медикалізацію» залежності. Наприклад, Елвіс Преслі означував психоактивні речовини як *medicine prescribed by his doctor*, протиставляючи їх *illegal drugs* (Kelly, 2025 : 226): саме через цю опозицію він виправдовував власне вживання препаратів. На рівні номінації таке розмежування підтримує його самосприйняття як пацієнта, а не як людини із залежністю. Авторський текст демонструє, що легальний статус препарату не усуває адиктивного ризику, а іноді, навпаки, ускладнює його розпізнавання. У цьому випадку нейтральне *medicine* функціонує як евфемізм, який приховує залежність за фасадом терапевтичної доцільності.

Описані авторські стратегії реалізуються в межах конкретних інтерпретаційних **фреймів**. Спираючись на концепцію Р. Ентмана, фреймування розуміємо як добір окремих аспектів сприйнятої дійсності та їхнє текстове увиразнення, що дає змогу сформулювати

певне визначення проблеми, пояснити її причини, задати морально-оцінну перспективу та/або окреслити можливий спосіб її розв'язання (Entman, 1993). Кожен із цих фреймів по-своєму поєднує денотативну точність, оцінність та емоційну експресію. Вибір між термінологічними й субстандартними одиницями залежить не лише від назви речовини, а й від того, який наративний сценарій активізується: сакральний досвід, креативна агентивність, медична компенсація, системна віктимність чи деструктивна неконтрольованість.

На підставі емпіричного матеріалу виокремлено чотири домінантні фрейми, у межах яких та сама лексема може створювати різний прагматичний ефект – іронічний, співчутливий, викривальний або легітимувальний.

Фрейм креативної агентивності охоплює епізоди, де вживання психоактивних речовин інтерпретується через призму пошуку творчого, інтелектуального або духовного розширення (Карл Саган, Стів Джобс, Олдос Гакслі). Типовими є лексеми *LSD, acid, psychedelics, high, trip, shortcut to enlightenment*. Оцінність у цьому фреймі амбівалентна: автор не схвалює вживання психоактивних речовин, але й не зводить їхню роль до суто деструктивної, тому сленг тут виконує іронічну, а не осудливу функцію.

Фрейм медичної компенсації пов'язує вживання речовин із болем, хворобою, травмою або хронічним фізичним виснаженням. Пріоритетною в цих межах залишається термінологічна та перехідна лексика: *pain relievers, sedatives, opium, laudanum, prescription drugs,*

treatment, medicine, withdrawal. Субстандартні одиниці з'являються тут як маркери поступового виходу за межі терапевтичного сценарію.

Фрейм системної віктимності охоплює ситуації, у яких індивід позбавлений свідомого вибору, оскільки опиняється всередині інституційного механізму, що нормалізує вживання психотропних речовин. Заголовок *Judy Garland Was Drugged by Grown-Ups* чітко пояснює цей ефект: продюсери кіностудії MGM систематично вдавалися до практики призначення дитині амфетамінів і барбітуратів. Подібну модель ілюструє кейс Т. Качинського, якого в межах експериментів *MK-Ultra* таємно піддали дії психоделіків: “*They dosed him with LSD without telling him*” (Kelly, 2025 : 245). Синергія пасивних синтаксичних конструкцій, медичних номінацій та експресивних дієслів формує образ індивіда, який перебуває під зовнішнім контролем. Відтак знижена лексика тут виконує не знецінювальну функцію щодо персонажа, а викриває репресивну систему, яка камуфлює насильство під медичну необхідність.

Фрейм деструктивної неконтрольованості охоплює епізоди, у яких психофізіологічне збудження, спричинене дією стимуляторів, або алкогольна інтоксикація пов'язуються з ухваленням небезпечних рішень, проявами агресії та підвищенням суспільного ризику. Показовим є розділ *Richard Nixon Wanted to Nuke Everyone*, де образ Р. Ніксона формується через поєднання політичного дискурсу, емоційної нестабільності й алкогольного сп'яніння. Субстандартні одиниці *drunk, boozed-up, blitzed* у цьому фреймі виконують не розважальну функцію, а підкреслюють втрату самоконтролю та

небезпечність стану, у якому особа, наділена владою, здатна ухвалювати рішення геополітичного масштабу.

Аналіз за інтерпретаційними фреймами дає змогу точніше простежити, чому одна й та сама реєстрова зона набуває різного прагматичного навантаження в різних епізодах твору. У фреймі креативної агентивності сленг формує іронічну тональність і посилює ефект авторського зближення з читачем; у фреймі медичної компенсації він позначає перехід від терапії до залежності; у фреймі системної віктимності демонструє втрату контролю над власним тілом; у фреймі деструктивної неконтрольованості посилює тривожну й гротескну модальність зображуваного.

Окремої уваги потребує розмежування суб'єктних і несуб'єктних номінацій. Назви речовин або станів, зокрема *weed*, *high* чи *trip*, окреслюють предметне поле адиктивної проблематики й активізують її культурно впізнавані асоціації. Натомість номінації осіб, зокрема *junkie*, *pothead*, *classic tweaker* або *total narc*, безпосередньо торкаються питання соціальної оцінки, оскільки можуть зводити складну біографію до однієї поведінкової ознаки. Саме тому в аналізі важливо не лише фіксувати наявність сленгізму, а й визначати його синтаксичну позицію, референтну спрямованість і зв'язок із ширшим авторським коментарем. У тексті С. Келлі стилістично знижена номінація є найменш стигматизувальною тоді, коли вона стосується не ідентичності людини, а конкретного стану, епізоду чи культурного міфу, який автор іронічно переосмислює.

З огляду на це в таблиці 2 узагальнено не лише самі приклади термінологічної номінації та сленгового фрейму, а й прагматичний

ефект, що виникає внаслідок їхнього поєднання. Подане зіставлення дає змогу простежити, як у різних епізодах твору нейтральне позначення адиктивного явища співвідноситься із субстандартною репрезентацією, а також чи спрямована ця репрезентація на речовину, стан, поведінку, культурний міф або особу. Саме така диференціація допомагає визначити, чи сленг виконує функцію іронічного переосмислення, деміфологізації або критичного коментаря, чи наближається до потенційно стигматизувального позначення.

Табл. 2. Взаємодія офіційної номінації та сленгового фрейму в окремих контекстах

Історичний контекст	Офіційна / клінічна денотація	Сленговий фрейм	Прагматичний ефект
Дельфійський оракул	геогенні випари етилену	<i>huffing fumes / tripping balls</i>	десакралізація релігійного трансу
Джордж Вашингтон	опійна настоянка для тамування болю	<i>a spoonful of opium every night</i>	медикалізація через контекст фізичного болю
Королева Вікторія	анестетики, колоніальний обіг опіуму	<i>drug dealer / notorious drug kingpin</i>	іронічна гіперболізація, десакралізація монаршого образу
Адольф Гітлер	метамфетамін, первітин, ін'єкційні препарати	<i>coked out of his mind / classic tweaker / total junkie</i>	негативно-викривальне маркування
Карл Саган	рекреаційне вживання канабіноїдів	<i>astronomically high</i>	каламбурна легітимація інтелектуального пошуку

Як засвідчує Таблиця 2, аналіз за фреймами допомагає уникнути поверхових узагальнень щодо однотипності функцій субстандартної лексики. Наприклад, *high* у контексті контркультурного експерименту

функціонує інакше, ніж *high* або *tweaked* у фреймі втрати самоконтролю; *medicine* в медичному контексті відрізняється від *medicine* як евфемістичного прикриття залежності; *greenies* або *go pills* у військовому й спортивному наративах маркують не лише речовину, а й продиктовану інституцією вимогу продуктивності. Окремо це видно в розділі про Джуді Гарленд, де лексика *pills*, *per pills*, *uppers*, *downers* і *bolts and jolts* пов'язана не з добровільним вибором, а із системою виробничого контролю, що підпорядковувала її фізичний стан, сон і працездатність потребам студійного виробництва.

Поряд із фреймовим виміром аналіз матеріалу виявляє продуктивні словотвірні моделі адиктивного сленгу. Субстандартні номінації станів інтоксикації утворюють градуальні шкали за інтенсивністю. Алкогольне сп'яніння репрезентоване ланцюгом *drunk – sloppy drunk – blackout drunk*; інтоксикація канабісом – *stoned – baked – high as a kite*; стимуляторна дія – *tweaked – cranked up – blitzed*. Ці одиниці не лише називають стан, а й моделюють його як послідовне наростання інтенсивності: що вищий ступінь інтоксикації, то експресивнішою й образнішою стає номінація.

Метафоричний потенціал субстандартних номінацій реалізується через кілька когнітивних моделей. Перша – метафора механічної або енергетичної активації (*cranked up, wired, high-test fuel, go pills*): дія стимуляторів осмислюється як увімкнення, прискорення або штучне підживлення тілесного ресурсу. Друга – метафора подорожі та висоти (*trip, bad trip, tripping, high, high as a kite, astronomically high, tripping balls*): інтоксикація концептуалізується як переміщення у просторі або перебування над звичайним рівнем

свідомості; ця модель особливо частотна у фрагментах про психоделічний досвід. Третя – метафора тілесної пасивності й зовнішнього впливу (*baked, stoned, plastered, knocked out*): у таких номінаціях суб'єкт постає не як активний учасник дії, а як об'єкт впливу речовини, що змінює його фізичний або психоемоційний стан. Ці моделі перегукуються із загальними механізмами метафоричної концептуалізації тілесного досвіду, описаними Дж. Лакоффом і М. Джонсоном (Lakoff & Johnson, 1980 / 2003), та дають підстави розглядати субстандартну номінацію стану інтоксикації як явище, що ґрунтується не на випадкових асоціаціях, а на системних когнітивних схемах.

На словотвірному рівні в тексті С. Келлі простежуються продуктивні дериваційні моделі. Суфіксація зі словотворчим компонентом *-head* (*pothead, cokehead*) зводить позначення споживача до типу речовини й у такий спосіб демонструє, як сленгова номінація особи може закріплювати залежність як домінантну характеристику персонажа. Окрему групу становлять складні прикметникові конструкції з компонентами *-addled, -fueled, -laced*: *drug-addled billionaire, amphetamine-fueled science fiction, cocaine-laced wine*. Вони по-різному моделюють зв'язок між субстанцією та позначуваним явищем: *-addled* передає стан порушеного або зміненого сприйняття, *-fueled* репрезентує речовину як рушійний чинник дії чи продуктивності, а *-laced* позначає її як складник або домішку. У таких конструкціях психоактивна речовина постає не нейтральним об'єктом опису, а активним чинником, що впливає на поведінку, творчий процес або фізичний стан персонажа.

Фразові дієслова й ідіоматизовані конструкції (*drop acid, kick the habit, go cold turkey, freak out, fall off the wagon, get high*) вписують адиктивну тематику у звичні синтаксичні моделі повсякденного мовлення. Аббревіація та скорочення (*acid* ← *LSD*, *coke* ← *cocaine*, *meth* ← *methamphetamine*, *PED* ← *performance-enhancing drug*, *PUD* ← *performance-undermining drug*) забезпечують економію мовних засобів і водночас створюють ефект внутрішньогрупової впізнаваності. Такі одиниці важливі не лише як лексичні маркери, а й як показники того, як спеціальне знання переходить у розмовну комунікацію. Стягнення громіздких термінів до коротких форм не лише пришвидшує виклад, а й виконує роль своєрідного «пароля»: упізнаючи *acid* чи *meth*, читач долучається до кола «втаємничених», тоді як повна назва на кшталт *lysergic acid diethylamide* повертала б текст у площину офіційного дискурсу.

Саме ця взаємодія між семантичною компактністю, розмовною впізнаваністю та реєстровою маркованістю зумовлює потребу в типологізації субстандартних одиниць, зафіксованих у тексті. У таблиці 3 їх згруповано за лексико-семантичними ознаками й функціональним навантаженням: від назв речовин і станів до номінацій осіб та предикатів адиктивних практик.

Таб. 3. Типологія субстандартних одиниць у репрезентації адиктивної проблематики

Лексико-семантична група	Емпіричний матеріал	Стилістико-прагматична функція
Субстандартні назви речовин	<i>weed, pot, ganja, acid, shrooms, coke, meth, speed, greenies, bath salts</i>	фамільяризація денотата, актуалізація соціокультурних та субкультурних асоціацій

Позначення психосоматичних станів	<i>high, stoned, baked, tweaked, cranked up, blitzed, blackout drunk, tripping balls</i>	фізіологічна й емоційна конкретизація наративу, іронічне зниження академічного пафосу
Номінації осіб	<i>stoner, pothead, cokehead, junkie, narc, boozehound, Dr. Feelgood</i>	риторична провокація, деміфологізація історичних постатей; маркування стигматизації
Предикати дій та адиктивних практик	<i>huffing fumes, popping pills, chugging, snorting, going cold turkey</i>	динаміка наративного розгортання, перцептивна конкретизація залежності як процесу

Як засвідчує Таблиця 3, субстандартний пласт не зводиться до назв речовин, а охоплює кілька груп, кожна з яких виконує окрему роль у побудові наративу. Назви речовин і станів формують предметне поле адиктивної тематики, номінації осіб активізують етичний вимір оцінювання осіб, а предикати дій та адиктивних практик динамізують сюжет.

Виокремлення цих груп дає змогу перейти від опису складу сленгових одиниць до аналізу механізмів їхнього функціонування в тексті – детермінологізації, метафоризації, хронологічного індексування та ритмічного структурування авторського викладу.

Процес детермінологізації у праці С. Келлі має кілька продуктивних форм реалізації. Передусім автор систематично супроводжує вузькоспеціалізовані номінації розмовними поясненнями: клінічний діагноз *tachycardia* інтерпретується як *rapid heartbeat*; феномен *pica* – як “*the unnatural compulsion to consume nonfood objects*”, а стан *pseudothanatos* – як “*a false diagnosis of death*”. Показовим є опис кокаїнового вина *Vin Mariani*: Келлі спершу вводить фармакологічний термін *cocaethylene*, а потім розшифровує його через

опис дії речовини на організм: “*when cocaine and alcohol combine in a person’s liver, they form a new drug called cocaethylene that produces psychoactive effects similar to cocaine – but with even more euphoria*” (Kelly, 2025 : 111). Такий прийом одночасно виконує інформативну й адаптивну функції: фаховий термін розгортається через зрозумілу для читача аналогію або пояснювальний контекст (Honová & Holeš, 2023).

Ще виразнішою стратегією є свідоме зниження регістру через іронічний коментар. Описуючи щоденне вживання опіуму Марком Аврелієм, автор вводить медичний факт і раптово змінює тональність: “*Oh, wait, did I mention he drank opium at night?*” (Kelly, 2025 : 47). Риторичне запитання з прагматичним маркером *Oh, wait* знижує пафос академічної довідки й перетворює клінічний факт на елемент фамільярної бесіди. Аналізуючи залежність Ф. К. Діка, Келлі описує амфетамінові субстанції як *happiness pills* і *nightmare pills*, а його продуктивність – через образи *go pills* та *high-test fuel*, що відтворює логіку концептуальної метафори «Наркотик – це паливо» (Lakoff & Johnson, 1980 / 2003).

Важливою характеристикою аналізованого тексту є хронологічна диференціація субстандартного словника: для кожної епохи автор добирає відповідний їй шар лексики, створюючи ефект «мовного колориту епохи». Для опису стародавнього світу він обирає переважно нейтральну номенклатуру (*opium, ethylene, Amanita muscaria*), оскільки історичного сленгового еквівалента для цієї доби не існує; вікторіанську епоху маркують тогочасні фармацевтичні терміни (*laudanum, Vin Mariani, cocaine hydrochloride*); контркультуру 1960-х – її власний лексикон (*acid test, tune in, turn on, and drop out,*

freak out); воєнну добу – мілітарний сленг (*go pills, blitzed*); золоту еру Голлівуду – *per pills i bolts and jolts*; а новітні сюжети – сучасні, медійно впізнавані одиниці (*bath salts, trolling*). Кожна така одиниця функціонує як історико-культурний індекс, співвідносячи епізод із певною епохою, соціальним середовищем і властивим йому способом осмислення психоактивних речовин.

Водночас сленг виконує не реконструктивну, а комунікативно-адаптивну функцію: він не відтворює автентичне мовлення відповідної історичної доби, а перекодовує минуле через сучасні мовні маркери, полегшуючи його впізнавання читачем. Ця стратегія діє двома способами: у розділах про відомих постатей новітньої доби (*The Beatles*, К. Сагана, С. Джобса) стилістично знижений словник актуалізує вже сформований медійний образ, тоді як у фрагментах про Дельфійського оракула чи Марка Аврелія сленг є свідомим анахронізмом: автор переносить сучасні мовні категорії на історичний матеріал, скорочуючи дистанцію між епохами. Завдяки такій стратегії субстандартна номінація не лише емоційно увиразнює виклад, а й диференціює наратив за часовими та соціокультурними параметрами: кожен період набуває власного мовного профілю, і читач розрізняє історичні контексти не тільки через подієвий ряд, а й через характерні лексичні сигнали.

Паратекстуальна організація твору С. Келлі засвідчує, що взаємодія термінологічного, історико-оповідного та зниженого реєстрів закладена вже в композиції книги. Зміст побудовано як послідовність восьми тематичних блоків, назви яких поєднують історичну періодизацію з розмовно-експресивним фреймуванням:

Ancient Potions, Medieval Highs, Colonial Chaos, Victorian Decadence, Wartime Fogginess, Showbiz Blues, Counterculture Mayhem, Modern Mystics. Заголовки окремих розділів побудовано за спільною моделлю: ім'я або титул історичної постаті поєднується зі сленговою, розмовною чи експресивно зниженою характеристикою – *The Oracle of Delphi Was Huffing Fumes, Alexander the Great Was a Sloppy Drunk, Adolf Hitler Was Tweaked out of His Mind, Carl Sagan Got Astronomically High, Sgt. Pothead's Loaded Hard-Drug Band (a.k.a. the Beatles).* Зіставлення канонічного імені й зниженої характеристики одразу налаштовує читача на сприйняття історичного матеріалу крізь поєднання факту, іронії та стильового контрасту.

У вступі С. Келлі одразу задає подвійну – фактографічну й розмовно-іронічну – настанову читання. Для цього він використовує каламбурні метафори, що апелюють до добору, фільтрації й «очищення» дослідницького матеріалу: *“I have swept away the chaff, picked out the stems and seeds, and boiled it down to its purest form. You only get the good stuff”* (Kelly, 2025 : 4). Фінальна фраза *good stuff* прочитується не лише як обіцянка ретельно дібраного матеріалу, а й як прихована алюзія на сленгову назву психоактивного «товару». Та сама двозначність закладена й у прикінцевому побажанні у вступі *“I hope it's a good trip”* (Kelly, 2025 : 4), де *trip* означає водночас читацьку подорож і психоделічний досвід. Отже, знижений регістр у творі не є декоративною деталлю, а перетворюється на один із засобів, що формують початкові очікування читача від тексту.

Текстотвірна функція субстандартної номінації простежується на кількох рівнях організації твору. На рівні макрокомпозиції її

забезпечують уже описані полісемічні заголовки розділів, тоді як на рівні абзацу чергування «термінологічне пояснення – субстандартний висновок – фактографічне уточнення» створює ритмічну зміну інформативних та експресивних сегментів. У масштабі всього тексту ця зміна підтримує читацьку увагу й не дає наративу звестися ні до сухої довідки, ні до суто розважального викладу.

На рівні внутрішньої організації розділів знижений реєстр виконує функцію своєрідного «перепочинку» в тексті. Після насичених фактографічних фрагментів автор часто вводить коротший, стилізований під усне мовлення, коментар, який підсумовує попередній виклад і водночас змінює його тональність. Такий прийом не варто тлумачити як спрощення змісту: навпаки, він допомагає читачеві утримати в пам'яті складний фактичний матеріал, згортаючи його до семантично виразної мікросцени. Наприклад, лексеми *go pills*, *bolts and jolts* або *greenies* не лише називають речовини чи способи вживання, а й конденсують ширший соціальний контекст у впізнавану мовну формулу. У першому випадку актуалізується військово-медичний досвід фармакологічного стимулювання військових, у другому – голлівудська логіка штучної працездатності, у третьому – спортивна або мілітарна практика підтримання витривалості за допомогою стимуляторів.

Така текстотвірна роль субстандартної лексики особливо важлива для загальної архітекτονіки книги. С. Келлі вибудовує історію адиктивних практик не як лінійний перелік речовин, а як послідовність культурних контекстів, у яких змінюються режими легітимації, заборони, медичного контролю й публічного осуду. Відповідно,

термінологія надає матеріалу понятійної стійкості, тоді як сленг засвідчує його соціальну змінність. Перехід від термінологічних позначень на зразок *narcotic* або *controlled substance* до субстандартних і культурно маркованих одиниць, як-от *pot*, *acid test* чи *freak out*, засвідчує, що суспільне значення психоактивної речовини визначається не лише її фармакологічними властивостями, а й способом мовної репрезентації. У цьому полягає одна з ключових лінгвістичних особливостей аналізованого твору: денотат залишається відносно стабільним, однак його оцінний профіль змінюється залежно від реєстру.

Методологічно важливо розмежовувати три рівні функціонування сленгу в науково-популярному тексті: цитатно-документальний, авторсько-стилістичний та метадискурсивний. Перший пов'язаний з автентичним відтворенням мови соціального середовища або субкультури, другий – з цілеспрямованим добором знижених формул для заголовків і коментарів, третій – з поясненням і переосмисленням сленгової одиниці в загальному контексті. Таке розмежування дає змогу не зводити будь-яке вживання субстандарту ані до стигматизації, ані до розважальності. Лінгвістичний аналіз має враховувати позицію лексеми в структурі тексту: сленгізм у заголовку функціонує інакше, ніж у підсумковому авторському коментарі, а маркер, наведений після медичного пояснення, діє не так, як той, що з'являється без термінологічної опори. Найпереконливішими в праці С. Келлі є ті фрагменти, де сленговий прийом збалансований фактографічною точністю, історичною контекстуалізацією та метамовною вираженістю автора.

Узагальнення наведених спостережень дає підстави виокремити п'ять провідних функцій субстандартної лексики в аналізованому тексті. Першою є **деміфологізаційна функція**: стилістично знижений заголовок ще до розгортання фактографічного викладу позбавляє історичну постать монументального ореолу й переносить її образ у сферу тілесного, повсякденного та внутрішньо суперечливого. Друга – **контактна**: автор відмовляється від дистанційованого академічного метадискурсу й моделює комунікацію як безпосередню розповідь співрозмовникові, що відповідає стратегії наближення до читача (Hyland, 2010). Третя – **емоційно-модуляційна**: перехід від терміна до сленгізму швидко змінює тональність, адже *weed* або *high* можуть створювати комічний ефект, тоді як *tweaked*, *junkie* чи *blackout drunk* набувають тривожнішого звучання. Четверта – **інтерпретаційна**: сленг допомагає читачеві співвіднести історичний факт із сучасним культурним досвідом. П'ята – **етична**: знижений регістр може як руйнувати табу, так і відтворювати стигматизувальні смисли, тому його оцінка залежить від контексту, авторської інтенції та місця конкретної лексичної одиниці в тексті.

Наведений аналіз виводить на перший план питання про етичні наслідки вибору субстандартних лексичних одиниць. Важливим орієнтиром у цьому аспекті є рекомендації *NIDA Words Matter*, у яких наголошено на потребі людиноорієнтованої мови, уникненні узагальнювальних ярликів і називанні стану без ототожнення особи з її залежністю (National Institute on Drug Abuse, 2021). Показовими є також результати дослідження E. L. Eschliman та співавторів: частка анотацій грантів, профінансованих *National Institute on Drug Abuse*, у

яких ужито принаймні один стигматизувальний термін на позначення вживання психоактивних речовин або осіб із відповідним досвідом, зменшилася з 53,8 % у 2013 фінансовому році до 25,5 % у 2023 фінансовому році (Eschliman et al., 2025).

Сучасні соціолінгвістичні дослідження засвідчують, що стигматизувальні номінації можуть закріплювати в суспільній свідомості уявлення про людей із розладами вживання речовин як про морально слабких або потенційно небезпечних. Зокрема, рекомендації NIDA *Words Matter* протиставляють людиноорієнтовані дескрипції *person with substance use disorder, substance use, recovery* стигматизувальним лексемам *addict, junkie, abuse, clean, dirty* (National Institute on Drug Abuse, 2021).

Субстандартна номінація адиктивної тематики нерозривно пов'язана з табуванням. У тексті С. Келлі паралельно співіснують евфемістичні стратегії (*vitamin shots, Sleepy-Time Medicine, energy pill, pep pill*) та дисфемістичні (*junkie, narc, classic tweaker*). Автор підпорядковує обидва полюси наративним, а не суто риторичним завданням. Евфемізм стає засобом викриття системної маніпуляції, коли реальну залежність маскують під медичне призначення. Дисфемізм, навпаки, посилює емоційний ефект у контекстах руйнівної поведінки. Це узгоджується зі спостереженням про прагматичну інверсію евфемізмів: формально пом'якшувальне найменування може набувати протилежного значення завдяки іронічному контексту (Allan & Burrige, 2006).

В академічному та медичному дискурсах така диференціація має принципове значення, проте науково-популярний текст функціонує за

іншими прагматичними правилами. С. Келлі використовує сленговий код як інструмент детабуїзації теми й показує, що вживання психоактивних речовин історично супроводжує релігійні практики, імперську політику, медицину, мистецтво, науку, військову справу та попкультуру. За таких умов однорідний термінологічний опис був би недостатнім, а суто сленговий – надто спрощеним. Водночас детабуїзація не повинна переходити в глорифікацію або спрощене таврування явища. Наприклад, слово *pothead* у жартівливому заголовку про *The Beatles* і лексема *junkie* в контексті реальної деструктивної залежності мають різний стигматизувальний потенціал.

Слід зауважити, що сам С. Келлі у вступі прямо окреслює свою позицію: його книга не прагне ні романтизувати, ні демонізувати вживання психоактивних речовин. Авторський задум полягає в документальному відтворенні фактів, заповненні «білих плям» і коригуванні усталених історичних уявлень. Така авторська настанова окреслює горизонт освітньої доброчесності й водночас виявляє парадокс: мовна стратегія, яка робить текст доступним і привабливим для масового читача, може посилювати ефект сенсаційності. Тому етична оцінка субстандартної номінації потребує врахування жанрової специфіки тексту та авторської інтенції.

З етичного погляду особливої уваги потребує межа між детабуїзацією адиктивної проблематики та її сенсаціоналізацією. Науково-популярний текст припускає експресивність, адже саме вона забезпечує комунікативне зближення з нефаховим читачем; проте експресивна форма не повинна заступати складність описуваного явища. У книзі С. Келлі ця рівновага підтримується регулярним

поверненням до фактографічного, історичного й медичного контексту. Навіть тоді, коли заголовок або авторський коментар послуговується зниженою формулою, основний виклад зазвичай уточнює історичні обставини, називає речовину, пояснює її дію або описує соціальний механізм її поширення. Така структурна компенсація зменшує ризик того, що сленг сприйматиметься як самодостатній розважальний елемент, відокремлений від проблеми залежності.

Водночас субстандартні одиниці різняться за своїм етичним статусом. Назви станів або дій, як-от *high*, *trip*, *huffing fumes*, фіксують епізодичний досвід і рідше закріплюють за людиною стигматизовану роль. Натомість іменникові номінації на позначення особи, зокрема *addict* або *junkie*, мають вищий стигматизувальний потенціал, оскільки переносять увагу з поведінки на ідентичність. У цьому сенсі сучасні рекомендації щодо людиноорієнтованої мови не суперечать аналізу художньо-популярного чи науково-популярного тексту, а задають для нього додатковий аналітичний критерій. Вони допомагають розрізняти випадки, коли стилістично знижена одиниця виконує функцію історичної стилізації, іронічного фреймування або реєстрового контрасту, і випадки, коли вона може відтворювати спрощені соціальні уявлення про залежність.

Соціолінгвістична роль субстандартної лексики в аналізованому тексті також полягає в тому, що вона виводить адиктивну проблематику за межі суто медичного чи кримінального дискурсу й пов'язує її з конкретними історичними, професійними та субкультурними середовищами. Так, *drop acid* та *freak out* актуалізують контркультурно-психоделічний дискурс, *stoner* конотує

канабісну субкультуру, *greenies* – середовище професійного спорту, *Pervitin* і *go pills* – мілітарно-медичний контекст, а *per pill* в опозиції до *uppers* / *downers* – медикалізовану виробничу дисципліну голлівудської студійної системи. Отже, сленгові та розмовно марковані одиниці не лише створюють ефект доступності, а й виконують функцію соціального й хронологічного індексування.

Таким чином, субстандартна репрезентація адиктивної проблематики у книзі С. Келлі є не набором «яскравих» слів, а багаторівневим лінгвостилістичним механізмом. Він поєднує номінацію речовин, станів інтоксикації, процесів уживання, суб'єктів адиктивної поведінки та соціальних ролей і доповнюється колоквіалізмами, вульгаризмами й авторськими okazionalizмами. Його принципова особливість полягає в тому, що він функціонує не в замкненому субкультурному середовищі, а в науково-популярному історичному наративі. У такому контексті знижена лексика втрачає суто криптичну функцію і стає засобом популяризації, деміфологізації, емоційного моделювання та критичного переосмислення адиктивної проблематики.

Отримані результати мають теоретичне й прикладне значення. У теоретичному плані вони показують, що науково-популярний дискурс є не просто «спрощеною» версією наукового тексту, а самостійним комунікативним жанром із власною системою лексичних стратегій. У ньому субстандартна номінація виконує не допоміжну, а структуротвірну функцію. Виявлена трискладова модель реєстрової організації (термінологічна – перехідна – сленгова) та п'ять стратегій міжреєстрового перемикування можуть бути використані як

аналітичний інструмент для дослідження інших подібних текстів адиктивної та суміжної тематики. У прикладному плані результати дослідження релевантні для перекладознавства, медичного дискурсу та журналістики. Розуміння механізмів функціонування субстандартної лексики в адиктивному дискурсі дає змогу формувати науково обґрунтовані настанови щодо стилістичного оформлення текстів про залежність, зберігаючи баланс між доступністю, точністю та етичною коректністю.

Дослідження адиктивної лексики у праці С. Келлі відкриває перспективи для подальших студій, зокрема у сфері цифрової лінгвістики. Методи машинного навчання та корпусного аналізу дають змогу виявляти нові субстандартні номінації у віртуальному комунікативному просторі. Дослідження останніх років засвідчують активне застосування цифрових методів до аналізу мовної репрезентації вживання психоактивних речовин у соціальних медіа. Так, використання дистрибутивно-семантичної моделі *Word2Vec* на матеріалі *Reddit* дало змогу виявити понад 220 000 додаткових згадок опіоїдно релевантного контенту завдяки врахуванню сленгових одиниць, що суттєво розширило можливості автоматизованого моніторингу таких дискурсів (Holbrook et al., 2024). Паралельно методи *NLP*, тобто обробки природної мови, активно застосовують для аналізу опіоїдно релевантного контенту в *Reddit* та інших соціомедійних середовищах (Almeida et al., 2024), а великі мовні моделі демонструють потенціал переформулювання стигматизованих висловлювань адиктивної тематики в емпатичніші та більш людиноорієнтовані форми (Bouzoubaa et al., 2024).

Перспективу аналізу розширює також медійна діяльність С. Келлі: автор поєднує історичний нонфікшн із досвідом коротких популяризаторських форматів у соціальних мережах. Комунікативні прийоми, виявлені в книзі, – пряме звернення до адресата, розмовні дискурсивні маркери та іронічне зниження серйозних тем – перегукуються з мовними стратегіями, які американські інфлюенсери використовують для встановлення емоційного контакту та створення ілюзії безпосереднього діалогу (Мегела, 2024 : 20). Детальний аналіз труднощів відтворення такого гібридного дискурсу українською мовою див. (Мегела, 2025 : 48-62).

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на системний опис комунікативних стратегій і тактик письменника-інфлюенсера, їхню типологізацію та зіставлення з іншими зразками науково-популярної літератури, створеної авторами з досвідом роботи в соціальних мережах. Перспективним є також вивчення того, як такі трансмедійні формати впливають на сприйняття феномена адикції в масовій свідомості.

Список використаних джерел

1. Adams, M. (2009). *Slang: The people's poetry*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195314632.001.0001>
2. Agha, A. (2015). Tropes of slang. *Signs and Society*, 3(2), 306-330. <https://doi.org/10.1086/683179>
3. Allan, K., & Burridge, K. (2006). *Forbidden words: Taboo and the censoring of language*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617881>
4. Almeida, A., Patton, T., Conway, M., Gupta, A., Strathdee, S. A., & Bórquez, A. (2024). The use of natural language processing methods in Reddit to investigate opioid use: Scoping review. *JMIR Infodemiology*, 4, e51156. <https://doi.org/10.2196/51156>

5. Biber, D., & Conrad, S. (2019). *Register, genre, and style* (2nd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108686136>
6. Biber, D., & Gray, B. (2016). *Grammatical complexity in academic English: Linguistic change in writing*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511920776>
7. Bouzoubaa, L., Aghakhani, E., & Rezapour, R. (2024). Words matter: Reducing stigma in online conversations about substance use with large language models. *Proceedings of the 2024 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, 9139-9156. <https://doi.org/10.18653/v1/2024.emnlp-main.516>
8. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, methods and applications*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tlrp.1>
9. Calsamiglia, H., & van Dijk, T. A. (2004). Popularization discourse and knowledge about the genome. *Discourse & Society*, 15(4), 369-389. <https://doi.org/10.1177/0957926504043705>
10. Damirjian, A. (2025). The social significance of slang. *Mind & Language*, 40(2), 138-156. <https://doi.org/10.1111/mila.12530>
11. Engberg, J., Fage-Butler, A., & Kastberg, P. (Eds.). (2023). *Perspectives on knowledge communication: Concepts and settings*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003285120>
12. Entman, R. M. (1993). Framing : Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
13. Eschliman, E. L., Kokaze, H., Huang, L. J., Choe, K., & Mauro, P. M. (2025). Stigmatizing substance use terminology in grant abstracts following high-level language guidance. *JAMA Network Open*, 8(2), e2457762. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2024.57762>
14. Gumperz, J. J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611834>
15. Halliday, M. A. K. (1976). Anti-languages. *American Anthropologist*, 78(3), 570-584. <https://doi.org/10.1525/aa.1976.78.3.02a00050>

16. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203783771>
17. Hari, J. (2015). *Chasing the scream: The first and last days of the war on drugs*. Bloomsbury Publishing.
18. Hart, C. L. (2013). *High price: A neuroscientist's journey of self-discovery that challenges everything you know about drugs and society*. Harper.
19. Holbrook, E., Wiskur, B., & Nagykalai, Z. (2024). Discovering opioid slang on social media: A Word2Vec approach with Reddit data. *Drug and Alcohol Dependence Reports*, 13, 100302. <https://doi.org/10.1016/j.dadr.2024.100302>
20. Honová, Z., & Holeš, J. (2023). Term in non-specialised context: Case of determinologisation of psychiatric terminology. *Folia Linguistica et Litteraria*, 45, 65-77. <https://doi.org/10.31902/fl.45.2023.4>
21. Hyland, K. (2010). Constructing proximity: Relating to readers in popular and professional science. *Journal of English for Academic Purposes*, 9(2), 116-127. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2010.02.003>
22. Kelly, S. (2025). *Human history on drugs : An utterly scandalous but entirely truthful look at history under the influence*. Plume / Penguin Random House.
23. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by* (2nd ed.). University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470993.001.0001>
24. Maté, G. (2008). *In the realm of hungry ghosts: Close encounters with addiction*. Knopf Canada.
25. Mattiello, E. (2008). *An introduction to English slang: A description of its morphology, semantics and sociology*. Polimetrica.
26. Meyer, I., & Mackintosh, K. (2000). When terms move into our everyday lives: An overview of determinologization. *Terminology*, 6(1), 111-138. <https://doi.org/10.1075/term.6.1.07mey>
27. Montalt, V., & González-Davies, M. (2014). *Medical translation step by step: Learning by drafting*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315760377>

28. Myers, G. (2003). Discourse studies of scientific popularisation: Questioning the boundaries. *Discourse Studies*, 5(2), 265-279.
<https://doi.org/10.1177/1461445603005002006>
29. National Institute on Drug Abuse. (2021, November 29). *Words matter: Terms to use and avoid when talking about addiction*. NIDA. <https://nida.nih.gov/nidamed-medical-health-professionals/health-professions-education/words-matter-terms-to-use-avoid-when-talking-about-addiction>
30. Oxford University Press. (2023). Infotainment (n.). Oxford English Dictionary. Retrieved June 8, 2026, from https://www.oed.com/dictionary/infotainment_n
31. Pollan, M. (2018). *How to change your mind: What the new science of psychedelics teaches us about consciousness, dying, addiction, depression, and transcendence*. Penguin Press.
32. Мегела, К. І. (2024). Мовні стратегії інфлюенсерів США в епоху соцмереж. У Стан, проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій і суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 20 грудня 2024 р., с. 20-23). ЦФЕНД.
33. Мегела, К. І. (2025). Виклики перекладу американського сленгу інфлюенсерів на матеріалі твору Тінкс (Крістіни Наджар) «The Shift: Change Your Perspective, Not Yourself». *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*, 47, 48-62. <https://doi.org/10.17721/2663-6530.2025.47.05>

ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЧНИХ ТА АНТОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У ГЕОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

*Тетяна Мизин, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Термінологія є важливим інструментом передачі спеціальних знань, а галузеві терміни – носіями професійної інформації та її основними елементами.

Фахова термінологія, під якою, слідом за Р. Faber and L.-A. Pilar,

ми розуміємо вивчення того, як спеціалізовані поняття структуруються, описуються та визначаються в тій самій чи різних мовах у межах спеціалізованої науки (Faber & Pilar, 2016 : 3), має свої особливості, диференціальні ознаки, що відрізняють її від загальнонавчальної. Серед таких ознак виділяють системність, стилістичну нейтральність, тенденцію до однозначності в межах термінологічного поля, наявність точної дефініції, тенденцію до відкидання синонімів (Хирівська, 2016 : 167).

Оскільки термінологія є підсистемою літературної мови, вона зазнає впливу лексико-семантичних явищ, ключовими з яких вважаємо синонімію та антонімію, щодо яких деякі положення традиційної термінології є доволі дискусійними. Такими, наприклад, є факти, що в її рамках існування синонімів розглядається як явище випадкове і небажане, однак цілком реальне, оскільки різними термінами позначаються ті самі поняття. Різноманітні підходи до вивчення природи антонімії, неоднозначність критеріїв виділення антонімів також не є чітко визначеними. Суперечлива природа термінологічної синонімії та антонімії і відсутність комплексного дослідження синонімічних та антонімічних відношень у термінології географії визначають актуальність цього дослідження.

Серед різних типів синонімічних мовних одиниць терміно-синоніми займають особливе місце. Адже вони номінують наукове поняття в межах тієї самої відносно замкненої галузі використання.

Явище синонімії неодноразово було об'єктом вивчення в галузевих терміносистемах. Різні аспекти цього питання досліджували як вітчизняні так і зарубіжні мовознавці. Так, О. А. Литвинко

розглядає характеристики синонімії в термінології. А. В. Кінащук вивчає синонімічні відношення для специфічних семантичних класів слів у різних мовах. А. А. Кирисюк досліджує закономірності організації семантичної структури корпусних синонімів англійської мови. І. О. Голубовська, В. Я. Жалай, Т. Г. Линник та ін. розглядають питання стосунків між варіативністю та синонімією, еквівалентністю та дублетністю. Ю. Дідур, С. Заволока, З. Георгієвська аналізують джерела синонімії в лінгвістиці. Н. С. Береговенко, В. Г. Рєзнік розглядають семантичні особливості синонімів. П. М. Мельник досліджує синонімічні відношення термінолексики інформаційного права. Е. Reiter, S. Sripada розкривають специфіку явища синонімії. М. Т. Cabré розглядає особливості синонімічних одиниць у термінологічних текстах.

Більшість науковців переконані, що оскільки мові притаманна синонімія, то терміни не є винятком, підпорядковуючись загальномовним процесам (Д'яков та ін., 2000). М. Т. Cabré вважає спеціалізовані одиниці знань багатовимірними, такими, що містять когнітивний, лінгвістичний та соціокомунікативний компоненти. У цьому відношенні вони поводяться як загальновживані слова (Cabré, 2003). Це значить, що, як і будь-які інші компоненти мови, терміни можуть вступати в синонімічні відношення. Вони є виявом загальномовної закономірності. Слід зауважити, що більшість вітчизняних та зарубіжних учених визнають природність синонімічних відношень між термінами як вияв загальномовних процесів.

Проте дотепер дискусійними залишаються проблеми

визначення поняття *термін-синонім*, визначення критеріїв синонімічності в термінології, роль термінів-синонімів.

У лінгвістиці під синонімами прийнято вважати слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотворчі типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних та граматичних характеристиках та в сполучуваності) (Бабій та ін., 2024 : 236). О. А. Литвинко вважає синонімами лексичні одиниці, що служать для позначення одного й того самого поняття, які можуть відрізнятися певними ознаками цього поняття (Литвинко, 2025 : 68).

Термінологічні синоніми – це терміни, що належать до одного й того самого денотата, але мають відмінності в поняттєвому плані, а також відрізняються семантикою словотворчих елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями функціонування (Панько та ін., 1994 : 177). Г. Хирівська під термінами-синонімами розуміє терміни, що виражають ті самі поняття, позначають ті самі предмети та явища дійсності (Хирівська, 2016 : 168).

З. Б. Куделько дотримується думки, що визначення синонімії базується на близькості значення лексичних одиниць, у той час як термінологічні синоніми мають абсолютну семантичну взаємозамінність. Тому терміни-синоніми слід визначати як терміни абсолютно тотожні за значенням і взаємозамінні в будь-якому контексті (Куделько, 2015 : 125). Такої ж думки дотримується П. В. Мельник (Мельник, 2022 : 62).

У. В. Кемінь та Л. М. Сивак погоджуються, що синоніми в термінології мають свої особливості, які відрізняють термінологічну синонімію від загальноповжитої: часто тотожні за значенням; частіше за загальномовні синоніми позначають одночасно той самий предмет і те саме поняття, тобто є синонімами за денотатом і сигніфікатом одночасно; часто абсолютно не змінюють змісту висловлювання; не можуть бути протиставлені за ознакою емоційно-експресивної значимості; мають стилістичний поділ; диференціацію за сферою використання та ступенем освіти (Кемінь, Сивак, 2015 : 98).

О. Зеленська переконана, що термінологічні синоніми відрізняються від лексичних тим, що для них властива абсолютна тотожність їхньої семантичної структури, вони мають у своїй семантичній структурі не лише близькі або навіть тотожні значення, а й різні значення, які розмежовують цей термін від інших лексем, що характеризують те саме явище (Зеленська, 2017 : 383-384).

О. О. Романова також зазначає, що синонімія в термінології має риси, що відрізняють її від синонімії в загальноповжитій мові. Насамперед це відсутність експресивних конотацій, різноманітність у плані семіотичного вираження, стилістична диференціація в межах наукового стилю, диференціація за сферами використання (Романова, 2017 : 201).

Р. Я. Дмитрасевич, навпаки переконаний, що термінологічні синоніми можуть використовуватися для надання стилістичного забарвлення (архаїзація, модернізація, спеціалізація) (Дмитрасевич, 2016 : 93).

Дійсно, синоніми в термінології мають свої особливості. Вони

часто є тотожними за значенням, частіше, ніж загальномовні синоніми, можуть позначати той самий предмет, для них характерна ідентичність семантичної структури. Ці лексичні одиниці є синонімами одночасно за денотатом і сигніфікатом. Вони не змінюють змісту висловлювання і не виконують стилістичної функції. Ми вважаємо, що термінологічні синоніми – це лексичні одиниці, з тотожними значеннями, які не мають характерних для загальномовних лексичних синонімів семантичних, стилістичних і емоційно-експресивних відтінків.

Більшість мовознавців негативно ставляться до синонімії в термінології оскільки вона не виконує ніяких функцій, але здатна перешкодити розумінню тексту. В усному мовленні фахівців можуть вживатися спрощені, скорочені терміни, які нерідко є випадковими та безсистемними. Так, І. Кочан переконана, що в межах наукового стилю мови синоніми небажані, навіть шкідливі, бо руйнують термін як дефінітивну одиницю системи (Кочан, 2008 : 19).

Питання чи допускаються лексико-семантичні процеси, такі, як синонімія, в термінології залишаються без однозначної відповіді. Однак практика створення та функціонування термінів свідчить про те, що це лінгвістичне явище стає незаперечним фактом і все більш характерним для термінології, хоча однією з вимог, що ставляться до ідеального терміна є відсутність синонімів.

Т. Соколовська зауважує, що синонімія в термінології відіграє не лише деструктивну, а й конструктивну роль, оскільки вона здатна виконувати в науковому тексті функції заміщення та уточнення (Соколовська, 1998 : 171).

Ми підтримуємо думку, що явище синонімії відіграє велику

роль у процесі номінації в галузевих терміносистемах. Феномен синонімічних відношень сприяє розвитку словникового запасу мови, свідчить про високий рівень розвитку науки, функціональну гнучкість терміносистеми та є ознакою її розвитку. Ми розглядаємо синонімічні терміни як показник постійного розвитку мови. Крім того, синоніми в термінології можна вважати доречними ще й тому, що вживаючи їх, можна точніше тлумачити терміни особливо іншомовного походження та уникати повторення того самого слова. Оскільки синонімія є характерною рисою літературної мови, то немає підстав вести мову про синонімію термінів як явище негативне або заперечувати її, бо на термінологічну лексику поширюються закони літературної мови.

Наявність синонімії в галузевій термінології свідчить про те, що ця система є динамічною, відкритою, активно розвивається. Терміни-синоніми – це прошарок літературної мови, якій притаманні ті самі ознаки. Тому розглядаємо синонімію в термінології не лише як негативне явище, але і як невід’ємну ознаку термінології та мови взагалі. Мова сама регулює вибір одного терміна з синонімічних пар. Першопричиною такого відбору може стати старіння однієї з лексичних одиниць. Деякі синоніми поступово виходять із вжитку. Із часом один із термінів може розширити або звужити свою семантичну структуру. Наявність синонімічних термінів у науковому стилі є хоч і небажаним, але неминучим наслідком розвитку науки. Крім того, як зазначає О. І. Шерстюк, наявність синонімів забезпечує функціональну гнучкість термінологічної системи, необхідну для реалізації різних комунікативних завдань (Шерстюк, 2019 : 119).

Зауважимо, що синонімія в термінології зумовлена як

екстралінгвістичними, так і лінгвістичними чинниками. Серед екстралінгвістичних чинників можна назвати такі: номінація самого поняття різними науковими школами, постійний розвиток науки й техніки, що супроводжується появою нових понять та потребою дати кожному з них найточнішу номінацію. Серед лінгвістичних причин синонімії серед термінів виділяємо неуніфікованість термінів, розвиток термінології як підсистеми загальнолітературної мови за її законами; асиметрія знака і значення, що створює можливість найменування одного наукового поняття кількома мовними знаками.

Як ми вже зазначали, хоча синонімія в термінології вважається явищем негативним, більшість лінгвістів констатують її наявність у різних терміносистемах. В. Чумак зауважує, що на відміну від літературної мови, синоніми у відповідних терміносистемах, виражаючи певне поняття, як правило, не характеризують його з різних боків, а є дублетними найменуваннями, що ввійшли в термінологічну систему внаслідок різноманітних мовних контактів і різноспрямованих тенденцій у процесі її формування (Чумак, 2007 : 212). Л. В. Застріжна ставить знак рівності між синонімією в термінології і дублетністю (Застріжна, 2019 : 228).

На нашу думку, терміни-синоніми слід відрізняти від дублетів, слів, які мають спільний денотат, але різну форму вираження, характеризуються тотожними або майже тотожними значеннями. Ці терміни можуть мати різну етимологію, особливості функціонування. Причиною виникнення дублетної пари є запозичення та адаптація запозиченого терміна в мові реципієнта. Дублетність термінів ми розглядаємо як різновид синонімії, який стосується поняттєвої

ідентичності питомого та запозиченого терміна.

Від явища синонімії варто також відрізняти явище термінологічної варіативності, яку поділяють на формальну та смислову варіативність. Під формальною варіативністю мають на увазі позначення одного поняття двома чи більше лексичними одиницями. Формальне варіювання проявляється в варіюванні однокомпонентних та багатокомпонентних термінів. Смислова варіативність вважається досить суперечливою (Голубовська та ін., 2016 : 6-8). Науковці визнають, що варіативність все більше проникає в термінознавство.

У практиці досліджень варіативності термінів використовують термін *синонім* для позначення будь-якого виду варіативності за десигнатом. У вітчизняній та західній літературі можна зустріти недиференційоване вживання цих двох термінів. Більшість дослідників дотримуються широкого погляду на синонімію і вважають, що варіативність є різновидом синонімії. Л. Г. Боярова стверджує, що терміни-варіанти – це тотожні за значенням спільнокореневі термінологічні одиниці, що різняться модифікаціями плану вираження в межах того самого плану змісту: місцем наголосу, фонемами, афіксами або їхнім поєднанням (Боярова, 2013 : 190). Деякі науковці переконані, що варіативність – це явище не семантичне, а структурне, оскільки під цим терміном вони розуміють фонетичні, морфологічні, акцентні модифікації спільнокореневих слів-термінів та синтаксичних модифікацій словосполук. С. І. Лендау віддає перевагу терміну *варіант*, оскільки на відміну від слів звичайної мови наукова номенклатура залежить від процесу називання та від зовнішніх фізичних обставин називання речей (Лендау, 2012 : 41). Такий термін

також заслуговує уваги, хоча серед дослідників немає спільної думки щодо його трактування. Так, І. Кочан вважає, що варіанти терміноодиниць – це паралельні форми існування мовної одиниці, що мають певні відмінності на рівні фонemi, морфеми, наголосу тощо (Кочан, 2008 : 14). Можемо припустити, що однією з причин появи термінологічних варіантів є діалектність мови. Лексична одиниця *варіант* частіше застосовується для характеристики фонетичних і граматичних видозмін у слові за збереження його лексичного значення. Практично всі дослідники вказують на можливість наявності лише стилістичних відмінностей за частотністю використання або сферою вживання (Шерстюк, 2019 : 120). Варіантні форми не мають додаткової інформації про предмет. Синоніми, на відміну від варіантів, несуть таку інформацію. Як зазначають деякі науковці, причиною виникнення варіантів є потреба в нових номінаціях, пов'язаних із новими концептуалізаціями, існуванням різних наукових шкіл, мовними контактами, науковим прогресом (Голубовська та ін., 2016 : 10).

Ми вважаємо, що варіативність є однією з іманентних характеристик мови, її фундаментальною властивістю і вона характерна не лише для загальномовної лексики, а й термінології також. При цьому дотримуємося думки, що варіативність є дещо вужчою за синонімію.

Класифікація і характеристика синонімів, зважаючи на їхню складну природу, є різноаспектною. У вітчизняній лінгвістиці здебільшого дотримуються традиційного розподілу синонімів на лексичні та контекстуальні.

Наше дослідження, матеріалом для якого слугують термінологічні та загальні словники (Дахно, 2007; Мизин, 2018; Cambridge dictionary; Macmillan dictionary; Merriam Webster dictionary; The Longman dictionary), зосереджено саме на лексичних синонімах.

Так, лексичні терміни-синоніми за **ступенем спільності семантики** можна поділити на абсолютні та ідеографічні. Під абсолютними термінами-синонімами будемо розуміти цілком тотожні за своїм семантичним складом лексичні одиниці. Хоча термінологія вимагає співвідношення одного поняття одному терміну, ця група синонімів представлена в географічній термінології англійської мови. Абсолютні терміни-синоніми є результатом процесу інтернаціоналізації термінології. Вони можуть бути представлені дублетами та варіантами і складатися з утворень різного походження. Вони мають спільний денотат і не мають семантичних відмінностей: *treeless, woodless* (безлісний); *pluvial, pluvius* (дощовий). Їхня частка складає 9 % досліджуваного матеріалу. Під ідеографічними синонімами розумітимемо терміни з різною внутрішньою структурою. Це слова з частковим збігом лексичного значення, що вживаються в межах географічної термінології як рівнозначні: *field service, interviewing service* (польова служба); *abyssal, magmatic, endogenetic* (магматичний); *argillaceous, clayey* (глинистий). Вони виникають у результаті діяльності науковців, які намагаються поглибити наукові знання щодо об'єкта дослідження. Серед досліджуваних нами лексичних одиниць такі терміни складають 91 %.

Лексичні одиниці, об'єднані спільним значенням, утворюють синонімічні ряди. Їхнє об'єднання в синонімічні ряди є одним із

найважливіших проявів системних відношень у лексиці. Будучи в синонімічному ряді, термінологічні одиниці намагаються встановлювати семантичний зв'язок або відношення між подібними поняттями, де в синонімів співпадають денотати. Синонімічні ряди характеризуються відносною відкритістю, що засвідчує здатність географічної термінології англійської мови до подальшого розвитку. Члени синонімічного ряду групуються відносно домінантного слова – одиниці найпростішої, найбільш нейтральної.

Англійська мова є надзвичайно багатою на синоніми з огляду на історію її розвитку. Оскільки латинська та старогрецька мови були мовами науки, не дивно, що багато синонімів географічної термінології запозичені саме з цих мов: *drenching* (староанглійська мова), *irrigation* (латинська мова) – зрошування; *gully* (староанглійська мова), *coulee* (латинська мова) – байрак; *deer* (староанглійська мова), *precipice* (латинська мова) – провалля, безодня; *weathering* (староанглійська мова), *eolation* (латинська мова) – вивітрювання; *plateau* (латинська, грецька мови), *highland* (староанглійська мова) – плато, плоскогір'я. Проте є запозичення з інших мов також: *breva* (французька мова), *valley breeze* (латинська + іспанська мови) – долинний вітер; *slough* (староанглійська мова), *morass* (данська мова) – трясовина; *gorse* (староанглійська мова), *chararrel* (іспанська мова) – чагарник. Особливу групу складають американо-британські синоніми, які називають ті самі предмети чи явища словами, які притаманні цим варіантам англійської мови: *railroad* (амер.), *railway* (брит.) – залізниця; *sidewalk* (амер.), *pavement* (брит.) – тротуар (Online Etymology dictionary).

Як показує наше дослідження, до синонімічного ряду в географічній термінології може належати різна кількість компонентів.

За кількістю термінів-синонімів у синонімічному ряді досліджувані нами лексичні одиниці поділяються таким чином :

Синонімічні ряди, які складаються з:

- двох термінів (40,7 %): *erode, weather* (вивітрюватися); *turf-clad, turfy* (укритий торфом);
- трьох термінів (21,8 %): *gully, ravine, coulee* (байрак);
- чотирьох термінів (12,2 %): *nodule, rock, rubble, shingle* (валун);
- п'яти термінів (6,8 %): *abyssal, deep-seated, hypogene, intratelluric, plutonic* (глибинний);
- шести термінів (5,2 %): *berm, clint / clent, jut, ledge, lip, snag* (виступ);
- семи термінів (4,6 %): *beck, brook, creek, fleet, rill, sike, stream* (струмок);
- восьми термінів (3,1 %): *arris, back, crest, edge, nab, peak, ridge, top* (гребінь хвилі, пагорба);
- дев'яти термінів (2,4 %): *boulder, nodule / nodular, pebble, pebble stone, rubble, shingle, shelly, rimstone, ventifact* (галька); *bottom, depression, downstream side, flat, low ground, lowland, shallow, valley, wold* (низина); *dip, flank, pitch, side, slope, talus, ascent, brow, chute* (схил); *chine, cluse, combe / coombe / comb / coom, gap, gorge, gulch, hope, notch, rift* (ущелина);
- десяти термінів (1,6 %): *bog, carr, fen, flash, marsh, mere, morass, playa, quagmire / quag, swamp* (болото);
- дванадцяти термінів (1,6 %): *brook, beck, creek, fleet, rill, rivulet,*

runlet, runnel, sike, stream, streamlet, watercourse (струмок).

Аналіз свідчить, що мова віддає перевагу синонімічним рядам, до складу яких входить два терміни.

За **структурою термінів-синонімів** досліджувані лексичні одиниці можна класифікувати таким чином:

- однокомпонентні (75 %): *inland, inside, interior, internal, midland, upcountry* (внутрішній);
- двокомпонентні (16,9 %): *geographic(al) inertia, geographic(al) momentum* (географічна інерція); *discordant coast, transverse coast* (поперечний берег);
- трикомпонентні (7,6 %): *humidity mixing ratio, relative humidity* (відносна вологість); *point of congelation, freezing-point* (точка замерзання); *cone of dejection, frontal apron, gravel train* (конус виносу); *escarpment of fault, fault-line scarp* (скидовий уступ);
- чотирикомпонентні (5,3 %): *base of the cloud, bedrock of mountain* (підніжжя гори);
- п'ятикомпонентні (2,2 %): *agriculture with axe and fire, slash-and-burn agriculture* (вогнево-підсічне землеробство).

Найбільш чисельними є однокомпонентні терміни-синоніми, що цілком відповідає положенням семіотичного закону простоти.

За **типом синонімічної відповідності** географічні синоніми характеризуються таким чином:

- синонімічна відповідність «слово – слово» (46,7 %): *psammitic – sabulous – sandy* (ніщаний); *littoral – riparian* (прибережний);
- синонімічна відповідність «слово – композит» (18,9 %): *ridge –*

watershed (вододіл); *plain – tableland* (рівнина); *synclinal – downfold* (синкліналь);

- синонімічна відповідність «композит – композит» (18,4 %): *seaboard – sea-coast – seashore* (узбережжя); *water-gauge – water-meter* (водомір);

- синонімічна відповідність «композит – словосполучення» (9,7 %): *nailbourne – blind creek* (тимчасовий водотік); *lowland – downstream side* (низина);

- синонімічна відповідність «словосполучення – словосполучення» (6,3 %): *humidity mixing ratio – relative humidity* (відносна вологість); *drainage area – gathering ground* (площа водозбору).

Результати нашого дослідження показують, що серед синонімів географічної термінологічної лексики переважають одиниці з синонімічною відповідністю «слово – слово», що ще раз підтверджує факт: чим простіша одиниця, тим частіше вона вживається.

О. Jespersen, Н. Jespersen стверджують, що основними джерелами поповнення словникового складу сучасної англійської мови є різноманітні види морфологічного, синтаксичного та синтактико-морфологічного способів словотвору (Jespersen, 1964; Jespersen, 1980). На важливість вивчення морфологічних можливостей при створенні термінологічної лексики вказують також Н. А. Юрко, І. М. Стефанишин, У. М. Проценко (Юрко та ін., 2020).

Географічна термінологія, зокрема синоніми, не є винятком. Дослідження свідчить, що 9,2 % термінів-синонімів є однокореневими лексичними одиницями: *cliff, crag* (бескид); *bog, marsh* (болото); *apex*,

crest (вершина). Проте звернемо увагу на той факт, що для номінації тих самих або подібних понять у географічній термінології використовуються терміни, що виникли в результаті різних способів терміноутворення. Так, наше дослідження показує, що найбільш продуктивним типом є афіксація (87,1 %). При цьому суфіксація є набагато частотнішою, ніж префіксація. Так, синоніми утворені за допомогою префіксації складають 12,8 % : *inshore, onshore* (прибережний); *effluent, inflow* (стік). Терміни, утворені за допомогою суфіксації представлені 49,8 % : *droughty, waterless* (безводний); *boggy, swampy* (болотяний); *eolation, plucking* (вивітрювання). Суфіксально-префіксальний спосіб утворення географічних термінів складає 37,4 % : *uninhabited, unsettled* (незаселений); *desalinate, desalinize* (опріснювати). Композитний спосіб терміноутворення також посів у термінологічній системі чільне місце. 7,4 % географічних термінів-синонімів утворені за допомогою цього способу: *chalkstone, limestone* (вапняк); *hilltop, point-bar* (вершина гори); *rain-glass, weather-gauge, weather-glass* (барометр).

Абревіація представлена 3,9 % лексичних одиниць: *G.M.T.* – *Greenwich Mean Time* (час за Грінвічем); *CBD* – *Central Business District* (центральний діловий район); *ITCZ* – *intertropical convergence zone* (внутрішньотропічний фронт). Синоніми утворені за допомогою чергування звуків складають 1,6 % : *hirst, hurst, horst* (горст); *clint / klint*, *clent* (клінт).

У ході дослідження складу рядів, що формуються синонімічними термінами терміносистеми географії, було виявлено такі джерела синонімії:

- спеціалізація слів, що ґрунтується на метафоричному переносі: *fall, mouth* (впадати (про річку)); *hollow, lobe* (впадина);

- скорочення: *Моно* – *Mohorovicic Discontinuity* (розрив Мохоровича); *escarp* – *escarpment* (ескарп); *quagmire* – *quag* (трясовина);

- запозичення. Компоненти досліджуваних синонімічних рядів базуються на таких відношеннях: терміни, представлені автохтонним терміном (*height, rise* (нагорб); *ledge, lip* (виступ)), що свідчить про можливості національної номінації та запозиченнями, що повністю адаптовані в словниковому складі термінології географії: *inland* (англ.), *inside* (англ.), *interior* (лат.) (внутрішній); *foothill* (англ.), *piedmont* (ім.) (передгір'я). У випадку, коли в синонімічні відношення вступають англійське слово й запозичене доцільно говорити про міжрівневу синонімію.

Слід зазначити, що американський варіант англійської мови значно сприяє розвитку синонімічного поля географічної лексики. Так, завдяки йому з'явилися такі синоніми, як *mesa* (амер.), *plateau* (лат.-гр.) (плоскогір'я); *notch* (амер.), *gap / gorge* (брит.) (ущелина); *temblor* (амер.), *earthquake* (брит.) (землетрус).

За **формою** досліджувані синонімічні одиниці поділяємо на спільнокореневі (17,3 %): *alluvion, alluvium* (алювіальні формації); *water-parting, watershed* (вододіл); *weather-gauge, weather-glass* (барометр), та різнокореневі (82,7 %): *eolation, plucking, pneumatolysis, weathering* (вивітрювання); *droughty, waterless* (безводний). Дослідження засвідчує, що кількість різнокореневих термінів-синонімів є набагато більшою.

Із точки зору **морфології** (за частиномовним вираженням) географічні терміни-синоніми можна розділити на такі групи:

- іменники (83,3 %) : *superficies, surface* (поверхня); *ponor, shakehole, sinkhole* (понор); *cataract, lip, riegel, riffle / nickpoint, sill* (поріг);
- прикметники (14,2 %) : *volcanic, vulcanian* (вулканічний); *magmatic, endogenetic* (магматичний); *arctic, polar* (полярний);
- дієслова (1,9 %) : *discharge, fall, mouth* (впадати (про річку)); *erode, weather* (вивітрювати(ся)); *decline, sink, subside* (спадати (про рівень води, температуру));
- прислівники (0,6 %) : *north, northward, northwardly* (на північ, у північному напрямку); *down, downhill* (вниз).

Як бачимо, синонімія найбільш представлена в іменниках. Думаємо, що це пов'язано з семантичною природою іменника як частини мови, його функцією виражати предметність.

Проблема синонімії не втрачає актуальності в сучасному мовознавстві, оскільки це семантичне явище є однією з найважливіших системотвірних категорій.

Результати нашого спостереження дозволяють констатувати, що синонімія в мові має позитивне значення, оскільки вона дає можливість виразити відтінки значення, реалізувати різні комунікативні завдання, урізноманітнює мовлення. Це є закономірне явище, яку сприяє розвитку термінологічного апарату галузі. Крім того, вивчення синонімічних процесів має важливе теоретичне значення оскільки воно проливає світло на механізм номінації.

Досліджувана терміносистема характеризується наявністю

термінологічних синонімічних одиниць, які за ступенем спільності семантики представлені абсолютними та ідеографічними синонімами, серед яких превалюють останні; за кількістю одиниць у синонімічному ряді переважають два синоніми. Виявлено, що кількість одночленних термінів-синонімів є найбільш частотною, що підтверджує положення семіотичного закону простоти. Результати нашого дослідження показують, що за типом семантичної відповідності серед синонімів географічної термінологічної лексики переважають одиниці з синонімічною відповідністю «слово – слово». Серед різноманітних видів морфологічного, синтаксичного та синтактико-морфологічного способів словотвору, за якими утворюються географічні терміни, найбільш продуктивним типом є афіксація. Джерела синонімії представлені метафоричним переносом, скороченням слів, запозиченнями. Дослідження форми синонімічних лексичних одиниць дозволяє нам стверджувати, що спільнокореневі терміни-синоніми поступаються за кількістю різнокореневим. Виявлено, що чотири частини мови (іменник, прикметник, дієслово, прислівник) мають у своєму складі географічні терміни-синоніми. При цьому кількісно переважають іменники. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що, будучи складовою частиною загальноновживаної лексики, географічна термінологія підкоряється її законам. Синонімія дає можливість обрати найточнішу номінацію. Наявність синонімічних лексичних одиниць свідчить про багатогранність і системність географічної терміносистеми англійської мови.

Синонімію часто вважають протилежною антонімії. Їхні функції в реченні є дійсно відмінними. У термінологічному тексті немає

нагальної потреби для використання абсолютних синонімів (хоча вони існують), оскільки вживання синонімічних термінів може ускладнити розуміння. Навпаки, використання антонімів слугує для глибшого розкриття змісту тексту. На відміну від синонімів, які формують синонімічні ряди, антоніми утворюють групу слів із двох одиниць, протилежних за значенням. Антонімами вважають лексеми, що належать до однієї частини мови, означають протилежні вияви того самого явища, які взаємозаперечують, але водночас і вможливають один одного (Денисовець, 2020 : 54).

Таким чином реалізуються відношення протилежності, які ґрунтуються на відмінності усередині того самого явища.

Проблеми антонімії неодноразово були об'єктом дослідження в наукових розвідках учених. Останні дослідження охоплюють досить широкий спектр питань. Так, А. Cruse розглядає семантичні особливості антонімів. Л. П. Юлдашева досліджує антоніми як основні маркери контрасту. О. О. Сиротіна вивчає антонімію у парадигматичних відношеннях англomовної термінології сфери біотехнології. Н. А. Юрко, І. М. Стефанишин, У. М. Проценко характеризують дериваційні антонімічні структури в англійській термінології сфери туризму. І. Ю. Межуєва, С. С. Єльцова досліджують типологічні подібності та відмінності між антонімами різносистемних мов. Ці та багато інших досліджень є свідченням того, що антонімічні відношення пронизують практично всі термінологічні системи.

Існує декілька підходів до вивчення антонімічних відношень. Наприклад, у рамках найбільш розповсюдженого, дескриптивного

підходу, лінгвісти досліджують морфологічну структуру антонімів, семантичні особливості, їхню сполучуваність. Послідовники філософського підходу вивчають смисл категорії протилежності. Прихильники функціонально-стилістичного підходу стверджують, що антонімія виникає не стільки в системі мови, скільки в системі мовлення. Вони зосереджують свою увагу на функціональних та стилістичних особливостях антонімів, їхній ролі в створенні стилістичних ефектів, посиленні виразності та експресивності тексту. Психолінгвістичний підхід ґрунтується на дослідженні емоційних реакцій, які можуть створювати антонімічні пари, на особливостях їхнього сприйняття. Антонімія розглядається як характерна риса нашої свідомості.

Попри існування різних підходів, які свідчать про багатогранну сутність досліджуваного явища, вчені визнають, що антонімія – одна з основних категорій логічних зв'язків та системотвірних категорій у лексиці. Відношення протилежності, які знаходять своє вираження в антонімії, є однією з істотних характеристик системності термінології. Вони підкреслюють виявлення мовної системності, оскільки ґрунтуються на відмінності всередині одного й того самого явища. Поняття протиставлення є універсальною категорією, в основі якої знаходиться протилежність порівнюваних об'єктів, їхня несхожість і несумісність. Протиставлення відіграє надзвичайно важливу роль у пізнанні людиною навколишнього світу.

Є. С. Рубана зазначає, що незважаючи на численні дискусії щодо питань природи антонімії, критерії виокремлення антонімічних одиниць, ступеня кореляції антонімічних зв'язків з іншими типами

парадигматичних відношень терміносистемах фахових мов, безперечним залишається той факт, що антонімія поряд із синонімією, омонімією, гіперо- та гіпонімією є невід'ємним показником становлення та розвитку терміносистеми фахової мови (Рубана, 2022 : 87).

А. Cruse вважає, що антоніми є синонімом опозиційних відношень (Cruse, 2004 : 155). Л. П. Юлдашева підкреслює, що антонімія є однією з найяскравіших форм реалізації контрасту в мовній системі, адже вона безпосередньо ґрунтована на опозиції значень та відображає фундаментальний принцип двочленності людського мислення (Юлдашева, 2025 : 273).

Антонімія відіграє важливу роль в термінології, оскільки будь-яке явище, поняття, предмет сприймаються глибше, чіткіше та яскравіше в зіставленні чи протиставленні, у відображенні відмінних характерних рис денотатів. Антонімія не порушує основних принципів термінології: системності, однозначності, прозорості та стилістичної нейтральності. Цю думку підтверджує О. О. Сиротіна, яка стверджує, що антонімічні відношення є проявом системності та цілісності термінології. Творення антонімічних пар у термінології завжди цілеспрямоване й обґрунтоване, адже використовується для позначення крайніх полюсів термінологічного поля, з урахуванням логічних можливостей термінологічної системи (Сиротіна, 2021 : 78).

Антонімія являє собою семантичне явище, пов'язане з відображенням у мові однієї і тієї ж сутності. Проте, на відміну від синонімів, подібність значення антонімічних слів виявляється насамперед у їхньому протиставленні в нашій свідомості. Попри це у

семантичній структурі антонімічної пари поряд із семою протилежності обов'язково мають бути спільні за значенням семи.

Особливістю антонімів можна вважати протиставленість за предметно-поняттєвим ядром, а основним критерієм антонімічності – протилежність їхніх значень.

Виявлення антонімічних відношень у термінологічній лексиці допомагає систематизувати поняття, точніше визначити їхнє місце в терміносистемі.

Аналіз географічної термінології дає підставу стверджувати, що в її системі терміни-антоніми використовуються досить часто.

За своїм морфологічним та семантичним складом, структурою, характером відношень англомовні географічні терміни є неоднорідними. Їх можна класифікувати за різними критеріями.

За подібністю кореневих морфем можна виділити спільнокореневі та різнокореневі антоніми. Спільнокореневі лексичні одиниці складають 51,7 %. Вони можуть реалізуватися шляхом додавання префікса принаймні до одного зі слів: *afforestation* (заліснення) – *deforestation* (зnelіснення); *populate* (населяти) – *derpopulate* (обезлюднювати); *laminated* (розшарований) – *unlaminated* (нерозшарований); *sedentary* (осілий) – *unsedentary* (кочовий). Іншим методом реалізації спільнокореневих антонімів є суфіксація: *airy* (повітряний) – *airless* (безповітряний); *windy* (вітряний) – *windless* (безвітряний); *wooded* (лісистий) – *woodless* (безлісний). Крім того, вони можуть утворюватися шляхом творення складних слів або антонімів, утворених із використанням афіксоїдів: *badland* (неродюча земля) – *fertile land* (родюча земля); *homoclinal* (гомоклінальний) –

heteroclinal (гетероклінальний); *deep-laid deposits* (глибинні відклади) – *superficial deposits* (поверхневі відклади).

Спільнокореневі антоніми в досліджуваній терміносистемі представлені більшою кількістю пар, ніж різнокореневі. Відсоток різнокореневих антонімів становить 48,3 %: *abiotic* (абіотичний, неживий) – *organic* (органічний); *abyssal* (абісальний, глибокий) – *shallow* (мілкий); *irrigate* (зрошувати) – *drain* (осушувати); *ebb* (морський відплив) – *flooding* (морський приплив); *rural* (сільський) – *urban* (міський). У них значення протилежності реалізується шляхом семантичного протиставлення різнокореневих морфем.

За морфологічним складом антоніми класифікуються на прості, деривативні та складні. Прості антоніми у своєму морфемному складі мають одну кореневу морфему. Вони становлять 21,9 % досліджуваного матеріалу: *ascent* (узвіз, крутий схил) – *descent* (підйом); *cliff, crag* (круча) – *cleft* (ущелина); *crest* (вершина гори) – *foot* (підніжжя гори); *drought* (засуха) – *storm* (злива); *depth* (глибина) – *height* (висота); *gelid* (крижаний, холодний) – *hot* (спекотний, жаркий).

Більшість деривативних антонімів утворена за допомогою префіксації (26,2 %) : *cyclone* (циклон) – *anticyclone* (антициклон); *dune* (дюна) – *antidune* (антидюна); *current* (течія) – *counter-current* (зустрічна течія); *population* (населення) – *deropulation* (скорочення населення); *flow* (потік) – *interflow* (потік всередину); *employment* (зайнятість) – *unemployment* (безробіття); *inhabited* – *uninhabited* (незаселений, безлюдний). Усі досліджувані антоніми реалізуються шляхом протиставлення нульового префікса з префіксом.

При цьому 9 % складають інтернаціональні префікси: *cyclone* (циклон) – *anticyclone* (антициклон); *dune* (дюна) – *antidune* (антидюна); *trades* (пасатні вітри) – *anti-trades* (антипасатні вітри); *homoclinal* (гомоклінальний) – *heteroclinal* (гетероклінальний); *flow* (потік) – *interflow* (потік усередину); *pre-industrial* (доіндустріальний) – *post-industrial* (постіндустріальний); *urbanization* (урбанізація) – *counter-urbanization* (контріндурбанізація).

Дещо менша частина антонімів представлена суфіксацією (20,4 %): *nebulous* (хмарний) – *cloudless* (безхмарний); *rainy* (дощовий) – *rainless* (посушливий, без дощів); *windy* (вітряний) – *windless* (безвітряний); *wooded* (лісистий) – *woodless* (безлісний). У переважній більшості випадків реалізація деривативних антонімів представлена чергуванням протилежних за значенням афіксів. Випадки протиставлення нульового суфікса з суфіксом є нечисленними: *hot* (спекотний) – *frosty* (морозний).

Функцією афіксів у деривативних антонімах є заперечення якості, яка виражена коренем слова.

Складні антоніми, які складаються з двох чи більше кореневих морфем, у географічній термінології представлені термінами-словосполученнями (31,5 %): *active volcano* (діючий вулкан) – *extinct volcano* (згаслий вулкан); *bent rock* (вигнута гірська порода) – *buckled rock* (зігнута гірська порода); *extrusive rock* (екструзивна порода) – *intrusive rock* (інтрузивна порода); *internal waters* (внутрішні води) – *international waters* (міжнародні води); *light rain* (невеликий дощ) – *pouring rain* (злива); *old fold mountain* (стара складчаста гора) – *young fold mountain* (молода складчаста гора); *running water* (проточна

вода) – *slack water* (стояча вода); *surface waters* (поверхнева води) – *underground waters, subterranean waters* (підземні води).

Деривативні та складні антоніми мають таке саме лексико-семантичне навантаження, як і прості. Вони складають переважну частину антонімів географічної термінології, значно збагачуючи мову.

За **структурою термінів-антонімів** досліджувані лексичні одиниці можна класифікувати таким чином:

- однокомпонентні антоніми (33,7 %) : *rural* (сільський) – *urban* (міський); *sag* (прогинання) – *acclivity* (підйом); *windy* (вітряний) – *windless*; (безвітряний); *distant* (далекий) – *adjacent* (сусідній); *gelid* (крижаний, холодний) – *warm* (теплий); *hilly* (пагористий) – *flat* (рівний); *mouth* (гирло) – *source* (витік, джерело річки); *piedmont* (підніжжя гори) – *pinncle* (вершина гори).

- двокомпонентні антоніми (41,1 %): *dry climate* (сухий клімат) – *humid climate* (вологий клімат); *salt water* (солоня вода) – *fresh water* (прісна вода); *active volcano* (діючий вулкан) – *extinct volcano* (згаслий вулкан); *running water* (проточна вода) – *slack water* (стояча вода); *underfit river* (річка, що вмирає) – *young river* (молода річка); *bent rock* (вигнута гірська порода) – *buckled rock* (зігнута гірська порода).

- трикомпонентні антоніми (25,2 %): *deep-laid deposits* (глибинні відклади) – *superficial deposits* (поверхневі відклади); *old fold mountain* (стара складчаста гора) – *young fold mountain* (молода складчаста гора).

Найбільш чисельними є одночленні терміни-антоніми, що ще раз доводить актуальність семіотичного закону простоти.

Із точки зору **морфології** (за частиномовним вираженням)

географічні терміни-антоніми підрозділяються на такі групи:

- іменники (48,3 %) : *afforestation* (заліснення) – *deforestation* (зnelіснення); *ascent* (узвіз) – *descent* (підйом); *bluff* (крутий берег) – *low, lowland* (низовина); *cataract* (злива) – *drought* (засуха); *current* (течія) – *counter-current* (зустрічна течія); *crest* (вершина гори) – *foot* (підніжжя); *depth* (глибина) – *height* (висота); *ebb* (морський приплив) – *flooding* (морський відплив); *piedmont* (підніжжя гори) – *pinncle* (вершина гори); *sag* (прогинання) – *acclivity* (підйом); *employment* (зайнятість) – *unemployment* (безробіття); *urbanization* (урбанізація) – *counter-urbanization* (контрурбанізація).

- прикметники (37,1 %) : *abysmal* (абісальний, глибокий) – *shallow* (мілкий); *abyssal* (абісальний, глибоководний) – *superficial* (неглибокий); *airy* (повітряний) – *airless* (безповітряний); *frosty* (морозний) – *hot* (жаркий, спекотний); *calm* (тихий, безвітряний) – *windy* (вітряний); *nebulous* (хмарний) – *cloudless* (безхмарний); *extrusive rock* (екструзивна порода) – *intrusive rock* (інтрузивна порода); *wooded* (лісистий) – *woodless* (безлісний).

- дієслова (14,6 %) : *populate* (населяти) – *depopulate* (обезлюднювати); *irrigate* (зрошувати) – *drain* (осушувати).

Найчастотнішою частиною мови серед антонімів географічної сфери є іменник. Найменш представленими виявилися дієслова.

За семантичним складом терміни-антоніми підмови географії класифікуються на три групи: контрадикторні, комплементарні, контрарні або градуальні, векторні або конверсивні антоніми.

- Контрадикторні терміни-антоніми характеризуються чіткою полярністю відношень за відсутності проміжних елементів. Вони

позначають полярно протилежні поняття та взаємовиключають один одного: *homoclinal* (гомоклінальний) – *heteroclinal* (гетероклінальний); *extrusive* (екструзивний) – *intrusive rock* (інтрузивний). Вони складають 13,4 %.

- Комплементарні терміни-антоніми – це дві опозитивні лексичні одиниці, які є доповнювальними видовими поняттями і належать до спільного родового поняття. Вони передбачають комплементарну протилежність і мають на меті додатковість (комплементарність), а не взаємозаперечення, тобто складники таких пар містять в собі лише нейтральну сутність. 24,6 % досліджуваних лексичних одиниць можна віднести до комплементарних термінів-антонімів: *afforestation* (заліснення) – *deforestation* (зnelіснення); *cyclone* (циклон) – *anticyclone* (антициклон); *dune* (дюна) – *antidune* (антидюна); *trades* (пасатні вітри) – *anti-trades* (антипасатні вітри).

- Контрарні (градуальні) антоніми, основним критерієм визначення яких є ступінчастий характер семантичних компонентів термінів. Між опозиціями наявна мінімум одна проміжна лексична одиниця. Наприклад: *cataract* (сильна злива) – *drought* (засуха). Проміжними елементами можуть бути: *rain*, *light rain*. Це група антонімів, для якої характерна антонімія лише двох елементів опозиції. Середній елемент вказує на зростання чи зменшення ознаки, тобто вони характеризуються різним ступенем або градацією тієї самої ознаки. Такі антоніми є найбільш поширеними в географічній термінології (45,7 %): *frost climate* (морозний клімат) – *hot climate* (жаркий клімат); *dry climate* (сухий клімат) – *humid climate* (вологий клімат); *drought* (засуха, посуха) – *downpour, storm* (злива, гроза); *gelid*

(крижаний, холодний) – *hot* (спекотний). Часто такі антоніми виражаються якісними прикметниками: *active volcano* (діючий вулкан) – *extinct volcano* (згаслий вулкан); *internal waters* (внутрішні води) – *international waters* (міжнародні води).

- Векторні (конверсивні) антоніми передбачають наявність протилежних або інваріантних сем. Вони ґрунтуються на логічно протиставлюваних поняттях, які позначають взаємозаперечення або повне заперечення. Векторні антоніми виражають протилежну спрямованість дій, ознак, Вони мають семантичні характеристики комплементарних антонімів, але доповнюються наявністю спрямування. Вони складають 16,3 % : *pre-industrial* (доіндустріальний) – *post-industrial* (постіндустріальний).

За поняттєво-просторовими зв'язками терміни-антоніми географічної термінології підрозділяються на три групи: якісні, кількісні, просторові антоніми.

- Якісні терміни-антоніми передбачають вираження властивостей, якостей предмета, явища. Переважна більшість антонімів досліджуваної сфери належать до цієї групи (67,6 %): *abiotic* (абіотичний, неживий) – *organic* (органічний); *abyssal* (абісальний, глибокий) – *shallow* (мілкий); *clouded* (укритий хмарами) – *cloudless* (безхмарний); *hilly* (нагористий) – *flat* (рівний); *light rain* (невеликий дощ) – *pouring rain* (злива); *public road* (дорога загального користування) – *private road* (приватна дорога); *robber economy* (марнотратна практика господарювання) – *efficient economy* (ефективна практика господарювання); *flinty rock, resistant rock* (стійка гірська порода) – *tender rock, liquid rock* (м'яка гірська порода).

- Просторові антоніми, які позначають напрямок, складають 32,4 %: *deep-laid deposits* (глибинні відклади) – *superficial deposits* (поверхневі відклади); *east* (схід) – *west* (захід); *north* (північ) – *south* (південь); *distant* (далекий) – *adjacent* (сусідній, прилеглий).

Кількісних антонімів в географічній терміносистемі не зафіксовано.

Одним із виявів системних відношень у географічній термінологічній системі можна вважати зв'язок антонімії і синонімії, тобто в антонімічній парі протилежне значення може бути виражене кількома термінами-синонімами. Наприклад: *superficial* (поверхневий) – *abyssal, subterranean* (абісальний, глибоководний); *drought* (засуха, посуха) – *downpour, storm* (злива, гроза); *piedmont* (підніжжя гори) – *pinnacle, summit, peak* (вершина гори); *dry climate* (сухий клімат) – *humid, wet climate* (вологий клімат).

Отже, дослідження свідчить, що географічна термінологічна система англійської мови багата на антоніми, які можна класифікувати за різними критеріями. За подібністю кореневих морфем виділяються спільнокореневі та різнокореневі антоніми, де превалюють спільнокореневі лексичні одиниці. Серед антонімів, класифікованих за морфологічним складом, деривативні антоніми переважають над простими та складними. За структурою термінів-антонімів однокомпонентні та трикомпонентні терміни-антоніми поступаються двокомпонентним. З точки зору частиномовного вираження досліджувані лексичні одиниці представлені іменниками, прикметниками та дієсловами. Найчисленнішими серед географічних антонімів є іменники. За семантичним складом досліджувані терміни-

антоніми класифікуються на три групи: контрадикторні, комплементарні, контрарні або градуальні, векторні або конверсивні антоніми. Контрарні антоніми використовуються частіше, ніж інші групи. Серед якісних, кількісних, просторових антонімів, класифікованих за критерієм поняттєво-просторових зв'язків найповніше у досліджуваному масиві антонімів представлені якісні. Антонімічні відношення допомагають систематизувати поняття географічної термінології; з'ясувати й розмежувати значення термінів-синонімів та окремі семи полісемічних одиниць досліджуваної галузі; пояснити наукові поняття через протиставлювані їм інші назви.

У той час, як властивістю синонімів є подібність денотативних значень, різниця між якими можуть нейтралізуватися в мовленні, особливістю антонімів є семантична полярність. Вони регулярно використовуються в типових контекстах, характеризуються однаковою сполучуваністю.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє констатувати, що синонімія та антонімія значно збагачують лексичний склад англійської географічної терміносистеми, виконують систематизуючу функцію, за допомогою якої дається вичерпна характеристика процесів, понять, явищ.

Список використаних джерел

1. Бабій, І., Голянич, М., & Стефурак, Р. (2024). *Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія*. Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника.
2. Боярова, Л. Г. (2013). Терміни-варіанти в українській загальномовній лексикографії: нормативний аспект. *Термінологічний вісник*, 2(1), 189-195.

3. Голубовська, І. О., Жалай, В. Я., Линник, Т. Г., et al. (2016). Термінологічна варіативність : підходи до вивчення. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*, 3-22.
4. Дахно, І. І. (2007). *Англо-український географічний глосарій*. Центр учбової літератури.
5. Денисовець, І. В. (2020). Антонімія словотворчих засобів у сучасній українській літературній мові. *Українська мова*, 1(73), 54-64.
6. Дмитрасевич, Р. Я. (2016). Особливості синонімії термінології юридичної психології (на матеріалі англійської мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 22, 92-94.
7. Д'яков, А. С., Кияк, Т. Р., & Куделько, З. Б. (2000). *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти*. КМ Академія.
8. Застріжна, Л. В. (2019). Синонімічні кореляції в англійській медичній термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, 6(74), 227-229.
9. Зеленська, О. (2017). Деякі аспекти синонімії в англійській термінології кримінального права. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, 3(352), 382-386.
10. Кемінь, У. В., & Сивак, Л. М. (2015). Синонімія як явище в сучасній економічній термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 14, 98-100.
11. Кочан, І. (2008). Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 620, 14-19.
12. Куделько, З. Б. (2015). Деякі аспекти синонімії в англійській терміносистемі дипломатії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, 54, 125-127.
13. Лендау, С. І. (2012). *Словники: Мистецтво та ремесло лексикографії*. К.І.С.

14. Литвинко, О. А. (2025). Характеристика синонімічних відношень у сучасній англійській судовій термінології. *Нова філологія*, 97, 68-74.
15. Мельник, П. В. (2022). Синонімічні відношення термінолексики інформаційного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*, 55, 61-66.
16. Мизин, Т. О. (2018). *Англо-український словник загальногеографічних термінів*. Видавничий дім «Кий».
17. Панько, Т. І., Кочан, І. М., & Мацюк, Г. П. (1994). *Українське термінознавство: Підручник*. Світ.
18. Романова, О. О. (2017). Синонімія як мовне явище в термінології. *Лінгвістичні дослідження*, 45, 199-205.
19. Рубана, Є. С. (2022). Антонімічні відношення терміносистеми німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 54, 87-90.
20. Сиротіна, О. О. (2021). Антонімія у парадигматичних відношеннях англomовної термінології сфери біотехнології. *Міжнародний філологічний часопис*, 12(3), 77-84.
21. Соколовська, Т. (1998). Синонімія та антонімія як базові парадигматичні класи в українській терміносистемі з генетики. *Українська термінологія і сучасність*, 171-174.
22. Хирівська, Г. (2016). Явище синонімії в українській фармацевтичній термінології. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 4, 167-172.
23. Чумак, В. (2007). Про синонімію і варіантність в екологічній терміносистемі. *Українська термінологія і сучасність*, 7, 211-215.
24. Шерстюк, О. І. (2019). Динаміка варіантності й синонімії економічних термінів німецької мови. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*, 1, 117-124.
25. Юлдашева, Л. П. (2025). Антоніми як основні маркери контрасту. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 2(105), 272-280.

26. Cabré, M. T. (2003). Theories in terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*, 9(2), 163-199.
27. *Cambridge Dictionary* (4th ed.). (n.d.). Retrieved May 11, 2026, from <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/>
28. Cruse, A. (2004). *Meaning in language*. Oxford University Press.
29. Faber, P. A., & Pilar, L. A. (2016). Specialized knowledge representation and parameterization of context. *Frontiers in Psychology*, 7(196), 3. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00196>
30. Jespersen, O. (1964). *Essentials of English grammar*. G. Allen & Unwin.
31. *Macmillan Dictionary*. (n.d.). Retrieved May 11, 2026, from <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/>
32. Marchand, H. (1980). *Word-building in the English language*. Cambridge University Press.
33. *Merriam-Webster Learner's Dictionary*. (n.d.). Retrieved May 11, 2026, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/>
34. *Online Etymology Dictionary*. (n.d.). Retrieved May 11, 2026, from <http://www.etymonline.com>
35. *The Longman Dictionary of Contemporary English*. (n.d.). Retrieved May 11, 2026, from <https://www.ldoceonline.com/dictionary/>
36. Yurko, N. A., Stefanyshyn, I. M., & Protsenko, U. M. (2020). Derivational antonyms patterns in English tourism terminology. *Львівський філологічний часопис*, 7, 88-93.

РОЗДІЛ II. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ЛІНГВОКОГНІТИВНА КАТЕГОРІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

*Ольга Шевченко, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Мовна картина світу значною мірою формується під впливом природного середовища, яке виступає одним із визначальних чинників її становлення. Оточуючий світ сприяє виникненню асоціативних уявлень, на основі яких формується система вербальних засобів номінації об'єктів і явищ дійсності. Саме через такі механізми відбувається поступове закріплення та узагальнення досвіду людини у мовних структурах, що відображають її сприйняття світу.

Просторова картина світу є невід'ємною та суттєвою складовою мовної картини світу загалом. Вона репрезентує сукупність просторових уявлень, які формуються у свідомості носіїв певної культури та знаходять своє відображення у мовній системі. Лексика із просторовою семантикою становить вагомий пласт у структурі будь-якої мови, що зумовлено тим, що просторові характеристики з давніх часів слугували базою для осмислення людиною навколишнього світу та його організації. Таким чином, просторові уявлення виступають як один із ключових інструментів когнітивної обробки дійсності.

У сучасній лінгвістичній науці простір розглядається як багаторівнева та багатогранна категорія, що інтегрує різні аспекти людського пізнання. Згідно з концепцією С. Лутавої, простір багатоаспектно реалізується у світі, його осмислення та репрезентація

в мові дуже багатогранні й складні (Лутава, 2019 : 31). Дослідниця підкреслює складність структури просторового концепту, його здатність до багатовимірного осмислення, а також залежність від контекстуальних і культурних чинників. Вона пропонує розглядати простір як універсальну категорію, що поєднує когнітивні, мовні та культурні параметри.

Результати сучасних досліджень підтверджують значущість просторової лексики у процесах вербалізації знань і досвіду мовців. Досліджуючи просторову лексику як важливий засіб вербалізації знань і вражень мовців про навколишнє середовище у давньоанглійській мові, М. Шимянова наголошує на комунікативній значущості поняття простору для представників англосаксонської культури (Шимянова, 2022 : 47). На її думку, просторові номінації не лише відображають об'єктивну дійсність, але й виконують важливу комунікативну та культурно-зумовлену функцію.

Аналізуючи структуру мовної репрезентації простору, вітчизняні дослідники зазначають, що просторова семантика проявляється на різних рівнях мовної системи та реалізується за допомогою різноманітних мовних засобів (Лутава, 2019 : 32). Це свідчить про системний характер функціонування просторових значень у мові.

Особливої уваги в цьому контексті потребує лексичний рівень, який забезпечує найбільш повне та різноманітне відображення просторових уявлень. Саме лексичні одиниці володіють значним потенціалом для репрезентації просторових відношень, що дозволяє їм виконувати функцію основного носія просторової семантики. У цьому

зв'язку зауваження про те, що лексичне значення слова містить великі можливості щодо розкриття багатства просторової семантики (Лутава, 2019 : 32) підтверджує важливість лексики як ключового інструменту концептуалізації простору.

Разом з тим, сучасні дослідження підкреслюють інтегративний характер концептуального поля ПРОСТІР, який виступає як результат взаємодії когнітивних і соціокультурних чинників. За визначенням А. Копитіної, концептуальне поле ПРОСТІР є інтегративною когнітивно-соціальною одиницею, що відображає взаємодію мови, мислення та культурних уявлень про простір (Копитіна, 2019). Таким чином, простір постає як складна ментальна конструкція, що формується у процесі пізнання та соціальної взаємодії.

У лінгвістиці традиційно виокремлюють два основні типи просторових значень: значення орієнтації та значення локалізації. У межах нашого дослідження основна увага приділяється саме значенню локалізації, оскільки воно найбільш повно відображає просторові відношення між об'єктами та їхнє положення відносно певних орієнтирів. Такий підхід дозволяє детально проаналізувати специфіку репрезентації просторових відношень у мовній системі.

Водночас акцент на локалізаційних характеристиках простору зумовлює необхідність переходу від абстрактного осмислення просторовості до її конкретизованих форм, у яких просторові відношення набувають предметної визначеності та корелюють із реальним світом. Саме в цій площині загальне концептуальне поле ПРОСТІР розділяється на більш спеціалізовані підполя, серед яких особливого значення набуває сфера, пов'язана з репрезентацією

фізично окресленого, емпірично сприйманого середовища. У цьому контексті концептуальне поле ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР посідає особливе місце, оскільки воно відображає просторові уявлення, пов'язані з реальними географічними об'єктами та їх мовною репрезентацією. Дослідження цього концептуального поля дозволяє простежити специфіку мовного відображення просторових відносин, а також виявити культурно зумовлені особливості їх інтерпретації.

Подальший аналіз передбачає розгляд концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР як системної організації мовних засобів. Концептуальне поле виступає як структурована сукупність одиниць, об'єднаних спільним семантичним ядром і різним ступенем наближеності до нього. Така організація дозволяє виявити як ядерні, так і периферійні елементи поля, що сприяє більш глибокому розумінню його внутрішньої структури.

Важливим теоретичним положенням є розуміння того, що концепт не ототожнюється безпосередньо з мовним значенням, а формується у процесі взаємодії мовного знака з індивідуальним і колективним досвідом. Як зазначає О. Колодій, концепт не безпосередньо виникає із значення слова, а є результатом зіткнення словарного значення слова із особистим і народним досвідом людини (Колодій, 2021: 56). Це положення підкреслює динамічний і багатовимірний характер концептуальної структури.

Концептуальне поле ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР охоплює сукупність концептів, які організовані за принципом багаторівневої ієрархії. Така структура відображає системність репрезентації

просторових уявлень у мовній свідомості та дозволяє простежити взаємозв'язки між різними рівнями узагальнення.

На найвищому рівні цієї ієрархії функціонують мегаконцепти ЛАНДШАФТ і ВОДНИЙ ПРОСТІР, які становлять базові когнітивні домени концептуального поля. Наступний рівень представлений концептами-гіперонімами РЕЛЬЄФ і РОСЛИННИЙ МАСИВ, що конкретизують зміст мегаконцепту ЛАНДШАФТ, а також концептами-гіперонімами БЕРЕГ, ВОДОЙМА та ВОДОТІК, які належать до змістового поля мегаконцепту ВОДНИЙ ПРОСТІР. Таким чином, відбувається поступова конкретизація просторових уявлень від загального до часткового.

На третьому рівні ієрархічної організації розташовуються концепти-гіпоніми, що деталізують відповідні гіпероніми. Зокрема, до концепту РЕЛЬЄФ відносяться такі гіпонімічні одиниці, як ВИСОЧИНА, ПЛОЩИНА та ЗАГЛИБЛЕННЯ, які відображають різні типи поверхні земної кори. У межах концепту РОСЛИННИЙ МАСИВ виділяються гіпоніми РОСЛИННИЙ МАСИВ ДЕРЕВОВИДНИЙ і РОСЛИННИЙ МАСИВ ТРАВ'ЯНИЙ, що конкретизують типи рослинного покриву.

Концепту ВОДОЙМА відповідають гіпоніми ЗАМКНУТИЙ ВОДНИЙ ПРОСТІР, ЗАТОКА та БОЛОТО, тоді як до концепту ВОДОТІК належать ПРОТОКА, РІЧКА, ПОТІК, СТРУМОК і ВОДОСПАД. Окреме місце в цій ієрархії займає концепт РЕЛЬЄФ ДНА, який функціонує як спеціалізований підрівень просторових уявлень і не входить до основних узагальнювальних груп.

Нижчий рівень ієрархії представлений номінативними одиницями, які безпосередньо вербалізують компоненти концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР. Саме ці мовні засоби забезпечують конкретизацію абстрактних концептів та їх актуалізацію у мовленні.

Співвіднесення мовних знаків із об'єктами навколишньої дійсності у свідомості носіїв мови здійснюється опосередковано, через систему ментальних утворень. У цьому контексті особливого значення набуває топонімічна лексика як складова концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР. Дослідники зауважують, що у повсякденній мовній практиці географічний простір зазвичай репрезентується не через абстрактні системи координат, а за допомогою власних назв (Hiraoka, 2025 : 1). Ці назви виконують не лише номінативну функцію, але й акумулюють культурно-історичну інформацію, пов'язану з процесами освоєння та осмислення території та відображають політичні, соціальні й культурні уявлення суспільства (Савранчук, 2024: 173).

Крім того, використання топонімів відображає особливості когнітивного структурування простору, адже на відміну від координатних систем, топонімічні назви характеризуються відносною розмитістю меж і залежать від колективних уявлень носіїв мови. У зв'язку з цим підкреслюється, що «топоніми відображають спосіб, у який люди сприймають і ментально структурують географічний простір, причому межі позначуваних ними територій часто є нечіткими і визначаються спільним уявленням носіїв мови» (Hiraoka, 2025: 1).

Це положення підкреслює антропоцентричний характер мовної репрезентації простору, оскільки людина осмислює навколишній світ не через абстрактні параметри, а через значущі для неї локуси, закріплені у мовній свідомості. Відтак простір у мові постає як категорія, тісно пов'язана з людським досвідом та культурною пам'яттю.

Таким чином, географічний простір у мовній системі репрезентується не лише через загальну апелювативну лексику, але й через розгалужену систему власних назв, які відображають особливості історичного розвитку, природного середовища та культурної пам'яті народу. У цьому контексті топоніми виступають важливим компонентом мовної картини світу, забезпечуючи взаємозв'язок між мовною номінацією та етнокультурним досвідом.

Репрезентація географічного простору у мові здійснюється через систему номінативних засобів, які вербалізують відповідні концепти та забезпечують їх доступність у процесі комунікації. Саме тому аналіз мовних одиниць, що позначають географічні об'єкти та просторові відношення, є необхідною умовою для розуміння механізмів концептуалізації географічного простору.

Номінативні засоби, що лексикалізують відповідні концепти, відіграють важливу роль у формуванні мовної картини світу, оскільки мовний знак виступає своєрідним доступом до концептуальних знань. У той же час концептуальний рівень, репрезентований системою взаємопов'язаних концептів, визначає структурну організацію мови та особливості її функціонування як системи. Взаємозв'язок між

мовними одиницями та когнітивними структурами забезпечує цілісність процесу мовної репрезентації дійсності.

Номінативний потенціал слова полягає у його здатності репрезентувати у свідомості людини певний фрагмент дійсності, заміщати його та актуалізувати пов'язані з ним як мовні, так і позамовні знання. У процесі мисленнєвої діяльності слово функціонує як інструмент оперування відповідними фрагментами реальності, що забезпечує когнітивну обробку інформації та її вербалізацію.

У межах дослідження географічного простору це означає, що мовні одиниці, які позначають географічні реалії (топоніми, апелятивна лексика на позначення ландшафту, просторові маркери тощо), не лише фіксують об'єктивні характеристики простору, а й відображають специфіку його концептуалізації в певній лінгвокультурі. Таким чином, вивчення номінативних ресурсів мови відкриває можливість глибшого аналізу того, як географічний простір структурується, інтерпретується та осмислюється у мовній свідомості носіїв мови.

Слово як мовний знак виконує низку функцій, серед яких традиційно виокремлюють сигніфікативну (узагальнювальну), номінативну (найменувальну) та прагматичну (пов'язану з вираженням ставлення мовця, емоцій та оцінок). У межах досліджуваного матеріалу більшість номінацій географічного простору реалізують переважно номінативно-репрезентативну та сигніфікативну функції, забезпечуючи об'єктивацію просторових уявлень у мовній системі.

Номінативні одиниці лексичного рівня виступають первинним засобом об'єктивації окремих фрагментів мовної картини світу. Такий підхід ґрунтується на положенні про те, що саме лексичні одиниці забезпечують базовий рівень категоризації дійсності, формуючи основу для подальших когнітивних узагальнень.

У номінативній діяльності значною мірою представлена репрезентація концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР у площині «суходіл як середовище існування людини». Цю понятійну сферу доцільно віднести до змісту мегаконцепту ЛАНДШАФТ. В англійській мові цьому поняттю відповідають лексичні одиниці *site*, *landscape*, *scenery*, *view*, які відображають уявлення про тип місцевості з характерними природними та рельєфними особливостями.

У зв'язку з цим у структурі концептуального поля виокремлюються концепти-гіпероніми РЕЛЬЄФ і РОСЛИННИЙ МАСИВ, зміст яких корелює зі змістом мегаконцепту ЛАНДШАФТ.

Концепт-гіперонім РЕЛЬЄФ (англ. *relief*) охоплює сукупність когнітивних ознак, що відображають уявлення мовної спільноти про просторово-географічну організацію об'єктів довкілля.

У процесі дослідження просторової лексичної репрезентації концепту-гіпероніму РЕЛЬЄФ першочергового значення набуває дихотомія горизонтального та вертикального вимірів. Саме ці параметри беруть участь у формуванні його інформаційної структури, репрезентуючи ознаки випуклих та увігнутих форм, а також їх належність до суходолу або до підводних територій.

Геоморфологічна структура території Англії характеризується наявністю трьох основних типів рельєфу: рівнин (південна частина

країни), низьких гір (північні регіони) та зон опускання земної кори (східні райони).

Лексичні одиниці, що вербалізують концепт-гіперонім РЕЛЬЄФ, доцільно умовно поділити на три групи, які формують відповідне номінативне поле: 1) лексеми, що позначають площину; 2) лексеми, що позначають височину; 3) лексеми, що позначають заглиблення.

Змістові компоненти концепту-гіпероніму ПЛОЩИНА співвідносяться з параметром горизонтальності та реалізуються, передусім, у семантичній структурі лексем *plain* («рівнина») і *desert* («пустеля»). У значенні лексеми *plain* найбільш повно актуалізується сема «площинність», якій також притаманна ознака невеликої висоти над рівнем моря.

Лексичні одиниці, що позначають горизонтально орієнтовані географічні об'єкти, становлять відносно незначну частку – 9 % від загальної кількості репрезентацій концепту РЕЛЬЄФ і приблизно 2 % від загального обсягу лексикалізацій концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР.

Референти, що співвідносяться з концептом-гіпонімом ВИСОЧИНА, представлені різноманітними за висотою та площею формами підвищень і в мовній картині світу реалізуються номінаціями пагорбів, плато та гір.

В англійській мові пагорби позначаються низкою лексичних одиниць: *hill*, *knoll*, *hillock*, *hummock*, *ridge*, *ledge*, *projection*, *prong*, *rib*, *shoulder* тощо, які характеризуються багатством семантичних ознак і належать до периферійної зони концепту-гіпероніму РЕЛЬЄФ.

Аналіз семантичної структури субстантивів, що використовуються для номінації пагорбів, свідчить про домінування енциклопедичної зони інтерпретаційного поля. До її класифікаційних ознак належать: положення, походження, площа та розмір.

Плато як різновид височини репрезентує піднесену рівнинну поверхню. Ядерні семантичні компоненти лексеми-ідентифікатора *plateau* – «рівність» і «підвищене положення» – відображають периферійні характеристики концепту-гіпоніма ВИСОЧИНА.

У сучасній англійській мові плато номінується такими одиницями, як *plateau*, *tableland*, *mesa*, які актуалізують як ядерні, так і периферійні елементи структури мегаконцепту ЛАНДШАФТ.

Для носіїв англійської мови, які традиційно проживають у межах рівнинних і низькогірних територій, найбільш комунікативно релевантними є загальні номінації високих географічних об'єктів – гір і хребтів, зокрема *mountain*, *hill*, *mountain ridge*.

Значна частина ознак інформаційного змісту концепту-гіпоніму ВИСОЧИНА репрезентується семантикою лексеми *mountain*.

Опозиція «верх – низ» лежить в основі аксіологічних протиставлень «добре – погано», «багато – мало» тощо. Зокрема, метафоричне уявлення *Life is a mountain (and we are all climbing to reach the summit)* передбачає взаємодію двох концептуальних доменів – джерельного та цільового, між якими відбувається метафоричне перенесення, що дозволяє інтерпретувати життєвий процес як рух до вершини.

Відомо, що когнітивна метафора є однією з ключових форм концептуалізації, оскільки вона не лише відображає, а й формує нові

уявлення. Аналіз фразеологічних одиниць із компонентом *mountain* засвідчує наявність усталених культурних асоціацій: гора як символ труднощів (*move mountains, a mountain to climb*), а також як образ гіперболізації (*make a mountain out of a molehill*).

Ментальне утворення *mountain* вирізняється високим рівнем комунікативної релевантності, що виявляється у його значному колокаційному потенціалі, репрезентованому широким спектром атрибутивних модифікаторів, зокрема *picturesque, distant, grassy, towering, rugged, snow-capped, remote, steep, forested, barren, rocky, imposing* тощо.

У семантичній структурі цієї лексеми важливу роль відіграють ознаки, пов'язані з діяльністю людини, що формує утилітарну зону інтерпретаційного поля концепту-гіпоніму ВИСОЧИНА. Водночас, такі характеристики як висота, складне геологічне утворення, належність до суходолу або дна океану репрезентують регулятивну зону, пов'язану з оцінкою небезпеки та складності подолання природних об'єктів. Енциклопедична зона актуалізується через ознаки «висота», «кут нахилу», «структура», «форма вершини» тощо.

Кількісно вербалізації концепту-гіпоніму ВИСОЧИНА становлять 68 % у межах номінативного поля концепту-гіпероніму РЕЛЬЄФ і 20 % від загального обсягу лексичних одиниць, що репрезентують концептуальне поле ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР.

Інформаційний компонент концепту-гіпоніму ЗАПАДИНА формується через такі ознаки як «увігнутість», «заглиблення», «порожнина», які в англійській мові реалізуються лексемами *bowl, cave, cavity, depression, hollow, pit, trough, valley* тощо.

Цей концепт характеризується нижчим рівнем релевантності, оскільки меншою мірою пов'язаний із середовищем життєдіяльності людини порівняно з концептами ВИСОЧИНА і ПЛОЩИНА.

У мовній свідомості закріпилися також конкретизовані номінації западин, пов'язані з людською діяльністю та життєвим досвідом: *valley, hollow, depression*, а також *cave, grotto, den, lair*, що позначають печери як потенційні місця проживання людини в минулому.

Невеликий рівень заглиблення репрезентується полісемічною лексемою *ravine*, яка номінує як яр, так і русло водного потоку.

Вузька глибока долина, що має звивисту форму, часто заповнена водою та розташована в межах гірського масиву, позначається терміном *cañon*.

Як свідчить семантичний аналіз, значна частина класифікаційних ознак концепту-гіпоніму ЗАПАДИНА формує утилітарну зону інтерпретаційного компонента структури концепту-гіпероніму РЕЛЬЄФ. Відповідні ознаки пов'язані з можливістю людини здійснювати господарську діяльність на територіях, що виступають денотатами, використовувати їх як місця проживання, а також видобувати природні корисні копалини з надр. Водночас зазначені характеристики актуалізують і регулятивну зону, оскільки в окремих випадках вказують на потенційні природні небезпеки.

Кількісні показники становлять 4 % від загальної кількості репрезентантів концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР та 17 % від загального масиву репрезентацій мегаконцепту ЛАНДШАФТ.

Що стосується загальної кількості вербалізацій концепту-гіпероніму РЕЛЬЄФ, то вони становлять 71 % номінативного поля мегаконцепту ЛАНДШАФТ і 13 % від усіх лексичних репрезентантів концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР.

У процесі аналізу типів ландшафту виокремлюється концепт-гіперонім РОСЛИННИЙ МАСИВ. Ядерні ознаки цього концепту включають такі характеристики, як велика територія, сукупність рослин, певний видовий склад та відносно однорідна ділянка простору.

До ближньої периферії належать ознаки, пов'язані з функціонуванням як компонента біоценозу та його взаємодією з навколишнім середовищем. Дальню периферію формують характеристики, що стосуються структурної організації, особливостей середовища існування організмів, а також утворення складних рослинних комплексів і біомів.

Даний концепт характеризується неоднорідністю та співвідноситься за своїм складом із концептами-гіпонімами, що відображають уявлення про рослинні масиви з домінуванням деревовидної або трав'яної рослинності.

У межах концепту-гіпоніму, що репрезентує масив із деревовидною рослинністю, виділяються такі узагальнювальні лексеми-ідентифікатори: *forest, wood, grove, copse, boscage, shrubbery*. Інтегральною ознакою цих одиниць є наявність деревовидної рослинності.

У межах цього номінативного поля можна виокремити групу лексики, що позначає біоми, тобто сукупності різних груп організмів і

середовища їх існування у певних природних зонах і поясах. До таких номінацій належать: *jungle, rainforest, steppe, tundra, taiga, selva*.

Аналіз матеріалу засвідчив, що лексичні репрезентанти концепту-гіпоніму РОСЛИННИЙ МАСИВ із домінуванням деревовидної рослинності є доволі численними та становлять 60 % від усіх номінацій рослинних масивів і 18 % від загальної кількості лексичних одиниць, що об'єктивують концептуальне поле ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР.

Специфіка концепту-гіпоніму РОСЛИННИЙ МАСИВ полягає в тому, що його когнітивні ознаки співвідносяться не лише з ядреною та ближньою периферією, але й із зонами дальньої периферії відповідного концептуального утворення.

Концепт-гіпонім РОСЛИННИЙ МАСИВ із перевагою трав'яної рослинності актуалізується в англійській мові за допомогою номінацій *heather, thicket, garigue, blackthorn, wasteland, tuft, brushwood, clump, juniper*.

У цьому випадку денотативна представленість є досить різноманітною, проте загалом може бути узагальнена як «чагарникові зарості, ділянки трав'яної рослинності та невисоких дерев».

Ознака «трав'яна рослинність» виступає класифікаційною у відповідному номінативному полі. Вона притаманна семантичній структурі більшості наведених номінацій, хоча не завжди є їхньою ядреною семою, на відміну від лексем *hemp-field, saltwort, prairie, savanna*, у яких ця ознака займає центральне місце.

Змістові характеристики цього концепту-гіпоніму включають такі ознаки, як перевага трав'янистої рослинності, невисокий рослинний покрив і відкритий простір.

Енциклопедична зона інтерпретаційного компонента характеризується наявністю ознак, що конкретизують як тип рослинності (дерезовидний, кущовий, трав'яний), так і її видові особливості. У поєднанні з класифікаційною ознакою «тип місцевості» це формує регулятивну зону (через протиставлення «прохідне / непрохідне місце») та утилітарну зону, що пов'язана з практичним використанням територій.

Частка репрезентації концепту-гіпоніму РОСЛИННИЙ МАСИВ у структурі концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР становить 12 % лексем.

Проведений аналіз засвідчив, що більшість номінацій, які реалізують концепт-гіпонім РОСЛИННИЙ МАСИВ, позначають об'єкти з домінуванням дерезовидної рослинності. Водночас цей концепт характеризується доволі високою номінативною щільністю: відповідні лексеми становлять 26 % номінацій географічного простору, що зумовлено деталізацією його складових і видовою конкретизацією денотатів.

Для порівняння, репрезентації концепту-гіпоніму РЕЛЬЄФ є більш численними (71 % номінативного поля мегаконцепту ЛАНДШАФТ) і більш ніж удвічі перевищують показники концепту-гіпоніму РОСЛИННИЙ МАСИВ (29 % номінативного поля мегаконцепту ЛАНДШАФТ).

Проведений аналіз також показав, що засоби вербалізації мегаконцепту ЛАНДШАФТ в англійській мові представлені переважно субстантивною парадигмою. Субстантиви відіграють ключову роль серед засобів об'єктивації просторових уявлень, оскільки виконують насамперед номінативну функцію.

Більшість номінацій мегаконцепту ЛАНДШАФТ належить до предметних найменувань, у семантичній структурі яких денотат і сигніфікат перебувають у відношенні відповідності між обсягом поняття та його змістом.

Загалом номінативна щільність мегаконцепту ЛАНДШАФТ характеризується нерівномірністю, причому найвищі показники спостерігаються у концепту-гіпоніму РЕЛЬЄФ. До складу номінативного поля входить значна кількість спеціалізованої лексики, переважно позначень височин, що відображає специфіку англомовної мовної картини світу.

На найвищому рівні ієрархії концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР функціонує також макроконцепт ВОДНИЙ ПРОСТІР.

Наступний рівень представлений концептами-гіперонімами БЕРЕГ, ВОДОЙМА та ВОДОТІК, які за своїм змістом співвідносяться з макроконцептом ВОДНИЙ ПРОСТІР.

На третьому ієрархічному рівні розташовані концепти-гіпоніми ЗАМКНУТИЙ ВОДНИЙ ПРОСТІР, ЗАТОКА, БОЛОТО, які репрезентують концепт-гіперонім ВОДОЙМА. До концепту ВОДОТОК належать гіпоніми ПРОТОКА, РІЧКА, ПОТІК, СТРУМОК,

ВОДОСПАД. Відокремлене місце в цій структурі посідає концепт-гіпонім РЕЛЬЄФ ДНА.

На останньому рівні знаходяться номінанти, що вербалізують компоненти концептуального поля ВОДНИЙ ПРОСТІР.

Опис концепту передбачає його польову стратифікацію, тобто виділення ядра, ближньої та дальньої периферії. Важливо зазначити, що ядро концепту (інтенсіонал) найбільш повно відображене в семантиці ключового слова, яке його номінує. Натомість імплікаціонал формує периферію концепту і являє собою сукупність ознак, імпліцитно пов'язаних з інтенсіоналом.

Інтенсіонал макроконцепту ВОДНИЙ ПРОСТІР становить домінантна ознака – заглиблення на поверхні Землі, заповнене водою. До зони ближньої периферії змісту концепту, на нашу думку, доцільно віднести характеристики, що відображають особливості локалізації об'єкта: наявність або відсутність стоку вод, площу, місце розташування, структуру.

Вербалізована частина макроконцепту ВОДНИЙ ПРОСТІР представлена лексемами, що беруть участь у формуванні візуального, тактильного, а подекуди й акустичного образних компонентів. На рівні мовної репрезентації ключове слово концепту відсутнє, що свідчить про його певну нечітку структурованість. Водночас можна виокремити дві макроструктури з ідентифікаторами ВОДОЙМА і ВОДОТОК. Окремо існують поняття, що не входять до жодної з них, — це найбільші водні простори: *ocean* («океан») і *sea* («море»).

Ядерними семами лексеми *ocean* є: велика площа, значний об'єм, велика глибина, солоність води. Диференційною семою

виступає ознака відсутності чітких меж. Зазначена лексема позначає як поняття Світового океану (*World Ocean*), так і його частини: *Atlantic Ocean*, *Pacific Ocean*, *Indian Ocean*, *Arctic Ocean*.

У лексемі *sea* диференційна ознака є відносною, оскільки залежно від географічного розташування розрізняють внутрішні, окраїнні та міжострівні моря. Отже, концепту *sea* притаманна наявність когнітивного шару – сукупності ймовірнісних, варіативних ознак. Наприклад, Середземне море (*the Mediterranean*) як внутрішнє море номінується в англійській мові власною назвою, що засвідчує актуалізацію денотативної ознаки. Поняття внутрішнього та окраїнного морів також вербалізуються одиницями *inner sea* та *bordering sea*.

У сучасному англомовному медіадискурсі лексема *sea* регулярно актуалізує метафоричне значення множинності та просторової безмежності: “a formidable sea of humanity and powerful strength of feeling” (Adams, 2019); “Sea of people march across Sydney Harbour Bridge calling for an end to killing in Gaza” (Beazley, 2025). У таких випадках відбувається концептуальне перенесення ознак природного простору (безперервність, масштабність, однорідність маси) на соціальну реальність, унаслідок чого велика кількість індивідів осмислюється як цілісний просторовий континуум.

Щодо структурних компонентів, інтерпретаційне поле концепту, образний компонент якого формується через уявлення про найбільші водні простори, включає ознаки енциклопедичної зони: відсутність чітких меж і часткову або повну обмеженість берегами.

Ознака «велика глибина» формує фрагмент регулятивної зони у змісті концепту.

Кількість вербалізацій лексем *sea* та *ocean* є максимальною в межах номінативного поля концепту ВОДНИЙ ПРОСТІР (45 %) і становить близько 22 % від загальної кількості лексем, що об'єктивують складники концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР.

Ядерними ознаками концепту ВОДОЙМА як складника концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР є природна западина та скупчення води на поверхні або в надрах Землі. В англійських лексемах ці характеристики максимально реалізуються у словникових дефініціях: *great basin*; *territory covered by water*.

Референти, співвіднесені з концептом-гіперонімом ВОДОЙМА, представлені різними типами замкненого водного простору та номінуються такими лексемами, як озеро, затока, бухта, лиман, лагуна, болото, стояча вода.

Інформаційна ознака «чіткі межі та внутрішнє розташування» притаманна одиницям, що позначають замкнені водні простори. Вона реалізується в семантичному складі англійських лексем *lake*, *bay*, *loch*, *creek*. Інваріантною для цих лексем є сема «стояча вода» (*dead water*), яка відображає метафоричне осмислення об'єкта.

Лексемі *lake* відповідає переклад «озеро» згідно з дефініцією: *a large area of water surrounded by land* (*Oxford Dictionary*). Тут актуалізується ядерна сема – «вода, оточена суходолом».

Лексема *loch* використовується для позначення озер у Шотландії, які зазвичай мають витягнуту форму і розташовуються в долинах.

Лексема *lagoon* італійського походження позначає лагуну, що характеризується ознаками «мілководність», «відокремленість від суходолу піщаною косою або баром».

До цієї групи також належать лексеми *bayou*, *channel*, *canal*, що означають водні об'єкти, пов'язані з річкою або її рукавами.

Окрему групу становлять лексеми *bay*, *bight*, *cove*, *arm*, *firth*, *armlet*, семантика яких включає ознаки «частина моря» та «відокремленість берегами». Лексема *firth* передає значення вузької морської затоки або лиману та характеризується ознакою «подовженої вузької форми».

Аналіз показує, що до ключових енциклопедичних ознак цієї групи належать: характер замкненості, розташування, розмір, форма та походження.

Лексеми *swamp*, *mire*, *marsh*, *bog*, *morass*, *slough*, *fen*, *quagmire* утворюють підгрупу, що позначає болотисті території. Вони поєднують ознаки як водного простору, так і суходолу. Інформаційний компонент концепту «болото» включає ознаки: надмірна зволоженість, специфічна рослинність, утворення торфу.

Лексема *bog* має ширший обсяг значення («болото», «трясовина»), тоді як *swamp* додатково актуалізує ознаки болотистого ландшафту зі специфічною рослинністю.

Окрему підгрупу становлять номінації заток, об'єднані спільною семою «частина водойми» та «водообмін». До них належать *gulf*, *creek*,

fjord. Лексема *gulf* є найбільш загальною і нейтральною та позначає значний водний простір, сполучений із морем і суходолом: *the Gulf of Mexico, the Persian Gulf*.

Етномаркована лексична одиниця *fjord* («фіорд»), запозичена з норвезької мови, репрезентує ознаки дальньої периферії концепту. Її ключовими семантичними компонентами є «вузька форма, значна глибина, наявність високих крутих скелястих берегів, льодовикове походження. Енциклопедична зона інтерпретаційного компоненту охоплює ознаки, пов'язані з формою, площею та глибиною денотата, перетинаючись із змістом образного компонента. Ознака «особливості узбережжя» належить до регулятивної зони.

Лексичні одиниці, що позначають замкнутий водний простір, є відносно нечисленними і становлять 16 % від загальної кількості репрезентацій концепту-гіпероніму ВОДОЙМА та приблизно 9 % від усіх лексикалізацій структурних компонентів концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР.

Інформаційний компонент концепту ВОДОТОК формується на основі таких ознак: «потік води, наявність течії, витягнута форма». Даний концепт вербалізується лексемами *current, reservoir, basin, pond, water body, well*.

До водотоків належать протоки, річки, потоки, струмки. Концепт «протока» репрезентується лексемами *channel* та *strait*. Їхньою інтегральною семою є ознака «вузька ділянка моря». Диференційною семою лексеми *strait* є змінна спрямованість течії та функція з'єднання двох морів: *Strait of Dover, Strait of Gibraltar, Strait of Hormuz*. Натомість когнітивною класифікаційною ознакою лексеми

channel є «розділення суходолу»: *English Channel, Bristol Channel, Hudson Channel* та ін.

Річка традиційно пов'язана з життєдіяльністю людини, що зумовлює комунікативну релевантність відповідних концептів у мовній свідомості. Лексема *river* означає природний водний потік, який зазвичай впадає у море, озеро або іншу річку. Ядерними семами цієї лексеми є «великий об'єм, повноводність, швидкість течії».

Лексемам *spring* і *stream* притаманні ознаки меншої повноводності та швидкості течії.

Диференційними семами лексеми *confluence* («злиття річок») є «посилення течії» та «збільшення об'єму води».

Лексеми *tributary* та *branch* означають «притоку, рукав річки» і мають інтегральні семи, характерні для мікрогрупи, позначеної лексемою *river*. Водночас їх розрізняють диференційні ознаки: *tributary* передбачає відносну автономність, тоді як *branch* означає «рукав річки» як відгалуження її русла. Для позначення дельтового рукава використовується також номінація *delta*.

Окрему підгрупу становлять лексеми, що позначають частини річки або її характеристики: *headwaters, source, runoff* – «джерело, верхів'я»; *trunk, midstream* – «основна течія»; *estuary, mouth* – «гирло річки». Місце розгалуження річки вербалізується лексемою *fork*, що відображає метафоричне осмислення об'єкта. Лексема *meander* позначає звивину річки, синонімічною до неї є *bend*, яка має більш загальний, нейтральний характер.

Лексеми *shallows* і *ford* номінують мілководдя (останню навіть можна перейти вброд). Швидку течію позначають лексеми *rapids* – «бистрина», *whirlpool* – «вир», *white water* – «піниста, швидка вода».

Концепти «протока» і «річка» мають подібну структуру інтерпретаційного поля, яке формується енциклопедичними ознаками (сполучення з більшим водним простором) та утилітарними характеристиками, пов'язаними з доступом до водних ресурсів і їх використанням.

До окремої підгрупи належать лексеми *torrent* і *flood*, що означають «потік, паводок». Їхньою основною диференційною ознакою є велика швидкість течії та значний масштаб дії.

Високу швидкість течії також характеризують водоспади, які в англійській мові вербалізуються лексемою *waterfall*. Її синонімічний ряд конкретизується за ознакою масштабності. Лексема *cascade* (запозичення з італійської мови) означає водоспад, утворений кількома потоками, тоді як *cataract* позначає великий водоспад із потужним єдиним потоком води.

Загальна кількість репрезентантів концепту-гіпероніму ВОДОТОК становить 39 % номінативного поля макроконцепту ВОДНИЙ ПРОСТІР і 13 % від загальної кількості лексичних репрезентацій концептуального поля ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР.

Проведене дослідження засвідчило, що концептуальне поле ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР є складною багаторівневою когнітивно-лінгвістичною структурою, яка відображає взаємодію природного середовища, мовної системи та культурно зумовлених способів осмислення дійсності. Його організація характеризується

ієрархічністю та польовим принципом, що передбачає виділення мегаконцептів, гіперонімічних і гіпонімічних структур, а також периферійних і ядерних зон значення. Найвищий рівень репрезентації формують макроконцепти ЛАНДШАФТ і ВОДНИЙ ПРОСТІР, які структурно диференціюються на підполя, пов'язані з рельєфом, рослинністю, водоймами та водотоками.

Аналіз лексичних засобів об'єктивації засвідчив домінування субстантивної номінації та переважання номінативно-репрезентативної функції мовних одиниць. Встановлено, що найбільш репрезентативними є концепти, пов'язані з рельєфом та великими водними просторами, що свідчить про їхню високу когнітивну та комунікативну релевантність.

Дослідження також підтвердило антропоцентричний характер мовної концептуалізації географічного простору, де мовні одиниці не лише фіксують об'єктивну реальність, а й відображають культурно-історичний досвід мовної спільноти. Отже, географічний простір у мові постає як динамічна система знань, що інтегрує енциклопедичні, утилітарні та оцінні компоненти.

Список використаних джерел

1. Колодій, М. О. (2021). Семантико-когнітивний підхід у сучасних лінгвістичних пошуках. *Молодий вчений*, 10.1(98.1), 56-58. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-98.1-14>
2. Копитіна, А. С. (2019). Пізнання, мова та соціум у концептуальному полі «простір». *Науковий вісник Херсонського державного університету*, (35), 46-50. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-3337/2019-35-8>

3. Лутава, С. М. (2019). *Лексико-семантичне поле локусів сучасної української літературної мови* [автореферат дисертації на здобуття ступеня канд. філол. наук]. <https://uacademic.info/ua/document/0419U001667>
4. Поліщук, В. Л., Ковальчук, Ю. В., & Кратюк, Ю. К. (2022). Лексико-семантичне поле локусів шотландської казки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*, 16(84), 46-49. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-16\(84\)-46-49](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-16(84)-46-49)
5. Савранчук, І. П., & Тхор, Н. М. (2024). Структурні та семантичні особливості британських топонімів. *Записки з романо-германської філології*, 1(52), 171-179. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2024.1\(52\).310319](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2024.1(52).310319)
6. Шимянова, М. В. (2022). Структурно-семантичні особливості лексики з просторовим значенням у давньоанглійській мові. *Південний архів (філологічні науки)*, (89), 47-56. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2022-89-6>
7. Adams, T. (2019, March 23). Put it to the People march: A formidable sea of humanity and powerful strength of feeling. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/politics/2019/mar/23/put-it-to-the-people-march-against-brexit-london-revoke-remain-reform>
8. Beazley, J., & Cassidy, C. (2025, August 3). Sea of people march across Sydney Harbour Bridge calling for an end to killing in Gaza. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/australia-news/2025/aug/03/julian-assange-joins-pro-palestine-march-across-sydney-harbour-bridge-before-police-stop-rally-amid-safety-concerns-ntwnfb>
9. Hiraoka, T., Kirimura, T., & Fujiwara, N. (2025). Geospatial analysis of toponyms in geotagged social media posts. *PLoS One*, 20(6). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0325022>
10. Oxford University Press. (n.d.). Lake. In *Oxford learner's dictionaries*. Retrieved April 20, 2026, from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/lake?q=lake>

**ПИСЬМОВІ МАЛОФОРМАТНІ ЖАНРИ
СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ:
СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА**

Тетяна Мірончук, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Тетяна Пастушенко, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий дискурс виступає продуктом інтелектуальної діяльності та інтерпретації наукової картини світу, формування якої реалізується на емпіричному й абстрактно-теоретичному рівнях. Якщо емпіричний шлях спирається на безпосереднє спостереження та експеримент у предметному середовищі, то абстрактне пізнання базується на раціональному мисленні й забезпечує осмислення сутності явищ через моделювання, узагальнення та систематизацію. Отримана у процесі таких операцій інформація, пропущена крізь призму суспільних цінностей, трансформується в об'єктивне наукове знання. Останнє за своєю природою є не лише теоретизованим, а й колективним, оскільки виробляється у ході спільної діяльності комунікативної спільноти у певний історичний час.

На сучасному етапі розвитку, пройшовши еволюційний шлях від механістичної до цифрової форми, наукова картина світу все ж орієнтується на верифікацію істини, а занурення суб'єктів у цей динамічний процес здійснюється безпосередньо в науковому дискурсі через різноманітні канали комунікації, де важливу роль відіграє письмова текстова фіксація наукового досвіду.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена прискоренням інформаційних потоків у глобальному науковому

просторі, що проявляється у максимальному стисненні та інтенсифікації змісту. За умов дефіциту часу суб'єкти наукової комунікації виявляють високий інтерес до малоформатних письмових жанрів, які виконують роль певних навігаторів у масивах інформації. Потреба наукової спільноти у швидкому декодуванні складних смислів робить вивчення внутрішньої та зовнішньої семантики таких текстів надзвичайно вчасним.

Дотепер науковий дискурс вивчався крізь призму його макроструктурних, категоріальних та когнітивно-дискурсивних параметрів, де основний акцент зміщувався на закономірності розгортання лінійного, мономодального тексту (Gee, 2014; Van Dijk, 2008; Бацевич, 2004; Селіванова, 2010). У цій парадигмі письмовий науковий дискурс визначався як чітко структуроване, ідеологічно та соціально детерміноване середовище, де репрезентація знань підпорядкована суворим текстовим конвенціям та інституційним правилам академічної спільноти (Fairclough, 1989; Widdowson, 2007). Дослідження з лінгвістичної генології та академічної комунікації концентрувалися на вивченні риторичних стратегій, прагматичних моделей взаємодії автора з читачем, а також на специфіці викладу матеріалу залежно від конкретної наукової галузі (Яхонтова, 2009; Berkenkotter & Huckin, 1995; Hyland, 2005; Swales, 1990).

Проте стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та глобальна цифровізація науки суттєво змінили спосіб сприйняття наукової інформації. Еволюція засобів зв'язку зумовила появу гібридних, динамічних форматів, що функціонують у віртуальному середовищі й потребують переосмислення традиційних

жанрових меж. За таких умов виникає нагальна потреба дослідження саме малоформатних письмових одиниць, які в межах сучасного наукового дискурсу забезпечують максимальну компресію змісту та високу інформаційну щільність.

Зокрема, бракує системного аналізу того, як архітектонічна структура англомовного малоформатного тексту взаємодіє з його зовнішньою семантикою на сучасному – цифровому – етапі розвитку науки, що зазнає суттєвих трансформацій під впливом новітніх технологій і потребує залучення мультимодальних каналів донесення інформації. Зазначений чинник і зумовив вибір теми нашої розвідки.

Науковий дискурс та наукова комунікація

Для лінгвістичного аналізу письмових малоформатних жанрів наукового дискурсу, що є метою цієї розвідки, важливо диференціювати поняття «науковий дискурс», «наукова комунікація» і «науковий жанр». Рамки формально-функціональної лінгвістики обмежують вивчення продуктів мовлення текстологічним форматом, що унеможлиблює залучення позамовних чинників до структурування контенту й вивчення відношень між позамовними конституєнтами дискурсу та формування смислу одиниці комунікації.

Залучення діяльнісного підходу до вивчення комунікативних одиниць розширює розуміння складних одиниць мовлення до рівня подій. Вони генеруються у домовних субстанціях (когнітивні процеси), розгортаються як комунікація в соціальному, культурному, професійному середовищах й вербалізуються ресурсами мови на тлі мови як специфічні формалізовані часо-просторові фрагменти дійсності – дискурси.

У сучасному лінгвофілософському просторі питання ієрархізації понять «дискурс» та «комунікація» залишається дискусійним. Значна частина дослідників обстоює тезу про первинність дискурсу як ширшої категорії. Зокрема, Т. ван Дейк у праці *“Discourse and Power”* (Van Dijk, 2008) акцентує на тому, що дискурсивні стратегії є детермінантами соціальної реальності, які визначають вектор комунікативної взаємодії. Суголосний із ним і Дж. П. Джі, який у *“Introduction to Discourse Analysis”* (Gee, 2014: 45-55) стверджує, що дискурс «встановлює правила гри для комунікації, визначає контекст комунікації і є соціальною матрицею останньої». Серед інших науковців, хто визнає пріоритетність дискурсу – Ю. Хабермас, який визначає, що комунікація підпорядкована дискурсу (Habermas, 1984) як полю й середовищу формалізації певної комунікативної ситуації, чи практики.

На іншому полюсі наукових дискусій – прихильники ширшості поняття комунікація по відношенню до дискурсу. Зокрема, М. Фуко в роботі *“The Archeology of Knowledge”* вважає, що дискурс є структурованим зрізом комунікації, яка опирається на широкий соціальний та культурологічний контекст (Foucault, 1972: 48-49, 107). Науковець наголошує на виключній ролі мови і тексту при вивченні дискурсу на противагу невербальному контексту, наявному при здійсненні комунікації. На вужчості поняття дискурсу наголошує і Н. Ферклаф у своїй роботі *“Language and Power”* (Fairclough, 1989), акцентуючи на обов’язковому конструюванні дискурсу інституціями на відміну від їх оптативності для здійснення комунікації. М. Галідей виокремлює генеративну та соціалізаційну функції комунікації,

фактично утотожнюючи ці два поняття через категорію «соціального семіозису» (Halliday, 1978: 186-188).

У нашому трактуванні понять «наукова комунікація» та «науковий дискурс» ми виходимо з розуміння їх взаємозалежності, але ширшості поняття дискурсу. Науковий дискурс виступає макросистемою, у якій здійснюється комунікація. Він як соціальна й ідеологічна матриця формує рамку того, що можна вважати науковим стосовно норми, правил, об'єктивності та інших критеріїв. Наукова комунікація як динамічний процес обміну науковою інформацією здійснюється з опертям на детермінанти наукового дискурсу. Проте, будучи сферою живого спілкування, комунікація також впливає на зміни у дискурсивній системі. Якщо науковий дискурс виступає стабілізуючим чинником, який зберігає традиції та інтелектуальні стандарти спільноти, то наукова комунікація є динамічним дієвим інструментом, що адаптує ці стандарти до нових умов. Малоформатні наукові жанри є продуктом цієї взаємодії: вони дозволяють зберегти дискурсивну ідентичність вченого в умовах екстремальної комунікативної компресії.

Відправним для власного визначення поняття «науковий дискурс» беремо розуміння дискурсу за Н. Фейрклафом як вільного потоку безперервної комунікативної практики людини, яка розгортається у часі (Fairclough, 1989: 38).

Для подальшого випрацювання поняття наукового дискурсу виділяємо основоположними для його породження і функціонування наявність таких критеріїв, як: певний соціокультурний часовий зріз; наукова комунікація, як середовище і тло наукового дискурсу; наукова

комунікативна ситуація; соціальний і науковий контекст комунікації; сфера професійного спілкування; процес взаємодії та вирішення виробничих / експериментальних завдань; спільність пресупозицій, знань та цінностей; учасники наукової комунікації; рівень когнітивно-мислительних операцій учасників, абстракції мислення та структурованості генерованих мислеформ; канали комунікації, наукові тексти як продукт усного чи писемного мовлення; спільність кодів та знакових систем інтерпретації наукових знань.

Ураховуючи виділені конститутивні критерії, визначаємо сучасний науковий дискурс як системну макрооддиницю наукової комунікації, що розгортається у високоінформаційному та зрілому культурному часопросторі; у комунікативному середовищі учасників із високим рівнем інтелектуальної підготовки, об'єднаних спільністю наукових пресупозицій та семіотичних кодів сприйняття, обробки й інтерпретації інформаційного потоку. Сучасний науковий дискурс спрямований на досягнення спільної мети – опанування новітніх знань задля об'єктивного пізнання світу за допомогою спеціалізованого наукового інструментарію та їх репрезентацію в академічних спільнотах. Він ґрунтується на спільних наукових цінностях, раціональних оцінках у пізнанні істини та використанні сучасних каналів комунікації задля створення вербальних продуктів (в усній та письмовій формах), які сприяють усталенню інноваційних світоглядних настанов, світотлумачення та незгубному застосуванню знань у межах певної соціокультурної формації (Мірончук, Одарчук, 2023).

Місце жанру у науковому дискурсі

Дотичним до понять дискурсу та комунікації є поняття жанру. Історично поняття «жанр» виділилося з епосу і вважається даністю літературної та музичної творчості. Поняття жанру у науковому дискурсі еволюціонувало з текстової лінгвістики та лінгвопрагматики, де жанр тлумачиться як специфічна форма комунікативної події, що структурує наукове знання відповідно до цілей спільноти (Swales, 1990). У межах стилістичного підходу жанр розглядається як спосіб організації тексту, що визначає вибір вербальних і невербальних засобів для ефективної трансляції змісту (Widdowson, 2007). На обумовленість жанру функціональним стилем як і на його належність первинно сфері мовлення неодноразово вказують сучасні вітчизняні дослідники тексту та дискурсу. Зокрема, Ф. Бацевич зазначає, що «жанр формується у межах конкретного функціонального стилю; останній задає основні координати мовленнєвому жанру» (Бацевич, 2004: 96). О. О. Селіванова акцентує на тому, що жанр генерується в мовленні проявом типізованих мовленнєвих ознак: «певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями» (Селіванова, 2010: 124).

У межах західної традиції, зокрема у працях К. Міллер (Miller, 1984), Р. Роуленда (Rowland, 1991), А. Фрідмана (Freedman, 1994), К. Беркенкотер та Т. Хакіна (Berkenkotter & Huckin, 1995) наголошується на соціально детермінованій природі жанру. Дослідники визначають жанр як соціокультурний феномен та

«соціальну дію» (Miller, 1984: 151), що генерується й типізується відповідно до актуальних потреб суспільства. Цей підхід корелює з концепцією Г. Відоусона (Widdowson, 2007), згідно з якою жанр постає не як статична схема тексту, а як живий механізм взаємодії між семіотичними знаками та інтенціями учасників дискурсу. За такого трактування, жанр утотожнюється з інструментом реалізації конкретної соціальної практики, де форма повідомлення безпосередньо залежить від прагматичного контексту.

У контексті дослідження малоформатних жанрів особливої ваги набуває підхід Г. Кресса (Kress, 2010), який розглядає жанр як результат мультимодального дизайну. На відміну від традиційної лінгвістики, Г. Кресс виносить жанр за межі суто вербальної організації, визначаючи його як соціальну форму взаємодії. У цій системі дискурс постає як джерело когнітивного змісту, тоді як комунікація реалізується через вибір специфічного жанру, що поєднує різні семіотичні коди (вербальні, аудіальні, візуальні, просторові тощо).

Урахувавши виокремлені в наукових розробках фактори жанротворення, Т. В. Яхонтова, основоположниця вітчизняної генології, випрацьовує розуміння наукового жанру як «комплексного соціокомунікативного, соціокогнітивного і мовного феномена наукової комунікації, структурі якого властиві певні соціокомунікативні чинники, тематичний зміст, організація, канали комунікації, певні мовні риси, шляхи дистрибуції та зв'язок з іншими жанрами певної комунікативної сфери» (Яхонтова, 2009: 17).

Ми вважаємо, що у тріаді «науковий дискурс» – «наукова комунікація» – «науковий жанр», науковий дискурс є потоком конструювання наукового знання й діяльністю, націленою на вирішення наукових завдань; наукова комунікація виступає соціальним контекстом обміну, поширення наукових знань та формування наукової спільноти, а також є обмежувальним середовищем актуалізації наукового дискурсу. Науковий жанр постає типізованим форматом здійснення наукової комунікації.

Науковий vs педагогічний, дидактичний, освітній дискурси

Перед тим, як спробувати класифікувати малоформатні письмові жанри наукового дискурсу, варто також зазначити, що науковий дискурс дотичний до таких дискурсів, як педагогічний, дидактичний, освітній та низки директивних дискурсів, як от інституційний та адміністративний. Їх розрізнення може стати предметом окремого дослідження, проте для нашого завдання – виявлення жанрової варіативності у науковому дискурсі – потрібно зважати як мета здійснення комунікації у зазначених дискурсах включається у науковий дискурс.

Так, первинно ціллю адміністративного дискурсу є регулятивна функція та здійснення управління. Він дотичний до наукового дискурсу через такі комунікативні жанри, як накази, приписи, директиви, розпорядження, інструкції, звіти. Інституційний дискурс націлений на унормування діяльності соціуму через приписи морально-етичного характеру, тому типовими у цій сфері є кодекси, нормативи, правила, положення, статuti, які виступають регуляторами суспільної взаємодії у науковому дискурсі.

Дидактичний, освітній та педагогічний дискурси найбільше проникні у науковий, оскільки мають спільний предмет – знання. Проте, дидактичний дискурс первинно має на меті здійснення навчання, натренування, донесення навчального матеріалу шляхом викладання, тоді як педагогічний дискурс зосереджений на розвитку навичок та умінь й адаптації знань до практичних потреб його реципієнтів. Типовими жанрами здійснення дидактичної та педагогічної комунікації спільно виступають підручники, посібники, методичні видання. Освітній дискурс передбачає розвиток компетентностей шляхом удосконалення критичного мислення та аналізу й акцентує на морально-етичному аспекті отриманих знань. Якщо дидактичний та педагогічний дискурси систематизують і передають уже існуючі знання, то мета наукового – «спростувати існуючі гіпотези, деконструювати старе знання і будувати нове» (Поппер, 2003: 19). Тому наріжними для наукового дискурсу будуть жанри абстрактного викладу інформації – тези, статті, монографії, дисертації.

Аналогічно розглянутим дискурсам, можемо сказати, що жоден жанр, виокремлений у науковому дискурсі, не є абсолютно сталим, чи автономним. Навпаки, мало який жанр може залишатись стійким до впливів форматів суміжних і часто неспоріднених дискурсів. Явище дискурсивної конвергенції пояснюється відкритістю наукового дискурсу, проникненням до його структурно-функціонального поля елементів форми та змісту таких дискурсів, як от: інституційного (правила поведінки в освітньому закладі, кодекс академічної доброчесності), адміністративного (інструкція поводження з

реактивами, накази керівництва), освітнього (тези, реферати), дидактичного (роздатковий матеріал), педагогічного (тести, конспекти), а також маркованістю тексту одного й того ж жанру галузевою лексикою, специфічним синтаксисом та стилем залежно від професійної сфери його функціонування. До прикладу, формат універсального жанру «тези» наукової доповіді у медичній, юридичній, чи технічній комунікації буде мати низку відмінностей. Зокрема, попри спільний фактор вживання галузевої термінології та латинізмів, у тезах медичної доповіді матимуть місце аббревіатури, юридичної – цитати, технічної – формули. По-різному жанри будуть формально структурованими: медичні тези подають структурні частини статті у мініатюрі, юридичні – сфокусовані на аналізі та / чи тлумаченні законодавчих актів і законів, технічні – акцентують на описі технічних характеристик та параметрів об'єкта дослідження. Відмінним буде й стиль наукового викладу у кожному випадку. Так, у медичному тексті семи «верифікація істини» та «доказовість» репрезентовано процедурою об'єктивації експерименту, в юридичній – посередництвом аргументування та переконання, в технічній – з опорою на математичний алгоритм.

Отже, науковий дискурс є гнучким середовищем, яке підлаштовується під практичні потреби, стиль і правила конкретної галузі.

Структурно-семантичні класи письмових малоформатних жанрів наукового дискурсу

З метою наступної спроби класифікації письмових малоформатних жанрів наукового дискурсу визначаємо чільними такі

критерії для виявлення розрізняльних рис їх форматів: сфера наукової діяльності та галузева тематика, часова координата, структура жанру, специфіка текстової репрезентації, канали передачі інформації, форми взаємодії учасників наукової комунікації, рівень автономності жанру.

Будучи вторинними та похідними способами репрезентації повних жанрів наукової комунікації, малі форми письмового наукового дискурсу у першу чергу протиставляються за критерієм належності до певної професійної сфери (Berkenkotter & Huckin, 1995). Насамперед їх можна протиставити як такі, що функціонують у точних та гуманітарних науках. Так, у технічній та науково-природничій сфері традиційними є патенти, жанри звітної документації: звіт про дослідження, статистичний звіт, журнали лабораторних експериментів, польових досліджень, інструкції. На противагу, гуманітарній галузі властиві рецензії, аналітичні огляди, коментарі, опитувальники. Навіть попри те, що дві галузі належать до формального (академічного) реєстру функціонування, є помітною відмінність у меті та стилі подання інформації. У точних науках метою письмової комунікації є верифікація дослідної гіпотези шляхом математично-розрахункового, обчислювального доведення. Гуманітарні науки сфокусовані на висловленні та / чи формуванні персональної / колективної точки зору, або світоглядної позиції шляхом переконання.

За **часовою координатою** можна простежити наявність *традиційних (класичних)* жанрів, як-от: бібліографічний опис, словникова чи енциклопедична стаття, тези; та *новітніх*, поява яких зумовлена цифровізацією та медіатизацією науки: лід-абзац (*lead*

paragraph), хайлайти (*highlights*), графічний реферат (*graphical abstract*), науковий мікропост (*LinkedIn-andeйм / academic micro-post*).

За **вектором хронотропу** у цьому зрізі можна виділити *ретроспективні* жанри (атласи, карти, анотації, реферати, транскрипти до диплому) та *проспективні* (заяви, анонси наукових подій / заходів тощо).

Ще одним критерієм угруповання малоформатних письмових жанрів наукового дискурсу може бути **рівень автономності** з наступним розрізненням власне *автономних* і *похідних* жанрів, які відповідно репрезентують низький рівень незалежності. Критеріями їх виокремлення вважаємо первинність / вторинність тексту, незалежність / залежність від основного жанру, оригінальність / шаблонність викладу інформації. Малоформатні письмові жанри низької автономності – похідні від першоджерела і є стислим викладом інформації повноформатного жанру; вони не містять оригінальності інтерпретації тексту повноформатного жанру, чи нової інформації, націлені на узагальнення та / чи підсумовування. Прикладами жанрів з низьким рівнем автономності можуть бути анотація, автореферат, хроніка наукового життя, бібліографічний опис, лід-абзац. Автономні письмові малоформатні жанри – незалежні і не є стислим викладом первинного тексту. Хоч і похідні від загальної теми, чи дотичні до неї, вони містять високий рівень деталізації, інтерпретації, або авторської точки зору. Їх функціональне призначення – популяризація та поширення наукового знання. Прикладами таких жанрів можуть бути енциклопедична стаття, постер, блог, атласна мапа, анонс наукових

подій, наукова реклама, відеоабстракт, флеш-презентація, графічний реферат тощо.

Критерій автономності малоформатного наукового жанру великою мірою співставний з критерієм *розміру* жанру та *обсягу* інформації у ньому. Залежно від стислості / розлогості викладеної інформації можна виділити такі малоформатні наукові жанри: *ультра короткі* (заголовки, підписи до рисунків, таблиць, графіків, формули тощо); *короткі* (анотації, тези, інструкції, опитувальники, накази, транскрипти, лабораторний опис) та *розгорнуті* (аналітичний огляд, силабус, науковий звіт, реферат, а також науково-рекламні жанри: оголошення про набір до публікації (*call for papers*) тощо).

Доба цифровізації позначилась на способах репрезентації письмових малоформатних жанрів наукового дискурсу. За критерієм *медіального носія* зазначені жанри доцільно класифікувати на такі як: *традиційні* (паперові), *дублетні* (електронно-опосередковані / *дигіталізовані*) та *власне цифрові* (*native-digital*). До типових паперових форматів (авторефератна брошура, стендова доповідь, препринт), додалися електронні, більшість із яких функціонує у подвійному форматі і є дублетними, серед яких – бібліографічний покажчик, словникова стаття, анотація, накази, розпорядження. Вони, зберігаючи свою інваріантну основу, адаптуються до вимог як паперового, так і електронного носія, демонструючи гнучкість жанрової системи (Горошко, 2007).

Якщо електронні формати тривалий час функціонували як цифровий аналог паперових носіїв, то власне цифрові (*native-digital*) жанри створюються безпосередньо в мережевому середовищі із

залученням інтерактивних та мультимедійних компонентів. Зокрема, мультимедійний абстракт (графічний / відеоанотація), науковий допис у фаховому блозі, науковий тред або допис у фаховій мережі як і інтерактивний цифровий постер функціонують винятково у віртуальному середовищі й первинно позбавлені паперового аналога.

За критерієм *способу викладу* та *структурування знань* письмові малоформатні жанри наукового дискурсу можна угрупувати в *текстоцентричні*, *контаміновані* та *гібридні*. *Текстоцентричні* малоформатні письмові наукові жанри є інформаційно-довідниковими за функцією, смислове навантаження яких виражене вербально у тексті, чим створюється ефект змістової самодостатності. Зазначимо, не всі з них є автономними. Найвиразнішими прикладами можуть бути анотації, заголовки, бібліографічні довідки, електронні повідомлення, хайлайти, підписи візуальної інформації. Будучи різними композиційно, їх об'єднує спільна мета – забезпечити швидкий доступ до інформації, бути інструментом ідентифікації, систематизації наукової інформації у стислому вигляді, тому, в основному, вони є реферативно-резюмуючими.

Контамінованими письмовими малоформатними жанрами називаємо ті, що утворюються шляхом злиття, або взаємодії двох чи більше жанрів, чи стилів у межах самого тексту. Тут домінує вербальна складова, а злиття відбувається на рівні змісту та інтенції. Наприклад, науково-популярна стаття поєднує науковий зміст і публіцистичну манеру викладу. У жанрі енциклопедичної довідки об'єднується наукова дефініція й довідково-інформаційний стандарт. Іншими типовими представниками контамінованих жанрів можна уважати

дипломи, сертифікати, нагороди, грамоти і подяки (*awards*), заяви, рецензії, навчальні програми, інструкції, анкети.

Генезис *гібридних* жанрів зумовлений сучасною експансією **цифрових каналів** передачі інформації. Гібридні жанри у науковому дискурсі виникають у результаті інтеграції тексту з цифровими можливостями платформи. У гібридних формах (твіт, відеоабстракт, блог) вербальний текст втрачає свою автономність, інтегруючись у полікодову структуру, де технологічний канал стає визначальним жанротворчим критерієм (Kress, 2010: 15-18). Гібридний жанр містить сам текст, IT-код та медіа-формат. Наприклад, у науковому твіті вербальний текст обмежений алгоритмами платформи, інтегрується хештегами й містить покликання. Візьмімо жанр постерної доповіді, у якому текст функціонує інфографічно з QR кодами. Або новітній жанр інтерактивного силабусу, де текст перетворюється на навігаційне середовище з гіперпокликаннями на ресурси. Крім того, такі жанри є поліфункціональними, як наприклад, дипломи, чи сертифікати. Окрім інформативної – констатувати здобутки – у цих жанрах виражена естетична функція (завдяки паравербальному коду) та правова – офіційно посвідчується статус.

Отже, через злиття різних форм, стилів і способів передачі змісту контаміновані та гібридні малоформатні жанри є увиразненими, змістовно виділеним сучасними полімодальними утвореннями.

Архітектоніка письмових малоформатних жанрів наукового дискурсу

Окремим формальним критерієм угруповання малоформатних письмових жанрів у науковому дискурсі можуть бути **особливості**

структури та композиції форми. Загалом архітектоніка звернена до того, як структурні елементи організовані та взаємопов'язані на рівні конкретного жанру, надаючи йому цілісності й розпізнавальних рис. Архітектоніка наукових жанрів окрім ідентифікації жанру виразно маркована семантикою функціональності, на відміну, скажімо, від художніх творів, у яких вона має чітко виражений естетичний потенціал (Swales, 1990). Хоча спільними ознаками семантики письмових наукових жанрів є раціональність, доказовість, логічність, послідовність, що загалом характеризує сутність наукового знання, все ж у самій системі письмових малоформатних наукових жанрів вбачаються помітні композиційні відмінності.

Зважаючи на спосіб взаємозв'язку структурних частин і їх співмірність у цілісній одиниці, особливості композиції письмових малоформатних жанрів у науковому дискурсі можна простежити на прикладах раніше виділених ультра коротких, коротких і розлогих жанрів. Ультракороткі жанри вирізняються своєю стислістю структури і змістовою виділеністю теми (напр., заголовки, підписи візуальної інформації) часто завдяки залученню невербальних семіотичних систем (формули, образи, символи, числа). Через кондентованість структури їм не притаманні ознаки чіткої структурованості, логічності та послідовності викладу, ієрархізації інформації, наявності рубрик. Ці ознаки уже помітні у коротких жанрах на зразок тез, анотацій, інструкцій і ще більше – у розлогих малоформатних жанрах (науковий звіт, рецензія, огляд першоджерела, наукове резюме, постер тощо), композиційна будова яких чітко структурована й членована (вступ, основна частина, висновок).

Останнім жанрам властиві принципи інформаційної виділеності та підпорядкованості, залежності другорядного від головного, взаємозалежності частин і цілого, черговості подання інформації й пропорційності структурних частин для створення завершеності. У залежності від функції до їх структури можуть бути інкорпоровані додаткові мікрожанри – додатки, списки, цитація, аналітичні звіти. Загалом, помічена тенденція жанрової взаємопроникності композиційних ознак, особливо у новітніх та гібридних жанрах (інтерактивний силабус, блог, постер, науковий пітч (*academic pitch*), анонси тощо), що сприяє оптимізації вираження їх змісту.

Семантика письмових малоформатних жанрів наукового дискурсу

Дослідження семантики малих письмових форм наукового дискурсу є окремим важливим завданням у вивченні змісту наукового жанру. У сучасному науковому дискурсі письмові малоформатні жанри – семантично неоднорідні й насичені, що зумовлено їхньою сферою функціонування, структурою, низкою прагматичних факторів, як от метою комунікації, цільовою аудиторією тощо. Виокремлюючи види семантичних відношень у письмових малоформатних наукових жанрах, потрібно насамперед пам'ятати, що їх основна функція – поширення знань. У науковому дискурсі простежується неспростовне уживання протиріччя: співіснування факторів об'єктивного та суб'єктивного. З одного боку наукове знання, як форма абстракції емпіричного досвіду, покликано бути істинним, логічним, доказовим та / або неспростовним. З іншого, будучи породженим та потрактованим суб'єктом мислячим, воно не позбавлене суджень і

оцінок, які хоч і тяжіють до аналітичних, все ж мають суб'єктивний характер.

Семний аналіз поняття «науковий», проведений у наших попередніх роботах (Odarchuk & Mironchuk, 2018: 110) виявив пріоритетними такі семи, як «евіденційність», «верифікаційність», «доказовість», «логічність», що становить каркас родового поняття «об'єктивність» у науковому дискурсі. Розглянемо, як вони актуалізуються у письмових малоформатних наукових жанрах.

Поняття *евіденційності* стосується джерел інформації та їх обґрунтування, тоді як *верифікаційності* – можливості перевірки тверджень. Інтегральними компонентами евіденційності та верифікаційності виступають логічність і доказовість. Логічність пов'язана з тим, як аргументи побудовані, чи немає суперечностей. Доказовість – смисловий компонент верифікаційності. Він надає конкретний зміст, який можна перевірити. У письмових наукових жанрах всі ці семантичні компоненти взаємопов'язані. Наприклад, логічна структура аргументації може підсилювати евіденційність, показуючи, як різні джерела поєднуються для підтримки тези. Доказовість, будучи матеріалом для перевірки (наприклад, експериментальні дані, статистика), може забезпечувати верифікаційність, надаючи конкретні дані. Як зазначає Д. Волтон, сила аргументації в науковому тексті залежить від способу поєднання даних і доказовості, без яких верифікаційність стає абстракцією (Walton, 2007). І навпаки, якщо докази наведені, але вони алогічно пов'язані з тезою, це може послабити евіденційність. Тобто логічність може бути необхідною умовою евіденційності. Логічна побудова аргументів

забезпечує структурну цілісність джерела. А логічні зв'язки між цитатами посилюють верифікаційність, тобто обґрунтованість використаних джерел.

У науковому дискурсі евіденційна та верифікаційна семантика проявляється у тих письмових малоформатних жанрах, де автор обґрунтовує знання, покликається на джерела, розрізняє власні висновки і чуже знання. Найбільш характерними є анотація, тези, методологічні частини тез (результати досліджень), науковий пост. Окремо на евіденційності акцентовано у науковій рецензії, аналітичному огляді джерела, критичній аналітичній статті. Маркерами евіденційності у тексті виступають мовні засоби, які демонструють походження знань: від покликань на джерела – до граматичних структур, що сигналізують про доказовість або непряму інформацію. Маркерами верифікаційності у названих жанрах є лексико-граматичні засоби посилення на методика, кількісні дані, інфоргафіку, мету.

Окремою ознакою семантики малих форм наукового дискурсу є *епістемічність*. Ця категорія інгерентно властива науковому дискурсу, оскільки відбиває безпосередньо сутність знання – бути істинним, або достовірним і колективно визнаним. Дослідники наукових текстів та дискурсу (Селіванова, 2010; Popper, 2003; Hiland, 2005) сходяться у думці, що семантика епістемічності репрезентує усю структуру пізнавального процесу, актуалізуючи такі когнітивно-мислительні процеси як розширення меж пізнання, відкриття нових фактів, спростування хибних припущень, виявлення фальсифікації, пошук нових методів / підходів / доказів, побудова та перевірки

гіпотези, збір даних, проведення експериментів, усунення невизначеності / алогічності / двозначності у поясненнях та аргументації тощо.

Ми схильні уважати, що категорія епістемічності балансує на межі об'єктивного та суб'єктивного, оскільки репрезентує як пізнання об'єктивує наукову картину світу через світоглядні категорії суб'єкта мислячого, сприяючи діалогу між емпіричними даними та персональними інтерпретаціями в сучасному науковому дискурсі.

Епістемічна семантика у наукових текстах проявляється широким діапазоном оцінних операторів – впевненості, ймовірності, вірогідності, допустимості, сумнівності тощо. Вона особливо характерна для малоформатних наукових жанрів, які є аналітичними та орієнтованими на аргументацію, коли потрібна не лише точка зору, а й позиція автора – анотація, тези, блог, постер, науковий пітч, частини наукової статті (як окремі мікрожанри) науковий звіт, лабораторний опис тощо.

Маркерами ступеню впевненості чи сумніву автора в істинності твердження чи припущень, а також ймовірності висновків у письмових малоформатних жанрах виступає широкий арсенал мовних засобів. На лексичному рівні ними є модальні слова й дієслова ймовірності та припущення (*likely, seemingly, arguably, probably; might, must, should, could*), дієслова припущення (*consider, predict, assume, etc.*). На граматичному рівні епістемічність репрезентована узагальнено- / неозначено-особовими структурами (*it seems; it is proved; it is highly doubtful; there is high likelihood, etc.*), структурами умови (*on condition that; should it...; if to assume, etc.*). На текстовому рівні типовими

маркерами слугують прийоми підсилення аргументування (*boosting*) для ефекту авторитетності та переконливості, говорячи про результати, та хеджування (*hedges*) з метою уникнення категоричності, чи упередженості у процесі доведення гіпотез та / чи спростовування тверджень.

Як зазначалось, незважаючи на те, що науковий дискурс прагне до об'єктивності, він не є повністю нейтральним. Його семантика будується на балансі між об'єктивністю та суб'єктивністю. Окремим актуалізатором суб'єктивного фактору у науковому дискурсі є **валоративна семантика**. Вона атрибує науковим твердженням та судженням оцінку значущості. На відміну від епістемічної, яка передає ступінь впевненості / сумнівності, валоративна – фіксує ставлення автора до предмета обговорення (Hyland, 2005). Через науковий дискурс відбувається не лише передача об'єктивних фактів, новизни, результатів, а й відображення суб'єктивного сприйняття, інтерпретації та позиції дослідника, що дозволяє глибше зрозуміти природу наукового знання, його соціальний контекст (Fairclough, 1989). Саме валоративна семантика дозволяє розкрити приховані значення й оцінки, зрозуміти підтексти, визначити авторську позицію. У суспільних і гуманітарних науках, валоративна семантика може мати ідеологічний вплив на інтерпретацію даних.

Серед письмових малоформатних жанрів наукового дискурсу валоративною семантикою марковані ті, у яких найбільше проявлений аргументативний потенціал, а також значення колективної цінності та / чи усталеності – рецензія, критична стаття, аналітичний огляд,

наукова рекомендація, експертний висновок, висновок офіційного опонента тощо.

Винесення позитивних / негативних аналітичних оцінок у таких жанрах наукового дискурсу стосується запропонованих гіпотез, релевантності прийомів, методів, результатів дослідження й типово здійснюється прикметниками (*efficient, pioneering, novel, innovative, state-of-the-art, groundbreaking, limited, questionable, constrained, etc.*); оцінними дієсловами (*to emphasize, to underscore, to reveal, to contradict, to prove, to support, to challenge, etc.*); фразеологізмами (*to shed light, etc.*); синтаксичними структурами з оцінним компонентом (*A major weakness of the research is ...; the key advantage of this method lies..., etc.*); порівняльними зворотами (*In contrast to the previous study ...; Unlike previous findings; Whereas X focuses on ..., Y emphasizes..., etc.*).

Валорації в письмових малоформатних жанрах також передають ставлення автора до обговорюваної теми, інших досліджень, гіпотез, авторську позицію або прагматичний модус автора до того, про що він пише. Ними, як зазначає К. Хайленд, може бути скептицизм, схвалення, зацікавленість, критика тощо (Hyland, 2005: 175-178). Вживані оцінна лексика та фрази мають високий персуазивний потенціал: вони часто використовуються для того, щоб переконати читача в правоті своєї позиції, у значущості свого дослідження, або у хибності інших поглядів через систему балансирів – від категоріальної впевненості до академічної обережності.

Валоративними оцінками також транслуються усталені / колективні цінності, панівні тенденції в науці. Коли науковець каже

“*This issue is controversial*”, він оцінює не його правдивість (епістемічність), а його статус в науковому дискурсі. Як зазначає К. Хайленд (Hiland, 2005), науковий текст не є нейтральним; валоративний ресурс дозволяє автору маніпулювати увагою аудиторії, формуючи специфічне бачення проблеми. Це узгоджується з позицією Т. ван Дейка (van Dijk, 2008) щодо здатності дискурсу трансформувати ментальні моделі світу та формувати певну наукову картину світу.

У підсумку зазначимо, що описані ознаки семантики у письмових малоформатних наукових жанрах формують «легітимність» наукового дискурсу, дозволяючи адресату встановити його обґрунтованість, цінність і надійність.

Семіозис письмових малоформатних жанрів наукового дискурсу

Семіотика наукових письмових малоформатних жанрів відкриває ще одну грань семантичної неоднорідності жанрів й проявляється низкою характеристик. Почнімо з *денотативно-референційної* природи жанрів. Маємо на увазі особливості означування у письмових малоформатних жанрах відповідно до моделі семіотичного трикутника Ч. Огдена - А. Річардса (Ogden & Richards, 1923). Уважаємо, що семіозис письмових малоформатних наукових жанрів характеризується вторинним та повторним означуванням наукової інформації відносно первинного повноформатного жанру. Також, через вербальний код у письмових малоформатних наукових жанрах відбувається й ко-референція змісту жанру з реальною комунікативною ситуацією у науковому дискурсі.

На поданому нижче рисунку схематизовано спосіб семантизації поняття «анотація» відносно поняття «наукова стаття».

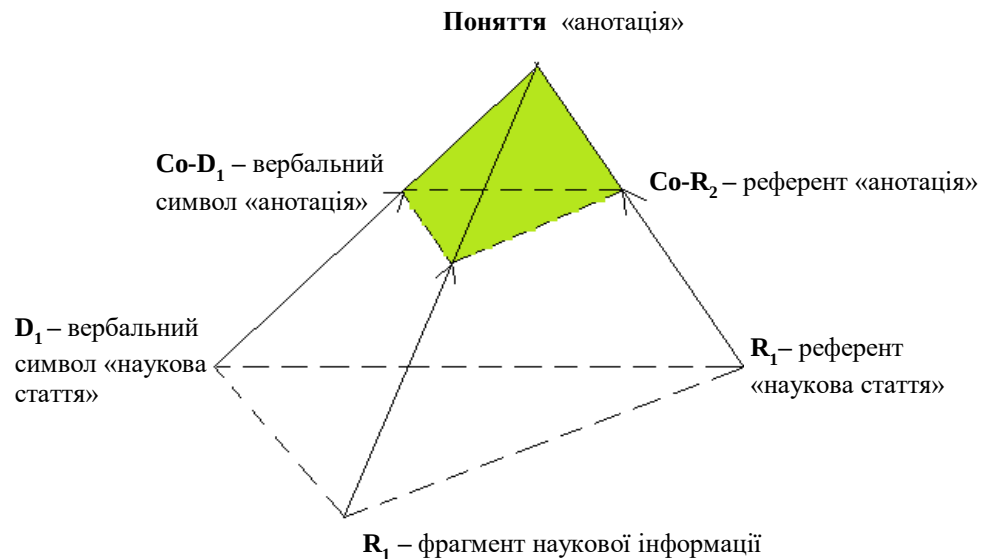

Рис. 1 Семіотичний трикутник поняття «анотація до наукової статті»

У процесі вторинного означування один знак (у нашому випадку «анотація») отримує значення не безпосередньо з об'єкта реальності, а через інший, уже існуючий знак (у нашому випадку «наукова стаття»). Первинним означуванням виступає денотат / вербальний знак (D₁) – «стаття». Він має первинний семіотичний статус. Співденотація (Со-D₁) – вербальний знак «анотація») – є вторинним означуванням. Знак «анотація» не позначає словом реальний об'єкт (наприклад, явище в природі), а вже сформульований науковий текст, тому зв'язок між первинним і вторинним означуванням є опосередкованим. Особливістю співставлення знака Со-R₂ (у нашому випадку фізичного об'єкта «анотація») зі знаком R₁ (у нашому випадку об'єктом реальності «наукова стаття») є також його вторинність. Референтом знака «наукова стаття» (R₁) виступає безпосередня реальність – стаття, на яку вказує анотація. Анотація не посилається прямо на наукове знання, а посилається на нього через статтю-оригінал.

Отже, знак «наукова стаття» – первинний знак. Він прямо вказує на фрагмент наукового знання (R_2) і його понятійне осмислення (Co-R). Це пряме означування. Знак «анотація» – це вторинний знак. Його референція спрямована на наукову статтю (R_1), а не на саму реальність чи знання. Анотація посиляється на первинний текст.

Механізм вторинної денотації у письмових малоформатних жанрах пояснюється тим, що, по-перше, письмо – вторинне до мовлення; по-друге, багато малоформатних жанрів є стислим викладом першоджерела, як, наприклад, анотації до статей, реферати до наукових робіт, підписи графічних зображень до тем, заголовки. Вторинне означування у результаті веде до втрати автономності жанру, його залежності від першоджерела та контамінації форми і змісту.

Окремою характеристикою семіотики письмових малоформатних жанрів є *полікодовість*. Це поняття трактується як співіснування в одному жанрі декількох або різних семіотичних кодів і часто заміщується поняттям мультимодальності. Проте ми розмежовуємо ці семіотичні параметри, як код означування, націлений на передачу інформації у разі полікодовості, та код, націлений на сприйняття змісту, що закріплюється за мультимодальністю. Услід за А. Болдрі та П. Тібаултом (Baldry & Thibault, 2006) ми розуміємо полікодовість як комбінацію різних кодів у межах вербального тексту (поєднання мов, стилів, реєстрів, графічних, просторових кодів тощо).

Письмові малоформатні жанри стають полікодовими, коли містять у собі знаки латиниці та кирилиці, наприклад, чи представлені багатомовним текстом; у межах жанру подають варіативність

наукового та розмовного стилю, нейтрального та розмовного реєстрів. Наприклад, у жанрі анотація полікодовість простежується у перемиканні між академічним та розмовним стилями викладу інформації для створення ефекту багат шаровості та експертності / доступності змісту. Наукові твіти, чи пости в соціальних мережах полікодові за рахунок змішування національної мови з хештегами англійською мовою, наукового жаргону і розмовної мови для створення ефекту динамічності. Короткі блог-пости проявляють полікодовість також поєднанням формального стилю для викладення фактів та розмовного для коментарів. Уважаємо, за рахунок полікодовості жанри стають змістовно ємними і збагаченими.

Як зазначалось, прикметною особливістю семантики новітніх письмових малоформатних жанрів сучасного наукового дискурсу є їх *гібридність*. Ж. Фоконьє і М. Тернер, засновники теорії концептуальної інтеграції, вважають зміст одиниці мови чи мовлення гібридним, якщо ще на когнітивному рівні мали місце операції смислового блендінгу (Fauconnier & Turner, 2003) – злиття декількох ментальних полів. Саме це характеризує науковий дискурс, який діяльнісно пов'язаний з деякими функціонально близькими професійними сферами: наукою, освітою, дидактикою, та неспорідненими – медіа, рекламою, адмініструванням.

Гібридизація наукових жанрів проявляється також через ознаку *мультимодальності*. Поняття мультимодальності – багатозначне і полівимірне. Когнітивіст Р. Джекендоф та граматистка Є. Віттенберг трактують його через призму граматики, як представленість в одиниці мови, чи мовлення одразу декількох модусів (Jackendoff & Wittenberg,

2022). У теорії комунікативної мультимодальності основоположники соціальної семіотики Гюнтер Кресс та Тео ван Левен визначають мультимодальність як дію, яка включає одночасне використання декількох семіотичних режимів (мод), таких як мова, зображення, жест, звуки тощо, які можуть доповнювати, розширювати або навіть суперечити один одному (Kress & Leeuwen, 2001).

Більшість традиційних наукових паперових жанрів стали електронними з розвитком технологій та набули ознак мультимодальності, інкорпорувавши до свого змісту окрім текстової інформації електронні формати й мережеві інструменти: платформи, гіперпокликання, аудіо-візуальні вкладки, графічні, анімаційні блоки, зображення. Популярними сучасними мультимодальними малоформатними науковими жанрами можна назвати суто візуальні (постер, графічний абстракт), безпосередньо багатоканальні (відеоабстракт, пітч) і гібридні цифрові форми (блог, твіт). Інтеграція сукупності інформаційних модальностей у мультимодальних письмових малоформатних жанрах зумовлена необхідністю посилення привабливості та інтерактивності жанру, доступності інформації у ньому, динамічності за для підвищення ефективності комунікації та поширення наукового знання. Окрім того, мультимодальна природа малоформатних наукових жанрів, і новітніх зокрема, дозволяє реалізувати принцип семіотичного множення, де поєднання різних мод (вербальної та аудіо-візуальної) створює нове значення, неможливе для кожної одиниці окремо (Baldry & Thibault, 2006 : 18).

Виявивши закономірності структури та засадничі принципи семантики письмових малоформатних наукових жанрів, спробуємо описати деякі сучасні й найпоширеніші в науковому дискурсі жанри.

Хайлайти (Highlights). Цей новітній електронний жанр за структурою є ультракоротким, семі-автономним, текстоцентричним, гібридним. Його архітектоніку визначає жорстко структурований формат, типово представлений 3-5 тезовими пунктами з обмеженою кількістю знаків. У цьому жанрі відсутні вступ чи висновки; він конденсує лише сутність результатів. Семантично хайлайти націлені на швидке переконання адресата в об'єктивності дослідження через семи верифікаційності, представлені, наприклад, у лексемах *robust, empirically grounded, conclusive, to verify, reliability, etc.* та евіденційності результатів, марковані лексикою *direct observation, primary source data, novel insights into, evidently shows, clearly demonstrates, etc.* Семантичне тло хайлайтів посилене валоративною лексикою: *ground-breaking, pivotal, transformative, first evidence, overcomes limitations, fills a critical gap, high-impact, etc.* задля створення ефекту значущості новизни результатів. Окремою рисою семантики цього жанру є академічне рекламування: будучи частиною наукових журналів світового значення, хайлайти виступають інструментом завчасного просування майбутньої статті шляхом миттєвого огляду змісту, що дозволяє адресату надшвидко оцінювати відповідність статті, а журналу сприяє підвищенню видимості й цитованості. Окремо зауважимо про стиснутість, як ознаку семіозису та полікодовості цього жанру, оскільки кожна теза виступає вказівником на розділ статті. Полікодовість хайлайтів, окрім

різномірних вербальних знаків, спирається на графічні коди – марковані списки, пікторальні коди, шрифти, іконічні та математичні символи, просторове розміщення, кольорування тощо, які виконують компенсаторну функцію, створюючи тернарний смисловий ланцюжок: когнітивна схема – текст – теза. Графічна репрезентація хайлайтів ґрунтується на принципах когнітивної економії та візуальної привабливості, що трансформує цей жанр у семіотично насичену одиницю.

Науковий блог (Research Blog) є так само новітнім, електронним, письмовим, малоформатним, доволі автономним та інтерактивним жанром з яскраво вираженими рисами мультимодальної й контамінованої семантики. Архітектоніка жанру також нелінійна й гібридна – структурно жанр вирізняє вільна композиція з інкорпорованими гіперпокликаннями та інтерактивними блоками. На семантичну неоднорідність жанру вказує низка факторів. Науковий блог поєднує елементи інших жанрів – епістолярного нотаткування, науково-популярної статті та форуму. Крім того, у ньому присутній блендінг стилів: академічного – для викладу фактів та розмовного – для коментарів. Іншою вирізняльною ознакою семантики цього жанру є епістемічність, яка актуалізована насиченістю жанру авторськими припущеннями, а також валоративність. Валоративні оцінки стають ефективним інструментом самопрезентації – створення бренду вченого та експертності завдяки комунікації з аудиторією. Семантика валоративності у блозі актуалізована низкою стратегій, які репрезентують автора блогу не лише як дослідника, а як новатора й експерта. Так для позитивної

самопрезентації автор може обирати стратегію «інтелектуального прориву», лексично марковану такими виразами, як *pioneer a new way, shift the paradigm, offer a fresh perspective, etc.*, чи стратегію «вирішення проблеми» з лексичними маркерами *bridge the gap, overcome limitations, demystify, tackle the challenge, provide a roadmap, etc.* Для верифікації стратегії «експертної впевненості» можуть вживатись лексичні вирази *illuminating findings, proven track record, contend / argue with confidence, stand at the forefront, etc.* Авторська позиція впевненості може реалізовуватись у науковому блозі також через стратегію «комунікативної відкритості», марковану такими виразами, як *share unique insights, invite to explore, unlock the potential, etc.*

Семіотику наукового блогу характеризує насамперед явище дифузної референції, оскільки блог не лише спирається на дослідження, але й вписує його в позанауковий соціокультурний контекст. Згідно трикутника Огдена-Річардса наукове поняття стає розширеним знаком – воно виступає не тільки предметом констатації, а й обговорення аудиторією.

Блог є найбільш мультимодальним серед усіх жанрів, оскільки він інтегрує практично всі доступні цифрові засоби і коди. У ньому вербальний текст доповнюється іконічним кодом (фото автора, інфографіка, вбудовані відео) та аудіальним кодом (подкасти). Активні гіперлінки виступають окремим семіотичним кодом, що дозволяє вибудовувати нелінійну знаковість жанру.

У жанрі наукового блогу спостерігається найвищий рівень динамічної полікодовості: вербальний компонент інтегрується не лише з іконічним (візуальним) кодом, а й з технологічним кодом

гіпертекстуальності. Завдяки активним покликанням семіозис набуває ознак нескінченності. Це трансформує блог із замкненої системи на відкриту, що виводить адресата за межі референції одного автономного повідомлення у глобальний мережевий простір наукових знань.

Науковий твіт (Research Tweet). Структурно цей жанр належить до новітніх, електронних, коротких, полікодових жанрів. Композиційно він має максимально конденсовану мікроструктуру і часто складається з ланцюжка повідомлень (тредів), де кожен пост – окремий семантичний блок. Жанр – структурно і семантично гібридний, хоча в основному текстоцентричний.

На змістовому тлі наукового твіту переважає валоративна семантика з високим персуазивним потенціалом. Персуазія актуалізується ознаками «доказової лаконічності» з лексичними маркерами (*proven, solid evidence, finally explained, scalable solution, etc.*) та маркерами спонукальності (*call to action, join the discussion, dive in, check out our latest, find out why, etc.*). Валоративна семантика реалізується через використання лексичних маркерів «привернення уваги» (*game-changer, incredible, latest, solid evidence, etc.*), директивних маркерів «інтелектуального тригера» (*must-read, dive in, key takeaway, etc.*). У твітах валорація часто зміщується від суто раціональної до емоційно-оцінної (*exciting news, thrilled to announce, proud to share, provocative, counter-intuitive, etc.*), що характерно для медіатизованого дискурсу.

Самопрезентація автора в жанрі твіту набуває ознак інтелектуального лідерства, де замість розлогої аргументації

використовуються компресовані валоративи «першості» (*first evidence, breaking, etc.*), «вирішення проблем» (*finally explained, bridge the gap, etc.*), «вийнятковості результатів» (*incredible / remarkable results, etc.*), що спрямовані на миттєву верифікацію наукового знання в умовах дефіциту уваги адресата.

Окрім цього, семантика жанру виразно позначена змістом академічної реклами, оскільки параграфіми не тільки виступають знаками провідниками для вписування тексту у глобальний науковий контекст, а й інструментами залучення широкої аудиторії і медіа. Наявність знаків паравербального означування, наприклад хештегів (#), емодзі (✳ - головна теза; 🔍 - методологія; 💡 - гіпотеза, чи інсайт) та згадок (@) свідчить про структурну нелінійність жанру. Ці знаки є конденсованими символами, які відносять текст твіту до зовнішньої наукової парадигми. За рахунок цього створюється мережева референція, яка через «транскрипцію різних кодів забезпечує швидке декодування складних наукових концептів» (Baldry & Thibault, 2006). У твіті полікодовість і мультимодальність беруть на себе смислокомпенсаторну функцію, первісно обмежену короткістю жанру, через вкладені відео, медіа файли, скріншоти, графіки, GSF-анімації тощо. У твітах особливу роль відіграють хештеги-валоративи (*#innovation, #breakthrough, #openaccess, etc.*), які самі по собі є семіотичними кодами, що вказують на ціннісну орієнтацію тексту.

Науковий постер (Research Poster). Структурний тип цього жанру можна визначити як автономний та розлогий. Композиційно жанр має чітку будову (вступ, методи, результати), але розрахований на нелінійне сприйняття, оскільки поєднує у собі вербальну та образну

інформацію тому є гібридним. Змістове тло позначене семантикою візуальної доказовості, яка представлена, як правило, в паравербальних полікодових засобах: розмірах шрифтів, колірному виділенні, просторовому розташуванні. Оскільки постер демонструє здатність автора до діалогу з аудиторією шляхом подання складних смислів у візуальних образах (зображеннях, таблицях, схемах), його семантика опосередкована ознаками валоративності через створення змісту позитивної самопрезентації автора. Постер як жанр характеризує геометрична семантика. Маємо на увазі, що залучені позамовні коди – графіки, шрифти, просторове розташування, кольори тощо самі по собі передають зміст без занурення в вербальний текст. Описуючи полікодовість жанру наукового постеру, варто зауважити на його класичній гібридній природі: він поєднує вербальний код у заголовках і стислих висновках; іконічний – в образних геометричних знаках; а також навігаційний (присутність стрілок, колірного кодування, OR-кодів). Семіозис постеру представляє складний семіотичний ансамбль. Цей метазнак на площині створює геометричну референцію завдяки просторовій іконічності, де важливість інформації визначається її розташуванням. Окрім того наявність візуальних образів також створює ефект миттєвої референції: на відміну від анотації у постері непотрібно дочитувати текстову інформацію до кінця – візуальні образи її миттєво відтворюють. Насамкінець, в постері також очевидна подвійна референція – дистантна через відсилку до статті та презентаційна – до присутнього автора статті.

Отже, підсумовуючи зауважимо, науковий дискурс виступає макросистемою, генеративним полем і соціокультурним середовищем,

де відбувається наукова комунікація, як динамічний процес передачі наукових знань.

Жанр відіграє ключову роль у науковому дискурсі. Будучи основним інструментом упорядкування та передачі знання, він діє як соціальна угода, що встановлює правила та очікування щодо структури, змісту і стилю тексту та допомагає організувати й стандартизувати наукову комунікацію.

Науковий дискурс спрямований на створення нового знання, він має дослідницький характер і часто орієнтований на вузьку спеціалізовану аудиторію. Навпаки, освітні дискурси зосереджені на передачі та засвоєнні вже існуючого знання, їхня мета – навчання та дидактика.

Письмові малоформатні наукові жанри є гібридними одиницями наукового змісту, які стисло передають суть більшого наукового формату і спрямовані на швидке інформування про основні положення дослідження та / чи наукові події.

Функціонально письмові малоформатні наукові жанри можна угрупувати у такі структурно-тематичні класи: традиційні, новітні; ретроспективні, перспективні; автономні, залежні; ультракороткі, короткі, розлогі; паперові, електронні, дублетні; текстоцентричні, контаміновані.

Архітектоніка малоформатних письмових жанрів визначається їхньою функцією. Вона передбачає певну послідовність подачі інформації і включає елементи, які забезпечують їхню інформативність та зрозумілість.

Основними ознаками семантики малоформатних наукових жанрів є евіденційність, верифікаційність, епістемічність та валоративність, які репрезентовані в оцінній лексиці, аналітичних судженнях, персуазивних висловленнях, тактиках хеджування та бустеру.

Семіозис малоформатних наукових письмових жанрів представлений вторинною референцією, семантичною гібридністю, мультимодальністю, поєднуванням вербальних і невербальних кодів для передачі інформації та для доступності й увиразнення сприйняття. Денотативно-референційні відношення у письмових малоформатних жанрах, як семіологічних знаках, є вторинними: вони використовують вже існуючі денотати і референти для самоозначення.

Список використаних джерел

1. Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Академія.
2. Горошко О. І. (2007). *Тексти інтернет-комунікації: жанрова специфіка*. Харків: Вид-во НТУ «ХП».
3. Мірончук, Т. А., & Одарчук, Н. А. (2023). Системотвірні критерії сучасного наукового дискурсу. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*, (1), 43-50. <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.1.7>
4. Поппер, К. (2003). *Логіка наукового дослідження* (пер. з нім.). Основи.
5. Селіванова, О. О. (2010). *Лінгвістична енциклопедія*. Довкілля-К.
6. Фуко, М. (2007). *Археологія знання* (пер. з фр.). Кальварія.
7. Яхонтова, Т. В. (2009). *Лінгвістична генеалогія наукової комунікації*. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
8. Baldry, C., & Thibault, P. (2006). *Multimodal transcription and text analysis: A multimedia toolkit and coursebook*. Equinox Publishing.

9. Berkenkotter, C., & Huckin, T. N. (1995). *Genre knowledge in disciplinary communication : Cognition / culture / power*. Lawrence Erlbaum Associates.
10. Fairclough, N. (1989). *Language and power*. Longman.
11. Fauconnier, G., & Turner, M. (2003). Conceptual blending, form and meaning. *Recherches en communication*, 19, 58-74.
12. Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge* (A. M. Sheridan Smith, Trans.). Pantheon Books.
13. Freedman, A., & Medway, P. (1994). *Genre and the new rhetoric*. Taylor & Francis.
14. Gee, J. P. (2014). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (4th ed.). Routledge.
15. Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action*. Beacon Press.
16. Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. Edward Arnold.
17. Hyland, K. (2005). *Metadiscourse : Exploring interaction in writing*. Continuum.
18. Jackendoff, R., & Wittenberg, E. (2022). Before: Unimodal linguistics, after: Multimodal linguistics. A parallel architecture account of a multimodal construction. *Cognitive Semantics*, 8(1), 1-32.
19. Kress, G. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. Routledge.
20. Kress, G., & van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication*. Arnold.
21. Miller, C. R. (1984). Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech*, 70(2), 151-167.
22. Odarchuk, N., & Mironchuk, T. (2018). Semantic space of the research paper abstract. *Research Trends in Modern Linguistics and Literature: International Journal*, 1, 108-121. <https://doi.org/10.29038/2617-6696.2018.1.108.121>
23. Ogden, C. K., & Richards, I. A. (1923). *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. Kegan Paul, Trench, Trubner.

24. Rowland, R. C. (1991). Genre and polarity: On the origin of rhetorical genres. *Women's Studies in Communication*, 14(1), 56-81.
25. Searle, J. R. (1979). *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. Cambridge University Press.
26. Swales, J. M. (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge University Press.
27. Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave Macmillan.
28. Widdowson, H. G. (2007). *Discourse analysis*. Oxford University Press.
29. Walton, D. (2008). *Informal logic: A pragmatic approach*. Cambridge University Press.

ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАУКОВОГО ЗНАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ПИСЕМНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Наталія Одарчук, канд. філол. наук, доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

У сучасних умовах глобалізації наукового простору комунікація стає основним середовищем трансляції знання. Відомо, що ефективність взаємодії залежить не лише від вербального змісту, а й від системи невербальних засобів, які супроводжують, доповнюють, або навіть заміщують словесне вираження. В умовах стрімкого розвитку візуальної культури та цифрових технологій невербальна репрезентація знань, від графічного моделювання в писемному мовленні до сомато-проксемічних виражень – в усному, перетворюється з ілюстративного засобу на самостійний інструмент смислотворення. Мета цієї роботи полягає у системному аналізі візуально-графічних засобів невербальної репрезентації наукового знання та виявленні їхньої ролі у забезпеченні ефективності

англомовної професійної писемної комунікації. З огляду на поставлену мету вбачаємо доцільним розв'язання таких завдань:

1. з'ясувати місце і роль невербальної комунікації в межах письмового наукового регістру, його текстової актуалізації та професійної комунікації;

2. проаналізувати еволюцію теоретичних підходів до трактування поняття невербальної комунікації;

3. провести аналіз провідних лінгвосеміотичних шкіл і систематизувати варіативність номінацій знака та його структурних компонентів;

4. визначити основні види візуально-графічних невербальних кодів, які частотні в англомовній писемній науковій комунікації; описати їх семіотику та функції.

Об'єктом дослідження виступає сучасний англомовний письмовий науковий дискурс як мультимодальний простір писемної професійної комунікації. Предмет дослідження – невербальні засоби репрезентації знань та їх функціональний потенціал у писемній професійній комунікації науковців.

Еволюція теоретичних підходів до трактування поняття невербальної комунікації

Вивчення невербальних компонентів комунікації має глибоку міждисциплінарну традицію. Питання взаємозв'язку мови, мислення та позамовного контексту зокрема у працях О. Єсперсена (Jespersen, 1924 / 2013; уперше опубл. 1924 в *“The Philosophy of Grammar”*) заклало підвалини для розуміння категоріальних меж граматики, проте

невербальні компоненти писемного мовлення тривалий час виносилися за межі власне мовної системи.

Зміна призми дослідження відбулась завдяки становленню загальної семіотики, яка закріпила статус невербальних засобів як повноправних знаків. У межах прагматичної семіотики Ч. В. Морріса (Morris, 1938 / 2022: 21-23; уперше опубл. 1938 в “*Foundations of the Theory of Signs*”) було вибудовано тривимірну модель знакового простору (синтактика, семантика, прагматика), що дозволило інтерпретувати невербальні компоненти наукового тексту не як зовнішні додатки, а як структурно інтегровані знакові системи, що підлягають загальним законам семіозису.

Вагомий внесок у розробку семіотики зробив Ч. С. Пірс (Peirce, 1893-1903 / 1998; уперше опубл. у збірці “*The Essential Peirce*”), який у своїх фундаментальних працях “*What is a Sign?*”, “*Of Reasoning in General*” запропонував тріадичну класифікацію знаків, де ключове місце посіли *іконічні знаки* (що відображають структурні властивості об’єкта) та *індексальні знаки* (що вказують на екзистенційну відповідність). У науковому тексті ця класифікація набуває статусу методологічного інструменту: графіки, схеми та формули функціонують як ікони високого рівня абстракції.

Р. Якобсон (Jakobson, 1965 / 1971: 345-359; уперше опубл. в “*Quest for the Essence of Language*”), досліджуючи сутність мови, актуалізував концепт *іконічності* в лінгвістичній структурі, продемонструвавши, що просторово-графічне розташування елементів на сторінці здатне безпосередньо відтворювати логіко-понятійні зв’язки між науковими концептами.

Розвиток лексичної семантики, представлений, зокрема, дослідженнями А. Круза (Cruse, 1986), унаочнив визначальний вплив контекстуальних чинників на формування лексичного значення, де позамова дійсність почала трактуватися як невід'ємний складник механізмів смислотворення, актуальних і для інтерпретації структур наукового повідомлення.

У вітчизняному мовознавстві лінгвокогнітивне та прагмасеміотичне переосмислення невербальних компонентів комунікації отримало розвиток у працях О. О. Селіванової (2005). Дослідниця обґрунтувала когнітивно-синергетичну модель мови, у межах якої невербальні ресурси (ментальні схеми, графічні коди, фрейми) беруть безпосередню участь у конфігурації наукових концептів, забезпечуючи матеріальну опору для абстрактного мислення. У площині лінгвістики тексту В. А. Кухаренко (2002 : 87-93) долучилася до обґрунтування архітекτονіки цілісності тексту, акцентуючи на винятковій ролі графічних засобів у процесі сприйняття та інтерпретації писемної наукової інформації.

Особливого аналітичного статусу в межах наукового реєстру набуває невербальна репрезентація кількісних та структурних даних — графіки, діаграми, карти й фотографії. Фундатором семіотичного підходу до візуальних даних став Ж. Бертен (J. Bertin, 1983: 41-98), чия праця (написана 1965; ориг. вид. *Sémiologie Graphique*, 1967; англ. переклад *Semiology of Graphics*, 1983), обґрунтувала систему візуальних чинників (форма, розмір, орієнтація, колір), що утворюють сувору граматику для побудови діаграм і карт.

Е. Тафті (Tufte, 1997, 2001) розвинув цю концепцію, довівши, що наукова графічна візуалізація є епістемологічним інструментом доказовості, де правильний візуальний дизайн усуває знакову дифузію і згортає надоб'ємні масиви інформації у наочні класифікаційні матриці. В. С. Клівленд (Cleveland, 1994) експериментально підтвердив когнітивну ефективність різних типів графічного кодування, виділивши перцептивні закономірності зчитування даних людським оком. У площині статичних зображень (карт і фотографій) Р. Барт описав феномен взаємодії вербального тексту та зображення через релейну функцію та функцію закріплення смислу (*anchorage and relay*), стверджуючи, що візуальний образ спроможний генерувати додаткові семантичні пласти, які не піддаються швидкій лінійній вербалізації (Barthes, 1977: 38-41).

Особливої ваги у дослідженні сучасної наукової комунікації набуває парадигма мультимодальності, у межах якої невербальні засоби репрезентації знань розглядаються як рівноправні семіотичні ресурси смислотворення. Згідно з концепціями фундаторів цього підходу – Г. Кресса та Т. ван Левена – науковий текст постає як складний мультимодальний ансамбль, де вербальні та візуально-графічні модальності вступають у відношення взаємодоповнюваності смислотворення (Kress & van Leeuwen, 1996 / 2021). Автори доводять, що графічна форма перестає бути технічною оболонкою, трансформуючись в активний оператор кодування епістемологічного наукового змісту.

Разом з тим, попри наявність ґрунтовних праць із загальної невербальної семіотики, теорії мультимодальності та графічного

дизайну, питання системної взаємодії ілюстративних, ідеографемічних, формульно-сигнальних та параграфемних кодів у межах сучасної англомовної писемної наукової комунікації природничого спрямування залишається недостатньо висвітленим, що й зумовлює вибір теми нашого дослідження.

Необхідність подолання цього теоретичного фрагментаризму вимагає переосмислення самої сутності візуальної репрезентації знання. Спираючись на системний підхід, наукову невербальну комунікацію наразі визначаємо як кодифіковану, інституційно зумовлену систему гетерогенних мовних та немовних знаків, засобів та структурних елементів, які інтегруються на всіх рівнях (як в усному, так і в писемному модусах) і виступають невіддільним складником архітекtonіки, передачі та сприйняття наукового знання. Таке потрактування узгоджується із фундаментальною тезою засновника системно-функціональної лінгвістики М. Галлідея про те, що будь-який дискурс є соціосеміотичним процесом, де значення конструюється не однією лише мовою, а всією сукупністю доступних семіотичних ресурсів (Halliday, 1978).

Аналіз сприйняття науковцями невербальних засобів у писемній професійній комунікації засвідчує їх підпорядкованість завданням архітектонічної організації тексту, логічної верифікації гіпотез, співвербального смислотворення та репрезентації об'єктивного знання. Таке розуміння позиціює невербальний ресурс як фундаментальний когнітивно-структурувальний каркас наукового пізнання.

Теоретичні засади семіотичного аналізу невербальних кодів у писемній науковій комунікації

Теоретичне осмислення невербальної архітекτονіки писемного наукового мовлення вимагає виходу за межі класичної лінгвістики. Сучасний етап розвитку наукового знання характеризується утвердженням мультимодального підходу, за яким науковий текст розглядається як синтез різнорівневих ресурсів створення змісту (*meaning-making resources*) (Halliday & Matthiessen, 2020: 24). У писемній науковій комунікації невербальні засоби утворюють самодостатню оптико-просторову систему – штучно сконструйований графічний семіозис, де площа сторінки переводить структури об'єкта у конвенційні графічні конструкти (Lemke, 2014: 91). Оскільки цей процес оперує переважно абстрактними поняттями, архітектоніка наукового знака вимагає залучення трикутних семіотичних моделей, здатних зафіксувати відношення між виразником, думкою та позамовною реальністю.

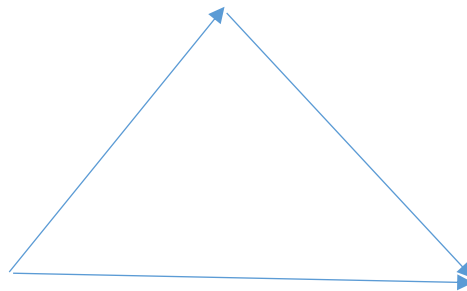
Базовою для нашого дослідження постає класична тріада Ч. К. Огдена та А. А. Річардса: *символ – думка – референт*, уперше сформульована в їхній фундаментальній праці “*The Meaning of Meaning*” (ориг. вид. 1923; Ogden, Richards, 2023: 11).

Традиційна двобічна модель Ф. де Сосюра (*позначник – позначуване*), вперше опублікована помертню в його фундаментальній праці “*Cours de linguistique générale*” (ориг. вид. 1916; Saussure, 2022: 76) є обмежувальною для наукового тексту, оскільки для наукового знання першочерговим є фіксація відношень із предметним світом. Водночас у природничих науках референт часто

втрачає характер фізичного вияву. Для опису цього явища часто залучають тривимірну матрицю Ч. В. Морріса (*знаковий носій – дезигнат / сигніфікат – денотат*) (Morris, 2022: 17), згідно з якою за відсутності фізичного предмета денотат не зникає, а набуває статусу абстрактного об'єкта. Цю властивість деталізує семіотичний трикутник Ч. С. Пірса (*репрезентамен (representamen) / знак – інтерпретанта – об'єкт*), (Peirce, 2021: 99). Саме в системі Ч. С. Пірса наукова графіка займає місце діаграм – різновиду іконічних знаків, які відтворюють відношення між частинами об'єкта через аналогічні відношення між власними елементами (Peirce, 2021: 105).

Для нашого опису невербальних кодів писемної наукової комунікації ми обираємо уніфіковану номінацію вершин семіотичного трикутника: *виразник* він же *знак* або *позначник – сигніфікат / позначуване – денотат* він же *референт*.

сигніфікат (думка / дезигнат / інтерпретанта / позначуване)

виразник (знак / символ / репрезентамен / позначник)

об'єкт (референт / денотат)

Рис. 1. Синтезована семіотична модель знака в науковому дискурсі

Такий вибір термінів зумовлений потребою поєднати логіко-філософський та лінгвістичний підходи для аналізу особливостей невербального означування змісту у природничій науковій комунікації. У цій тріаді ліва вершина – *виразник / знак* – фіксує матеріальну сторону графічного коду (лінії, матриці, конфігурації,

формули, рівняння), що корелює зі *знаковим носієм* Ч. В. Морріса, *символом* Ч. К. Огдена та А. А. Річардса та *позначником* Ф. Сосюра. Верхня вершина – *сигніфікат* – відображає поняттєве ядро, ментальну сукупність сутнісних ознак наукової моделі (*думка / референція* – у концепції Ч. К. Огдена та А. А. Річардса, *інтерпретанта* – у семіозисі Ч. С. Пірса, *дезигнат* – у потрактуванні Ч. С. Морріса, або *позначуване* – за Ф. Сосюром). Права вершина – *денотат / референт* – позначає онтологічний статус сутностей. Термін *денотат* уживатимемо на відображення абстрактної сутності нематеріального об'єкта (закон, структура зв'язків, абстрактна модель тощо), тоді як *референт* указуватиме на його безпосередній вияв у фізичній реальності (оголений пласт, вміст пробірки, силові лінії магніту тощо).

Обґрунтування категоріального апарату семіотичного означення вимагає також чіткого розмежування та ієрархізації понять «невербальний код», «семіотичний ресурс», «невербальний засіб», «графічний інструмент», «невербальний знак» та «невербальний компонент». Традиційне для класичної невербальної лінгвістики поняття *невербальний компонент* закріпилося переважно за явищами адитивного характеру, що лише супроводжують вербальний виклад. Проте у писемній науковій комунікації невербаліка має конститутивну природу : вона не просто дублює текст, а реструктурує сам механізм референції, через що її вилучення призводить до семантичного дифузії, а часто й колапсу передачі знання. З огляду на це, пропонуємо ієрархічну типологію використання зазначених понять залежно від рівня семіотичної абстракції та функціонального призначення аналізованих явищ.

Невербальний код постає на вершині цієї ієрархії як абстрактна, історично вироблена конвенційна система семіотичних правил та знакових одиниць, що передує конкретному повідомленню. Це поняття уживатимемо, коли досліджується системний рівень організації знання, наявність жорстких колективних правил та внутрішнього синтаксису, що забезпечує однозначне декодування інформації професійною спільнотою.

Семіотичний ресурс маркує лінгвокогнітивний потенціал коду, який залучений у процеси смислотворення. Звернення до поняття «ресурс» виправдовуємо у межах мультимодального аналізу, коли графіка, колір, шрифт чи ідеограми розглядаються не як пасивні елементи, а як накопичений культурою матеріал, що має власну семантичну цінність і здатний на паритетних засадах із вербальним кодом конструювати нові пласти знання.

Невербальний засіб є поняттям водночас семантично ширшим і функціонально вужчим. Належачи до прагматичного рівня, це поняття також фіксує матеріалізоване втілення семіотичного ресурсу в конкретному тексті для вирішення певного комунікативного завдання. Засіб проявляє себе як одиничний фізичний об'єкт із класу у тексті (наприклад, таблиця 1.2, карта палеогеографічного розрізу тощо). Тому вживатимемо поняття «засіб» під час опису конкретних матеріальних структур, які собою репрезентують всю систему зв'язків одночасно.

Графічний інструмент визначає функціонально-операційний зріз невербального засобу, тобто спосіб його безпосереднього впливу на архітектуру тексту та сприйняття адресатом. Це поняття буде

доцільним для опису динамічних текстових процесів (наприклад, шрифт як інструмент логічного наголосу; лінія як інструмент рубрикації або колір як інструмент семіотичного розподілу).

Невербальний знак зазвичай трактується як мінімальна, атомарна, дискретна одиниця семіозису (окремий символ, цифра, стрілка, крапка). Проте оскільки графічна невербаліка в науці ніколи не функціонує ізольовано, кожен окремий знак набуває свого значення, інтегруючись у систему макроструктури. Тому єдино доречним контекстом уживати поняття «знак» буде при аналізі внутрішньої семіотичної природи елемента.

Таким чином, запропоноване розмежування дозволяє досліджувати науковий текст як гетерогенну, але цілісну систему вербальних і невербальних одиниць, де коди забезпечують системність, ресурси – потенціал смислотворення, засоби й інструменти – прагматичну актуалізацію, а знаки – дискретну матеріальну основу кодування.

Підсистеми невербальних кодів у просторовій архітектоніці наукового тексту

У межах письмового реєстру наукової комунікації невербальні засоби традиційно виступають у формі зафіксованих на матеріальному або цифровому носії візуальних маркерів, які структурують площину тексту. Цей реєстр охоплює широкий спектр засобів – від макроструктурних елементів і складних графічних моделей до мікросистемних шрифтових опозицій та засобів колористичного кодування.

Аналіз наукового тексту як основного каналу наукової писемної комунікації та полікодового утворення дозволяє диференціювати три взаємопов'язані підсистеми невербальних кодів:

1. іконічно-графічні коди – класи знаків, що безпосередньо візуалізують об'єкти дослідження чи динаміку їхніх змін через просторову подібність;

2. формалізовано-символічні коди – класи знаків, що забезпечують логіко-математичне узагальнення та семантичну компресію теоретичного знання за допомогою конвенційних знаків-символів;

3. параграфемні коди – класи знаків, що регулюють просторово-графічну архітектоніку вербального тексту, визначають шрифтові ієрархії, пунктуаційну сегментацію та координацію сприйняття.

Іконічно-графічна підсистема емпіричного зрізу знань

Іконічно-графічна підсистема виступає як упорядкована сукупність невербальних візуальних кодів, що мають топологічну, структурну або ізоморфну схожість виразників із денотатами / референтами об'єктивної дійсності чи ментальними моделями дослідника.

Теоретичний фундамент дослідження іконічно-графічних засобів у комунікації заклав Ч. С. Пірс (Peirce, 1998: 5) у межах своєї тріадичної класифікації знаків (ікони, індекси, символи) і вперше виділив іконічні знаки як такі, що відображають сутнісні характеристики об'єкта завдяки подібності чи аналогії. Важливий внесок у розуміння візуальної граматики зробили французький

семіолог Ж. Бертен (Bertin, 1983 : 41-44), який розробив теорію графічної семіології та класифікував візуальні змінні (форма, колір, позиція, тон, яскравість, орієнтація, розмір). У площині лінгвістики та дискурс-аналізу комп'ютерно-опосередкованої й академічної комунікації вивчення графічних засобів набуло системності завдяки концепції мультимодальності Г. Кресса та Т. ван Левена (Kress & van Leeuwen, 2021).

Оскільки науковий текст за своєю природою прагне максимальної когнітивної ефективності, візуальні знаки в ньому не просто дублюють вербальний виклад, а утворюють складну ієрархічну систему репрезентації епістемічних рівнів – від первинного чуттєвого сприйняття до вищих ступенів логічного абстрагування. З огляду на це, у межах візуально-графічного виміру репрезентації наукового знання видається доцільним виділити три рівні іконічного кодування інформації: *емпіричний* (рівень наочності), *метричний* (рівень кількості та динаміки) та *логіко-абстрактний* (рівень структури).

Зазначена трирівнева диференціація спирається на класичну семіотичну теорію Ч. С. Пірса, який у межах іконічного знака виокремлював три класи: образи (*images*), діаграми (*diagrams*) та метафори (*metaphors*) (Peirce, 1998: 273).

1. *Емпіричний рівень іконічності.* На первинному етапі семіозису, невербальні коди орієнтовані на референтне відтворення фізичної автентичності досліджуваного об'єкта через зображення (наукові рисунки, мікро- / макрофотографії, цифрові 3D-моделі клітин чи пластів порід). Цей рівень визначається високою візуальною

модальністю (*visual modality*) (Kress, van Leeuwen, 2021: 165-168). Як зазначають автори, візуальна модальність безпосередньо корелює з логічною вірогідністю знака для наукової спільноти. Візуальна модальність у науковому контексті визначається ступенем того, наскільки зображення претендує на репрезентацію реального, об'єктивного світу, виступаючи документальним свідченням емпіричного факту (Kress, van Leeuwen, 2021: 156-175). Головна когнітивна функція емпіричної іконічності полягає у верифікації спостережуваного та забезпеченні сенсорного підґрунтя для теорії.

2. *Метричний рівень іконічності*. Цей рівень маркує перехід від фіксації зовнішньої форми до просторового моделювання числових величин за допомогою графіків та діаграм. Французький семіолог і картограф Ж. Бертен у своїй фундаментальній праці “*Semiology of Graphics: Diagrams, Networks, Maps*” обґрунтував, що метричний знак працює через систему зорових змінних (*visual variables*): графіка використовує властивості зорового простору для виявлення відношень подібності, порядку чи пропорційності між елементами. Переведення інформації у графічну форму означає заміну концептуальних чи числових відношень візуальними відношеннями між просторовими ознаками (Bertin, 1983: 42-45). Графіки трансформують суху цифру у вектори зміни, коливання та статистичні кореляції, роблячи динаміку процесів когнітивно доступною для миттєвого схоплення адресатом.

3. *Логіко-абстрактний рівень іконічності*. На цій найвищій стадії візуального кодування відбувається повне відсторонення від фізичної наочності та числових метрик заради експлікації чистих логічних зв'язків та системних відношень. Вершиною цього рівня є

схематизовані коди. Відомий дослідник когнітивної графіки Е. Тафті підкреслює, що ефективна абстрактна графіка здатна долати обмеження людської короткочасної пам'яті через механізм візуального згортання смислів (Tufte, 1997: 38-41). Схеми та концептуальні коди звільняють мислення від необхідності утримувати лінійні мовні ланцюжки; вони дозволяють бачити інтелектуальні структури симультанно, унаочнюючи складні причинно-наслідкові зв'язки та багаторівневі ієрархії через геометричний ландшафт сторінки. Схема здійснює граничне семіотичне стиснення тексту, трансформуючи раціональну думку в просторову конфігурацію знаків.

Таким чином, запропонована трирівнева архітектоніка візуально-графічного виміру демонструє послідовне розгортання епістемічного потенціалу невербальних кодів: від емпіричного спостереження за формою об'єкта (через малюнок чи 3D-модель), через метричний вимір його кількісних параметрів (графік, діаграма) до логіко-абстрактного конструювання структури наукової теорії (схема).

Наукові зображення як невербальні коди референтної фіксації та наочної верифікації даних. Первинний, емпіричний рівень іконічно-графічного кодування наукової інформації репрезентований наочними невербальними засобами, серед яких провідне місце посідають зображення: малюнки / рисунки, макро- та мікрофотографії, а також спеціалізовані наукові карти (геологічні, ботанічні, ландшафтні тощо). Семіотична специфіка невербальних візуально-графічних кодів розкривається через аналіз фундаментальної опозиції між виразником (матеріальною графічною формою знака на площині сторінки) та

референтом (об'єктивною сутністю, фізичним предметом дійсності, що перебуває у фокусі дослідження). Графічна репрезентація невербального знака на цьому рівні відбувається через безпосереднє проєктування просторових, контурних і текстурних характеристик референта на двовимірну площину графічної сторінки чи екрана. Найбільш виразно цей тип проєктування втілюється в фотографіях, рисунках та картах, де форма знака безпосередньо відтворює структурні та метричні параметри референта.

У такому контексті іконічний знак заміщує реальний об'єкт, дозволяючи досліднику здійснювати симультанний аналіз форми, а головна цінність цього процесу полягає у подоланні часових, просторових та масштабних обмежень людського сприйняття. Карта чи мікрофотографія діють як потужні когнітивні замітники: вони дозволяють оперувати об'єктами, які в реальності є або занадто малими (клітина), або колосальними за розмірами (геологічний ландшафт), стискаючи кілометри чи мікрони простору до меж однієї сторінки. Іконічне заміщення виконує дві взаємопов'язані функції: редукції (очищення від випадкових візуальних завад у науковому рисунку) та інтенсифікації (фіксації невловимого або прихованого від людського ока), що забезпечує ефект візуальної верифікації, згідно з яким дослідник отримує наочний доказ висунутих теоретичних положень. З огляду на це, Г. Кресс та Т. ван Левен зазначають, що в академічному дискурсі прагматична сила зображення визначається саме його документальним статусом (Kress, Van Leeuwen, 2021: 165), який трансформує фізичний масштаб ландшафту чи мікросвіту в семіотичний простір наукового тексту.

Наочні іконічні коди є фундаментом для наук природничого циклу, де емпіричне спостереження та опис морфології є первинними етапами пізнання. У біологічних науках (ботаніка, зоологія, цитологія) малюнки / рисунки та мікрофотографії фіксують архітекtonіку біоструктур (органели клітини, зрізи тканин, фенотипові ознаки рослин тощо). Рисунок у біології часто має вищу когнітивну цінність, ніж фотографія, оскільки він ідеалізує об'єкт, прибираючи випадкові артефакти фіксації та виокремлюючи лише релевантні референтні ознаки виду. У геологічних науках (стратиграфія, петрографія, мінералогія) фотографії шліфів та пластів порід фіксують текстурно-структурні особливості мінеральних комплексів.

Таким чином, наукові рисунки, фотографії та карти, належачи до іконічно-графічних невербальних кодів, виступають базовим рівнем невербального семіозису писемної наукової комунікації. Забезпечуючи прямий зв'язок із референтом через візуальну схожість та масштабну пропорційність, вони закладають емпіричний фундамент, без якого неможливе подальше метричне вимірювання та логіко-абстрактне моделювання наукового знання.

Інфографічні засоби як невербальні коди квантифікації та візуалізації динаміки даних. Наступний більш абстрактний рівень іконічного моделювання в писемній науковій комунікації репрезентований *графіками та діаграмами (лінійними, стовпчиковими, секторними тощо)*. На відміну від первинних кодів (рисунків чи фотографій), які копіюють зовнішню форму об'єкта, графіки та діаграми фіксують його математичні, структурні та процесуальні характеристики. За класифікацією Ч. С. Пірса, ці знаки функціонують

як *гіпоікони*, що відображають суто системні відношення між елементами через аналогічні відношення всередині своєї власної структури (Peirce, 1998: 273).

Семіозис графіків та діаграм розгортається через складну взаємодію трьох рівнів знака. Виразником графіків і діаграм є виключно геометрична абстракція – вектори, координатні осі, криві лінії, цифрові шкали, кольорові сектори та геометричні фігури на площині сторінки. На рівні сигніфікації графічний виразник не апелює до чуттєвих образів; він активує у свідомості дослідника суто логіко-поняттєве, квантитативне ядро, яке згодом при денотації транслюється на об'єктивні процеси чи закономірності реального світу. Це – математична закономірність, пропорція, градієнт росту або архітектоніка розподілу часток усередині цілого тощо. Зміст тут кодується не через аналогову повноту, а через просторову метрику: довжина стовпчика діаграми чи кут нахилу кривої на графіку прямо пропорційні числовому значенню наукової величини. Денотатом цих кодів є не поодинокий предмет, а динамічні процеси, приховані емпіричні залежності або статистичні масиви реального світу (наприклад, коливання чисельності популяції виду *in vivo*, зміна тиску в геологічному пласті під час деформації, або швидкість ферментативної реакції).

Графіки та діаграми здійснюють семіотичну операцію квантифікації (переведення якісних змін денотата у кількісні виміри) та візуалізації динаміки (перетворення часових чи просторових змін на наочний просторовий тренд). Як зазначають Е. Тафті та В. Клівленд, графічні невербальні коди є найбільш ефективними інструментами

аналізу, оскільки вони дозволяють людському оку миттєво декодувати складні статистичні структури, які у вербальному або табличному представленні залишалися б когнітивно непрозорими (Tufte, 2001: 13; Cleveland, 1994 : 22-23).

Епістемічна цінність вираження сирих цифрових даних або реальних динамічних процесів гіпоіконічним невербальним кодом полягає у повній когнітивній редукції та узагальненні. Квантифікативне заміщення переводить інформацію з рівня механічного накопичення фактів на рівень теоретичного моделювання, унаочнюючи приховані закони природи. Ж. Бертен наголошував, що графічна форма – це не просто ілюстрація до готового тексту; це – знакова система, яка трансформує складні інформаційні відношення у просторові форми, дозволяючи свідомості виявляти інваріанти та закономірності на найвищому рівні абстракції (Bertin, 1983: 4-5).

У природничих науках графіки та діаграми виступають головною мовою верифікації гіпотез. У біологічних науках (екологія, фізіологія, генетика) діаграми та графіки унаочнюють динаміку росту популяцій, криві виживання, статистичний розподіл генотипів або кінетику біохімічних процесів. Вони трансформують тривалі в часі біологічні явища (наприклад, еволюція екосистем) у симультанний візуальний тренд на екрані чи папері. У геологічних науках (геофізика, геодинаміка, сейсмологія) графіки є критично важливими для фіксації процесів, недоступних прямому спостереженню. Сейсмограми, графіки термічного градієнта надр або діаграми деформації гірських порід позначають ознаки референта через фіксацію фізичних полів,

переводячи невидиму енергетичну динаміку Землі у чітко верифіковане графічне поняття.

Таким чином, графіки та діаграми репрезентують вищий ступінь семіозису порівняно з малюнком чи фотографією. Заміщуючи матеріальну наочність математичною пропорцією, вони забезпечують перехід від первинної емпіричної квантифікації до раціональної сигніфікації та моделювання логічної структури наукового знання.

Схеми як невербальні коди моделювання та абстрагування даних.

Схема є найвищим ступенем абстрагування в межах іконічно-графічної підсистеми. На відміну від фотографій, схема ігнорує випадкові, другорядні зовнішні ознаки об'єкта, фокусуючись виключно на його внутрішній архітектоніці, функціональних зв'язках, ієрархії чи динаміці процесів. У науковому тексті схема виступає як засіб інтенційної компресії вербального матеріалу: сторінка опису складного біологічного циклу чи геологічного процесу згортається в одну логічну схему, яка легко декодується фахівцем.

Спроба типізувати невербальний код «схема» у писемній науковій комунікації дозволяє виділити *статично-структурні* (фреймові) коди: деревоподібні фреймові класифікатори, гніздові (матричні) структури; меронімічні блок-діаграми, радіальні фреймові карти концептосфер та *динаміко-процесуальні* (алгоритмічні) коди: послідовно-лінійні операційні алгоритмічні невербальні коди, логіко-розгалужені коди вибору, циклічні коди рекурсивного повернення, а також матрично-мережеві коди паралельних процесів.

Статично-структурні коди (зокрема, деревоподібні класифікатори та меронімічні блок-діаграми) виконують функцію

одночасного представлення категоріальних матриць науки. Вони уможливлюють миттєве схоплення відношень типу «рід – вид» або «частина – ціле», мінімізуючи когнітивні зусилля адресата на декодування складних ієрархічних систем, притаманних природничим та гуманітарним наукам. Статична схема фіксує мисленнєво вибудований каркас теорії, перетворюючи розрізнені концептуальні елементи на стабільну просторову конфігурацію.

З іншого боку, динаміко-процесуальні (алгоритмічні) коди фіксують кінетичний аспект наукового знання. Писемна наукова комунікація є експлікацією не лише фінального результату, а й самого процесу дедуктивного чи індуктивного виведення, етапів експерименту, послідовності валідації гіпотез. Послідовно-лінійні, логіко-розгалужені та циклічні коди моделюють академічне мислення як векторний рух, де кожен наступний крок детермінований попереднім. Це цілком узгоджується з положеннями комунікативної лінгвістики та дискурс-аналізу (зокрема, у потрактуванні Ф. С. Бацевича), відповідно до яких науковий текст функціонує як динамічне середовище міжсуб'єктної взаємодії, де стратегії розгортання смислу підпорядковані суворій прагматичній логіці (Бацевич, 2004: 112-115). Алгоритмічна схема у такому ракурсі виступає жорстким комунікативним навігатором, який програмує оптимальний, мінімізований від ризику двозначності маршрут абстрактного сприйняття.

Таким чином, узагальнена типізація невербального коду «схема» демонструє, що письмовий реєстр наукового мовлення має розгалужену, внутрішньо збалансовану систему логіко-абстрактного

кодування. Схема не просто дублює вербальну інформацію на ілюстративному рівні, а здійснює її структурне та процесуальне вибудування. Схематизація виступає найвищим ступенем семіотичного стиснення наукового тексту, забезпечуючи перехід від лінійної мовної дискретності до цілісного, системно-просторового бачення сутності наукового знання.

Формалізовано-символічна підсистема теоретичного знання

Перехід від фіксації емпіричних спостережень до етапу теоретичного узагальнення та виведення фундаментальних законів позначений залученням формалізовано-символічної підсистеми невербальних кодів. Якщо іконічно-графічні коди зберігають просторову чи структурну подібність із референтом, то формалізовано-символічний інструментарій репрезентує вищий ступінь семіотичного узагальнення, переводячи наукове знання у площину штучних знакових систем.

З погляду класичної семіотики Ч. С. Пірса, елементи формалізовано-символічної підсистеми є чистими знаками-символами (*symbols*), у яких зв'язок між виразником (графічним символом на кшталт H_2O) та сигніфікатом є повністю договірним і позбавленим будь-якої природної чи просторової подібності (Peirce, 1998: 5-6). Проте, як зазначав Р. Якобсон, аналізуючи природу математичних та хімічних знаків, такі символи мають специфічну внутрішню діаграматичну структуру (Jakobson, 1971: 352). Розташування індексів, надрядкових та підрядкових знаків у формулі (наприклад,

валентності чи кристалографічних осей) іконічно відтворює реальні структурні пропорції об'єкта дослідження.

Головна лінгво-когнітивна функція формалізовано-символічної підсистеми полягає в граничній семантичній компресії та / чи згортанні інформації. Як зазначав Ч. В. Морріс, штучні конвенційні нотування звільняють науковий знак від прагматичного й емоційного надлишку природної мови, дозволяючи вченим оперувати чистими логічними константами (Morris, 2022: 54-55).

До аналізованої підсистеми входить сукупність конвенційних невербальних кодів, що мають власну графічну специфіку та правила запису: *формульні коди, рівняння, цифрові масиви даних та матриці.*

Формули як невербальні коди знакового заміщення та символічного кодування. *Формули* (математичні, фізичні, хімічні, кристалографічні тощо) репрезентують базовий рівень формалізовано-символічної підсистеми наукового тексту. Семіотична сутність формульних кодів полягає у заміні абстрактного поняття (сигніфіката) конкретним графічним символом (знаком-виразником). Ця ментальна та граматична операція дозволяє матеріальному знаку репрезентувати референт / денотат (об'єкт або відношення) через чітко фіксовану сукупність його сутнісних ознак.

Формула виступає не просто графічним скороченням тексту, а особливим типом штучної мови, що має фіксовані правила лінійного та просторового розташування елементів. Через символічне кодування формульні знаки фіксують інваріант наукового знання, очищений від мовної надлишковості, суб'єктивності та модальності, які притаманні природній мові.

З погляду класичної семіотики Ч. С. Пірса, окремі компоненти формули (літери латинського та грецького алфавітів, оператори, спеціальні індекси) є чистими знаками-символами (*symbols*) з конвенційним характером їх зв'язку з денотатом (Peirce, 1998: 8-9). Проте на рівні цілісної структури формула виявляє специфічний лінгвістичний парадокс, описаний Р. Якобсоном – *внутрішній діаграматичний іконізм* (*diagrammatic character / iconicity*) (Jakobson, 1971: 350-352). Синтаксис формули (співвідношення надрядкових та підрядкових індексів, чисельника й знаменника, розташування хімічних зв'язків у структурних формулах) просторово відтворює архітектоніку досліджуваного об'єкта чи його логічні пропорції.

У структурі полікодового наукового тексту формули виконують низку функцій. По-перше, формула згортає багатосторінкові вербальні дескрипції у синтаксично щільний рядок знаків, трансформуючи послідовне лінійне мислення в одночасне охоплення логічної суті. По-друге, за зовнішнім кодуванням відбувається когнітивне розвантаження. За визначенням А. Блеквелла, стабільна структура формули усуває двозначність природного мовлення й мінімізує навантаження на оперативну пам'ять дослідника (Blackwell, 2011: 2-4). Науковець отримує можливість здійснювати складні ментальні операції, оперуючи графічними символами за суворими операційними правилами. По-третє, формульний код здатний випереджати емпіричний досвід. Завдяки автономному синтаксису, формальні маніпуляції з формулою на папері дозволяють виводити нове теоретичне знання (прогнозувати існування ще невідкритих мінералів, ізотопів чи фізичних ефектів тощо).

Формули мають різний ступінь експлікації та жанроутворювальної сили залежно від галузевого спрямування. У хімічних на геологічних науках переважають *композиційні* та *структурні формули*. У текстах із геохімії, мінералогії та петрографії формула є головним носієм субстанційного знання, де кожен підрядковий індекс чи позиція елемента в квадратних дужках відображає позицію атома в кристалічній ґратці. До прикладу, декодування формули мусковіту $KAl_2[AlSi_3O_{10}](OH)_2$ виявляє організацію невербального синтаксису іменною групою, де лінійне розташування графем та система метазнаків (пунктуаційних обмежувачів – дужки, показники валентності) повністю підпорядковані відображенню просторово-структурної організації денотата.

У фізико-математичних науках домінують *дедуктивно-операційні формули*. Вони виступають не просто дескрипторами стану, а мобільними елементами логічного виведення, інтегруючись у вербальну тканину тексту через систему конекторів («*отже*», «*маємо*», «*підставивши значення у...*», ...). До прикладу, лінгвістичне декодування наступного математичного ланцюжка “...since the momentum of a body depends on the force, we substitute the expression $F = ma$ into the initial equation of motion...” виявляє закономірності предикації, гібридизації та динамічного алгоритму дій.

Таким чином, у межах аналізованої підсистеми формули виступають вищим щаблем абстрагування компресії наукової думки, де природна мова повністю передає функцію репрезентації поняття чи об’єкта штучному символічному коду.

Рівняння як невербальні коди процесуального моделювання та логічного виведення. Фундаментальний внесок у розуміння логіко-лінгвістичної природи рівняння зробив Л. Вітгенштейн (1995: 78-82), який довів, що цей невербальний код не є простим переліком елементів, а постає як особливий предикативний акт, що фіксує напрямок логічного мислення через установлення еквівалентності між різними смисловими контекстами.

З лінгвістичного погляду, *рівняння* в тексті є розгорнутим реченням. Його синтаксис завжди розпадається на дві автономні, але взаємозалежні частини (ліву та праву), між якими встановлюється відношення еквівалентності, переходу, або динамічної рівноваги. Е. Бенвеніст (1985: 226-246), який досліджував реченнєву структуру рівнянь, обґрунтував, що залучення до знакового ланцюжка символів зв'язку (рівності, правосторонніх чи оборотних стрілок) виводить їх на семантичний рівень, перетворюючи рівняння на розгорнуте висловлення.

Семіотично, рівняння є ще вищим рівнем кодування порівняно з формулами, оскільки воно об'єднує конвенційні знаки-символи у динамічну знакову систему. Характер зв'язку між лівою та правою частинами дозволяють виявити такі невербальні коди: *реєстраційно-балансові* та *трансформаційні*. Перші представлені символом « $\Rightarrow$ ». Вони репрезентують баланс і закон збереження. Ліву частину когнітивно інтерпретують як вихідний стан / причину, а праву – як результат / наслідок. Трансформаційні коди (представлені символами $\rightarrow$, $\leftrightarrow$, або $\Leftrightarrow$) маркують необоротний або оборотний процес переходу речовини чи системи з одного якісного стану в інший. Невербальний

символ стрілки виступає потужним динамічним предикатом часу й напрямку.

У структурі наукового тексту рівняння виконують такі основні функції: предикативно-динамічну, інференційну та евристичну. Насамперед рівняння виступає головним рушієм наукового «сюжету». Воно показує, що саме відбувається з об'єктом під впливом чинників. По-друге, воно є методологічним підґрунтям логічного виведення. Рівняння слугує операційним полем, де науковець через перенесення та перетворення знаків покроково доводить істинність гіпотези. По-третє, рівняння дозволяє виявити приховані, невідомі параметри системи (знайти невідомі величини), спираючись на вже відомі дані, чи константи.

Щодо сфер домінування, рівняння широко представлені у хімічних та геогімічних науках, а також фізико-математичних науках. У перших галузях домінують трансформаційні невербальні коди. Наприклад, лінійне рівняння окиснення мінералу: $6\text{CO}_2 + 6\text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 + 6\text{O}_2$ у тексті декодується як пояснення того, як одні речовини розпадаються, а інші синтезуються. У фізико-математичних та геофізичних науках превалюють диференціальні та балансові невербальні коди. Наприклад, рівняння хвильового руху $u_{tt} = v^2 u_{xx}$ моделює динаміку поширення хвиль (сейсмічних, акустичних) у просторі та часі. Символ «=» тут виступає предикатом, який пов'язує тимчасові зміни стану системи (ліва частина) з її просторовими координатами (права частина) через символ швидкості – « v^2 ».

Таким чином, рівняння у структурі наукового тексту функціонують як складні невербальні процесуальні коди, що здійснюють динамічне моделювання теоретичного знання. Маючи предикатно-подібну структуру завдяки операціям умовиводу, рівняння забезпечують покрокове логічне виведення нової інформації. Вони трансформують статичні поняття у кінетичний алгоритм мислення, фіксуючи не структуру об'єкта, а сам еволюційний процес зрушення, переходу та відновлення системного балансу.

Цифрові масиви й матриці як невербальні коди структурної таксономії і координації даних. Перехід від лінійних знакових ланцюжків (формул і рівнянь) до просторово організованих семіотичних єдностей, якими є *цифрові масиви й матриці*, позначає принципову зміну топологічного кодування в писемній науковій комунікації. Якщо формульні коди розгортаються послідовно, то масиви даних і матриці вимагають просторового сприйняття інформації.

Теоретичним підґрунтям для розуміння семіотики просторово організованого тексту є концепція Ю. Лотмана про семіосферу та іконічну топологію знака. У своїх працях дослідник наголошував, що просторове розташування елементів у тексті здатне нести самостійне, надлишкове смислове навантаження, яке не передається вербально (Лотман, 1996: 104).

З погляду загальної семіотики, цифрові масиви та матриці реалізують принцип діаграматичного іконізму, описаний Ч. С. Пірсом. Відповідно до його класифікації знаків, матрична сітка постає як *знак-діаграма*, що демонструє не стільки самі об'єкти, скільки жорсткі,

регулярні відношення між ними, де просторовий синтаксис копіює логічний синтаксис реальних зв'язків у досліджуваному полі (Пірс, 1998: 13).

З погляду дескриптивної лінгвістики, цифрові масиви та матриці постають як висококомпресовані нелінійні макротексти, де традиційний лінійний синтаксис природної мови повністю заміщується багатовимірним просторовим синтаксисом площини. Сама просторова сітка, матричний каркас або таблична решітка виступають *іконічними знаками-діаграмами* за Р. Якобсоном (Jakobson, 1971: 350-353), які графічно й топологічно відтворюють внутрішню архітектоніку взаємозв'язків між досліджуваними об'єктами. Водночас символічне наповнення комірок (алфавітно-цифрові графеми, індекси) є конвенційними кодами-символами. У такому семіотичному конструкті значення окремого знака визначається не його позицією в лінійному рядку, а одночасним перетином координатних осей на площині тексту.

Цифрові масиви та матриці є базовою формою невербального кодування, яке забезпечує перехід від первинного емпіричного спостереження до теоретичного узагальнення. Їхнє головне завдання – таксономічне угруповання хаотичного масиву первинних даних, отриманих експериментальним шляхом.

У текстах геологічного, мінералогічного та петрографічного спрямування цифрові масиви виступають головним засобом фіксації базових параметрів речовини. Прикладом є репрезентація результатів мас-спектрометрії, мікрозондового або рентгеноструктурного аналізу мінеральних комплексів. Тут невербальний код постає як

упорядкована матриця, де вертикальна вісь (стовпці) закріплює стабільні хімічні домінанти (наприклад, вагові відсотки оксидів), а горизонтальна вісь – просторово-географічні або стратиграфічні параметри відбору проб.

Якщо цифрові масиви здійснюють статичну реєстрацію фактів, то матриця фіксує закон динамічної трансформації об'єкта в багатовимірному просторі. Матричний код моделює поведінку складних фізичних полів або систем у кожній точці простору, відображаючи, як змінюються їхні властивості при переході з однієї системи координат до іншої.

У кристалофізиці та геофізиці матриці є незамінними для опису явищ анізотропії мінералів і гірських порід (коли, наприклад, пружність, теплопровідність, магнітна сприйнятливність або коефіцієнт заломлення світла кристалом залежать від напрямку прикладання сили).

Когнітивна функція цифрового масиву є прогностичною. Структурна регулярність іконічної сітки утворює жорстку матрицю очікувань дослідника. Наявність порожньої комірки в масиві даних діє як когнітивний стимул, що вказує на ще невиявлений, але теоретично передбачуваний елемент або властивість системи. Когнітивна функція матриці полягає в експлікації просторової неоднорідності. Цей код миттєво візуалізує для науковця цілісну математичну модель фізичного процесу, опис якої засобами природної мови вимагав би десятків сторінок лінійного тексту і неминуче призвів би до втрати точності й оперативності мислення.

Таким чином, цифрові масиви та матриці постають фінальним, найбільш інтегрованим і семантично щільним невербальним складником формалізовано-символічної підсистеми наукового тексту. Спростовуючи необхідність штучних лінійних класифікацій, ці невербальні коди демонструють еволюцію наукового мислення від емпіричного накопичення знань до абстрактного моделювання.

Параграфемний вимір організації наукового тексту

Система параграфемного виміру організації наукового тексту безпосередньо пов'язана зі стійким вектором сучасної лінгвістики до вивчення полімодальних та гетерогенних структур, у яких вербальні коди вступають у складну взаємодію з невербальними кодами. У межах дослідження письмової форми наукової комунікації параграфеміка постає не стільки сукупністю графічних засобів супроводу мовлення, як автономною знаковою підсистемою, що безпосередньо бере участь у смислотворенні та забезпечує цілісність наукового повідомлення.

У сучасному теоретичному розумінні параграфеміка визначається як система невербальних графічних засобів, які функціонують у поєднанні з літерними знаками, модифікуючи їх або виступаючи самостійними носіями семантичного та прагматичного значення в друкованому тексті (Dürscheid, 2016; Eisenberg, 2006).

Заклавши витoki семіотики графічного простору, Ч. С. Пірс, виділив параграфеміці відрізок між *знаками-іконами* та *знаками-символами* (Peirce, 1998: 4-10). У межах соціосеміотики та мультимодального дискурс-аналізу Г. Кресс та Т. ван Леувен переконливо довели, що візуальна організація сторінки та вибір

топографіки є самостійними знаковими режимами, які кодують соціальні та когнітивні значення не менш ефективно, ніж граматика природної мови (Kress & van Leeuwen, 2021: 175; 177-181).

Параграфеміку слід відмежовуючи від суміжних семіотичних рівнів, безпосередньо візуально-графічного та формульного. Зокрема, візуально-графічні коди мають дискретний, автономний характер, представляючи інформацію в просторовій, іконічній формі та розриваючи лінійну тканину тексту. Натомість параграфеміка є контекстною, вона фактично є способом існування самого письмового тексту. Відмінність параграфемних кодів від формульного полягає в тому, що штучні мови формул оперують чистими символічними константами, заміщуючи вербальні поняття конвенційними. Параграфемні коди не заміщують слова символами, а керують просторовим розташуванням та графічним накресленням як природних слів, так і самих формул. Наприклад, виділення хімічної чи математичної формули в окремий рядок з відступом є операцією топографемною, тоді як внутрішній зміст формули належить до рівня формульного семіозису. Таким чином, параграфемні коди пов'язують вербальний текст, формульні коди та автономні іконічні об'єкти в єдиний монолітний макротекст.

Традиційно в межах параграфемної організації виділяють *синграфеміку*, яка охоплює пунктуаційні знаки та системи нетипового використання дужок чи дефісів; *топографеміку*, що керує варіюванням площини тексту через абзаци, відступи й маркування; а також *супраграфеміку*, пов'язану зі шрифтовими модифікаціями, колоруванням чи зміною кегля.

Синграфемні коди: логіко-композиційне членування тексту

Синграфемні коди традиційно корелюють із системою пунктуаційних знаків, проте в писемній науковій комунікації набувають принципово нового функціонального статусу. Як стверджує дослідник писемної комунікації Дж. Семпсон, пунктуаційна система в раціональних дискурсах діє як автономний семіотичний рівень, який структурує пропозиційні зв'язки незалежно від фонологічних обмежень усної мови (Sampson, 1985: 42). Суголосний з ним і Т. Адорно, вважаючи, що пунктуаційні знаки в процесі історичного розвитку письма втратили свій суто акустичний характер і перетворилися в мові науки на інструменти мислення, що безпосередньо обслуговують логіку тексту (Adorno, 1990: 301).

Синграфемні коди виступають інструментами логіко-композиційного членування тексту. Особливу роль у цьому процесі відіграють такі синграфемні знаки, як *двокрапка*, *тире* та *системи дужок*, кожен з яких закладає специфічний вектор інтерпретації. Двокрапка у науковому контексті постає універсальним сигналом предикативного уточнення та ілюстративного розгортання тези, який попереджає адресата про перехід від абстрактного твердження до його каузальної або конкретизуючої верифікації. Тире забезпечує максимальну компресію мислення, фіксуючи логічний стрибок, ототожнення концептів або динамічний висновок, що мінімізує вербальний надлишок. Дужки функціонують як засіб багатовимірної організації тексту, який закладає додатковий когнітивний план, ізолюючи метатекстові коментарі, бібліографічні відсилання, імена

авторів або суб'єктивні уточнення, і тим самим розшаровує лінійне сприйняття на ядерну та периферійну зони інформації.

Семіотичний характер функціонування синграфемних кодів у межах наукового тексту виявляє складну тріадну природу знака, де розділовий знак діє як специфічний оператор семіозису. Матеріальний виразник, тобто сам графічний маркер на площині сторінки, виступає в ролі семіотичного знака-індекса та знака-символу одночасно. Сигніфікатом цього знака є не предметне значення, а чітко конвенціоналізований ментальний концепт логіко-синтаксичного відношення, тобто сукупність умов та правил, які вказують, як саме наступна частина інформації пов'язана з попередньою. Денотат у цьому процесі також не фізичний; ним виступає об'єктивне відношення між науковими фактами, зафіксованими у тексті, або реальний зв'язок між елементами аналізованої системи.

Функціональний потенціал синграфеміки в писемній науковій комунікації розподіляється за кількома ключовими векторами, серед яких провідними є смислорозрізняльна, компресивна, архітектонічна та метадискурсивна функції. Смислорозрізняльна функція полягає у встановленні жорстких меж між пропозиціями, що запобігає двозначності тлумачення наукових дефініцій. Компресивна функція дозволяє усунути вербальний надлишок через еліпсис дієслівних чи сполучних елементів, замінюючи їх тире або двокрапкою, що значно підвищує щільність інформаційного потоку. Архітектонічна функція забезпечує ієрархізацію текстового простору, маркуючи переходи між макро- та мікрокомпонентами доведення, тоді як метадискурсивна

функція регулює взаємодію між основним дослідницьким текстом та системою його наукового супроводу.

Особливо чітко ці функції виявляються в точних та природничих науках, де синграфемні коди беруть на себе завдання усунення лінгвістичної неоднозначності, а графічний знак унеможлиблює суб'єктивне тлумачення, жорстко фіксуючи межі та ієрархію понять. За визначенням Дж. Денієлса та В. Брайта у системі графічної передачі знань пунктуаційні знаки постають не просто допоміжними елементами, а функціональними детермінантами, які забезпечують ізоморфізм між візуальною архітектурою наукового тексту та структурою логічного доведення (Daniels & Bright, 1996: 10).

Важливість синграфемних кодів демонструє їх виразну залежність від специфіки конкретної наукової галузі. У математиці, теоретичній фізиці, кібернетиці та хімії синграфемні елементи часто виходять за межі супровідного коду і безпосередньо інтегруються у формульні системи, де дужки різних конфігурацій (круглі, квадратні, фігурні) визначають пріоритетність логіко-математичних операцій та межі множин, виступаючи жорсткими логічними константами. У геології, біології та географії синграфемні коди є незамінними для таксономічної та класифікаційної роботи, де через систему тире, дужок та специфічної пунктуації фіксуються ієрархічні зв'язки між родами, видами та родами об'єктів, а також кодуються геохронологічні чи стратиграфічні параметри.

Отже, у точних дисциплінах та науках природничого циклу пунктуація повністю витісняє надлишкові описові конструкції природної мови, дозволяючи вченим оперувати чистими структурами

відношень, де кожна логічна пауза експлікується у графічному коді, забезпечуючи точність, когнітивну компресію та міжнародну уніфікацію передачі наукового знання.

Топографемні коди: просторово-шрифтова архітектоніка

У системі параграфемної організації наукового тексту фундаментальне значення має топографемічний рівень, який керує конфігурацією та членуванням фізичного простору сторінки. Писемна наукова комунікація, орієнтована на граничну раціональність та оптимізацію сприйняття інформації, використовує площину друкованого чи електронного аркуша як активне семіотичне поле. За визначенням Р. Гарріса, писемний простір у науковому пізнанні не є пасивною матрицею для запису звуків, а постає автономною формою просторової інтеграції знання, де взаємозв'язок візуальних контурів тексту є прямим продовженням інтелектуальних операцій класифікації та систематизації (Harris, 2000: 48).

В англomовній академічній писемній комунікації топографемні коди (*поділ на абзаци, відступи, маркування, чергування текстових блоків, винесення формул та цитат в окремі графічні зони*) діють як невербальні інструменти строгої логіки. Вони повністю усувають необхідність у надлишкових вербальних переходах, замінюючи просторову розмитість усної форми комунікації чітко розрахованими візуальними паузами та структурними акцентами.

Як зазначає теоретик візуальної культури та семіотики медіа Л. Манович, у сучасному інформаційному суспільстві просторове розташування даних на екрані чи сторінці трансформується у самостійний когнітивний інтерфейс, де топографія тексту

безпосередньо керує механізмами людської уваги та структурує логічні зв'язки між смисловими одиницями (Manovich, 2001: 224). Кожен топографемний засіб у науковій праці сигналізує про завершення одного аналітичного кроку і початок іншого: абзацний відступ стає символом мікротеми, а винесення математичного чи хімічного рівняння в окремий рядок із симетричними полями попереджає адресата про зміну когнітивного плану – перехід від вербального коментування до оперування чистими логічними константами.

Семіотичний характер топографемних кодів у межах наукового тексту також демонструє складну тріадну природу знака. Матеріальним виразником у даному випадку виступає не конкретна графема чи пунктуаційний знак, а геометрія самого тексту – порожній простір (пробіли, інтервали), зміщення текстових границь, конфігурація блоків та архітектонічне виділення заголовків. Сигніфікатом топографемного знака постає ментальний концепт логічної ієрархії, тобто конвенціоналізоване уявлення про те, як співвідносяться між собою тези різного рівня абстракції (наприклад, перехід від загального положення до конкретних наслідків). Фізичний референт у цьому процесі також відсутній; як і у випадку рівнянь, схем і цифрових матриць тут доречно говорити про матеріальну форму денотата – об'єктивну структуру відношень між елементами наукової теорії або системну організацію описуваного природного чи абстрактного явища.

У процесі топографемного семіозису матеріальний простір сторінки повністю заміщує розлогі логічні конектори природної мови,

згортаючи їх до простого звису або маркованого відступу. Яскравим підтвердженням такої просторової передачі додаткового змісту є палеонтологічний опис викопного виду молюска (Walaszczyk, 1996: 126):

***Inoceramus virgatus* Schlüter, 1877**

1877 *Inoceramus virgatus* Schlüter, p. 257.

Material. – Three well-preserved internal moulds from the Józefów section.

Description. – Shell of medium size for the genus, equivalve, inequilateral.

Occurrence. – Lower to Middle Cenomanian bivalve zones of Europe.

У наведеному фрагменті топографемний код звису виступає первинним регулятором когнітивної діяльності адресата. Геометрична опозиція «виступ вліво / відступ вправо» повністю нівелює потребу у вербальних переходах, оскільки оптичний висув назви латиною ліворуч слугує ментальним знаком для ідентифікації денотата. Натомість зміщення супровідного текстового блока вправо автоматично активує когнітивний фрейм предикативного розширення, трансформуючи лінійний вербальний потік на автономну класифікаційну матрицю.

Функціональний потенціал топографеміки в англomовній писемній науковій комунікації реалізується через навігаційну, компресивну, архітектонічну та прагматично-акцентувальну функції. Навігаційна функція забезпечує швидкий пошук та сканування тексту вченим, що критично важливо в умовах зростання обсягів наукової інформації. Компресивна функція дає змогу уникнути вербальної надмірності через просторове макетування даних, коли взаємозв'язки між поняттями унаочнюються їхнім паралельним або ієрархічним розташуванням на площині. Архітектонічна функція виступає головним інструментом макродискурсивної організації, оскільки саме

топографеміка утримує баланс між теоретичним ядром та ілюстративною периферією дослідження, тоді як прагматично-акцентувальна функція спрямовує ментальні зусилля адресата на найбільш вагомні вузли концептуальної системи автора.

Актуалізація топографемних кодів виявляє чітку специфіку залежно від галузі знань, досягаючи максимальної щільності у точних та природничих науках. У таких дисциплінах, як кібернетика, математика та теоретична фізика, топографеміка сторінки часто зливається із самим тілом доведення : розбиття складних алгоритмів на сходинкові структури чи вирівнювання математичних виразів по вертикальних осях операторів є жорсткою умовою однозначності коду. У біології та геології топографемні коди є базовим інструментом побудови таксономій, стратиграфічних колонок та описів морфологічних ознак. Просторові відступи в описах пластів або оглядах біологічного різноманіття наочно відтворюють філогенетичні чи хронологічні зв'язки, замінюючи громіздкі описи природної мови чистими просторовими структурами.

Отже, топографемні коди постають не просто технічними засобами форматування тексту, а автономною когнітивно-семіотичною підсистемою, яка трансформує двовимірний простір сторінки на активний інструмент наукового мислення. Просторова архітектоніка тексту мінімізує вербальну надмірність, забезпечує миттєву ідентифікацію семантичних ієрархій та виступає універсальним засобом раціоналізації академічного дискурсу.

Супраграфемні коди: архітектонічно-ієрархічна маркованість тексту

У загальній системі параграфемного семіозису наукового тексту окреме й фундаментальне місце посідають супраграфемні коди. На відміну від синграфеміки (пунктуації) та топографеміки (просторової локалізації), супраграфеміка вивчає додаткові графічні засоби, які не змінюють лінійного складу алфавітних знаків, а накладаються над ними, трансформуючи оптичні, колірні та просторово-ієрархічні параметри сприйняття писемного мовлення.

В основі супраграфемного кодування лежить здатність графічної форми виступати самостійним носієм метамовного значення. Якщо алфавітний знак фіксує безпосередню фонетико-семантичну одиницю мови, то супраграфемні засоби створюють додатковий семіотичний шар. Вони функціонують як візуальні оператори, що маркують фокалізацію думки: трансформують звичайне вербальне повідомлення на ієрархічно впорядковану когнітивну карту. Завдяки цьому супраграфемні коди не просто привертають увагу науковця, а задають алгоритм його мисленнєвої діяльності – підказку щодо того, які елементи тексту виступають базовими категоріями, які – номенклатурними термінами, а які виконують фонову або пояснювальну функцію (Крес & ван Леувен, 2021: 134).

Дослідниця візуальної комунікації Е. Луптон зазначає, що шрифтова типографіка постає не просто графічним оформленням, а просторовим біхевіоральним інструментом: зміна накреслення чи ваги

літери створює візуальну ієрархію, яка керує поглядом адресата та фіксує пріоритетність концептів (Lupton, 2010: 87).

Як наголошує Н. Баранова, графічна гетерогенність наукового дискурсу постає не просто зовнішнім декоративним форматуванням, а шрифтовим та колірним інструментами, які візуалізують категоріальну ієрархію понять та моделюють когнітивний маршрут сприйняття інформації (Баранова, 2010: 84).

У межах сучасної мультимодальної лінгвістики супраграфемна гетерогенність розглядається як просторова матеріалізація когнітивних та метамовних переходів, що реорганізує лінійний вербальний потік без залучення додаткових лексичних одиниць. Цей тип параграфемного кодування моделює складну внутрішню геометрію наукового знання через синкретичну систему таких базових субкодів: *шрифтових накреслень, колірної семантизації, ієрархії кеглів, ідеографічних індикаторів та лінійно-рамкових елементів*.

У класичній моделі семіотичного трикутника процес супраграфемного означення зміщується у суто ментальну площину. Супраграфемний знак (наприклад, напівжирний шрифт чи колір) виступає як додатковий візуальний виразник. У науковому тексті він часто не має прямого виходу на матеріальний денотат (об'єкт фізичного світу), оскільки наука оперує абстракціями. Натомість цей графічний позначник спрямований безпосередньо на сигніфікат – науковий концепт чи поняття. Накладаючись над вербальним словом, супраграфемний засіб миттєво коригує цей ментальний образ, визначаючи його статус: диференціює його як категоріальне ядро, жорстку номенклатурну назву чи логічний наголос. Таким чином,

супраграфемний семіозис відбувається на рівні уточнення смислів, допомагаючи адресату безпомилково структурувати наукове знання в процесі сприйняття письмової інформації.

Шрифтові накреслення як модифікаційний код. Шрифтові ієрархії, які реалізуються через функціональну трирівневу систему *прямого, напівжирного та курсивного накреслень*, є базовим рівнем супраграфеміки. Пряме накреслення при цьому виконує роль інформаційної константи, тоді як напівжирний шрифт і курсив виступають активними інструментами візуального кодування. Як зазначають Г. Кресс та Т. ван Леувен, вибір шрифтових параметрів безпосередньо бере участь у творенні текстової модальності та ідеологічного фокусу, оскільки графічна форма є не просто оболонкою, а активним ресурсом кодування знання (Kress & van Leeuwen, 2021: 133-134).

В англomовній писемній науковій комунікації цей невербальний код реалізує три базові лінгвокогнітивні функції: диференціовально-класифікаційну (закріплення напівжирного шрифту за категоріальним ядром та термінами); модально-емфатичну (використання курсиву як графічного оператора логічного наголосу, що заміщує просодичні засоби усного мовлення); атенційну (керування увагою через руйнування оптичної монотонності прямого тексту). Завдяки цьому супраграфеміка шрифту перетворює пласку сторінку на об'ємний семіотичний простір, уможливлюючи ефективне вертикальне та діагональне сканування інформації.

У системі природничих наук (біології, геології, палеонтології) шрифтовий код набуває статусу жорсткого семіотичного імперативу,

безпосередньо підпорядкованого міжнародним номенклатурним стандартам.

Досліджуючи типографіку (*typogtraphy*) як систему знаків, Т. ван Леувен підкреслює, що диференціація накреслень у спеціалізованих текстах діє за принципом семіотичного розподілу, де кожен тип шрифту закріплений за строго визначеною категорією реальності (Van Leeuwen, 2006: 147). Це яскраво виявляється у палеонтологічних та біологічних дескрипціях, де курсив виступає обов'язковим ідентифікатором латинських назв таксонів родового та видового рівнів, маркуючи їх відмінність від назв вищих родин чи рядів, що подаються стандартним прямим накресленням (пор. напр.: *Microtus nivaloides* : : Family Cricetidae). Водночас напівжирне накреслення традиційно маркує метатекстові вузли та рубрики опису. Отже, диференціювання шрифту повністю нівелює потребу у розлогих вербальних конекторах природної мови, згортаючи прагматичні переходи до чистої графічної опозиції і трансформуючи емпіричний опис на автономну класифікаційну матрицю з максимальною щільністю та компресією наукового знання.

Колірна семантизація як колоративний код. З розвитком електронних наукових платформ (*Open Journal Systems*), цифрових репозитаріїв та інтерактивних засобів візуалізації, колір у писемній науковій комунікації остаточно втратив свою декоративну чи ілюстративну функцію, перетворившись на повноцінний когнітивний інструмент. *Колоративні супраграфемні засоби* діють як жорсткі семіотичні інструменти, покликані мінімізувати когнітивне

навантаження на адресата під час сприйняття надскладних інформаційних масивів.

У дослідженнях мультимодальності Дж. Бейтмена наголошується, що колір у спеціалізованих макетах текстів виконує структурну та когезивну функції, виступаючи засобом міжтекстової та внутрішньоструктурної крос-референції (Bateman, 2008: 112). В англomовних текстах природничих наук колір реалізує кілька завдань: хроматичну верифікацію даних у графічних вкрапленнях; хайлайтингу фокусної інформації та колірного маркування гіперпосилань. На графіках, діаграмах та тривимірних картах геологічних пластів чи біологічних структур колір є єдиним ідентифікатором диференціації об'єктів. Хроматичний невербальний код дозволяє уникнути вербального перевантаження, заміщуючи розлогі фрагменти тексту експресивними візуальними невербальними кодами. Виділення кольором дефініцій, аксіом, математичних формул чи ключових статистичних маркерів усередині текстового блоку створює додатковий семіотичний рівень, який Дж. Л. Лемке визначає як *когнітивне картографування тексту (cognitive mapping of text)*, де колір слугує індексним знаком високого ступеня прагматичної важливості (Lemke, 1998: 89). Кольорове маркування гіперпосилань в англomовному електронному науковому тексті сигналізує про перехід первинного лінійного тексту в багатовимірний гіпертекстовий простір, підключаючи зовнішні бібліографічні або фактологічні бази даних (наприклад, системи *Mendeley* чи *Zotero*).

Градація кеглів як розмірно-ієрархічний код. Співвідношення розмірів шрифту (*ієрархія кеглів*) у межах єдиного простору наукової

публікації є експліцитним виявом логіко-понятійної ієрархії самої науки. Зміна кеглю – це просторова матеріалізація переходу від макрорівня наукового узагальнення до мікрорівня конкретизації чи ілюстрації.

За визначенням Р. Валлера, типографічний розмір та просторове розташування елементів утворюють *архітектуру жанру* (*genre architecture*), яка дозволяє адресату миттєво ідентифікувати статус кожного текстового блоку без попереднього читання його вербального наповнення (Waller, 1996: 345). У традиційній структурі англomовної наукової статті чи монографії ієрархія кеглів вибудовується за суворим низхідним вектором: *макрокегель* (назва статті) → *медіаль* (основний текст) → *петит* (мікрокегель для довідкової інформації). Така ієрархізація простору безпосередньо відображає рівень семантичної компресії інформації. Макрокегель, який використовується для заголовків і назв, акумулює в собі максимальний рівень концептуального згортання. Заголовок постає як гранично стиснутий тематичний фрейм. Мікрокегель використовується для кодування інформації периферійного, верифікаційного або супровідного характеру (підписи рисунків і таблиць, текст вмісту таблиць, виноски, колонтитули, параметри експерименту в біології, координати залягання порід у геології).

Як зазначає К. О' Халлоран, розмірна диференціація створює *вертикальний синтаксис* (*vertical syntax*) мультимодального тексту, де масштаб шрифту маркує ступінь абстракції наукового знання: що більший шрифт, то вищий рівень теоретичного узагальнення; що менший – то ближче текст підходить до фіксації одиничного

емпіричного факту (O'Halloran, 2005: 78). Градація кеглів виступає потужним інструментом регулювання швидкості сприйняття тексту, змушуючи когнітивний фокус дослідника сповільнюватися на макроструктурах і прискорюватися на блоках деталізації.

Ідеографічні індикатори та обрамлення як супраструктурний код. Найвищий рівень абстракції серед супраграфемних кодів передають неалфавітні символи-індикатори (пиктографічні та ідеографічні знаки), а також елементи просторового обмеження (рамки, плашки, лінійні розділювачі). Вони діють як чисті *знаки-індекси* та *знаки-символи* у семіотичній класифікації Ч. С. Пірса, повністю перебираючи на себе функцію логічного зв'язку та керування дискурсом (Peirce, 1998: 5).

Супраструктурний невербальний код створюють *ідеографічні індикатори-показчики, маркери списків та лінійно-рамкові структури*. Ідеографічні індикатори-показчики: стрілки, математичні оператори інклюзії / ексклюзії чи меж ($\in / \notin / \subseteq / \supseteq / \geq / \leq$), а також специфічні метатекстові знаки ($\S / * / NB!$) виконують функцію жорсткої логічної директиви. Наприклад, стрілка $\rightarrow$ у тексті опису біологічного процесу чи геологічної трансформації повністю заміщує вербальні конструкції «*що призводить до...*», «*наступним етапом є...*», «*трансформується у...*», забезпечуючи граничне стиснення синтаксичної структури.

Маркери списків (булети): графічні крапки, квадрати чи дефіси руйнують лінійність тексту, переводячи його у формат дискретного переліку. За дослідженнями Б. Тверські, перехід від суцільного тексту до маркованого списку радикально змінює ментальну модель

сприйняття: інформація починає оброблятися когнітивною системою не як часова послідовність, а як одночасна просторова конфігурація ознак, що критично важливо для класифікаційних процедур у природничих науках (Tversky, 2001: 94).

Окреслення автономних смислових вузлів (формул, теорем, фінальних висновків) у замкнені прямокутні рамки або розміщення їх на контрастних плашках створює лінійно-рамкові структури. Семіотично рамка виступає жорстким просторовим ізолюючим засобом. Вона вихоплює інформаційний фрагмент із загального лінійного потоку, маркуючи його як знання вищого рангу, що потребує автономного збереження у когнітивній пам'яті адресата. Б. Латур характеризує такі графічно ізольовані блоки як *незмінні мобільні елементи (immutable mobiles)*, які можуть легко вилучатися з контексту і ставати базою для подальших наукових трактувань (Latour, 1986: 7).

Таким чином, супраграфеміка виступає вищим інструментом когнітивної компресії інформації, дозволяючи досліднику здійснювати ефективне вертикальне та діагональне сканування наукового тексту, де кожне накреслення, колірний маркер чи просторова рамка кодують окремий пласт системно-структурних зв'язків природної реальності.

Отже, у результаті проведеного дослідження встановлено, що в англomовній писемній природничо-науковій комунікації вербальна та невербальна системи утворюють неподільний оптико-просторовий комплекс, де вербальний текст, графічні й візуальні невербальні коди рівноправно беруть участь у реструктуризації механізмів референції :

невербальні засоби не просто доповнюють слово, а й забезпечують максимальну інформаційну щільність, семантичну компресію та співвербальне конструювання природничо-наукового знання.

У ході аналізу частотні для англomовної писемної природничо-наукової комунікації візуально-графічні невербальні знаки та засоби угруповано у три підсистеми: іконічно-графічна, формалізовано-символічна та параграмемна; при цьому кожна описана з огляду її семіотичного, когнітивного та прагматичного потенціалу.

Зафіксовано, що виокремлена іконічно-графічна підсистема об'єднує невербальні коди, які характеризуються ізоморфною, топологічною або структурною схожістю з досліджуваними об'єктами чи ментальними моделями. Структурно-функціональними субкодами цієї підсистеми є наочні засоби референтної фіксації (наукові рисунки, макро- та мікрофотографії, карти), засоби квантифікації та візуалізації динаміки (графіки, діаграми), а також засоби логічного моделювання та абстрагування (статично-структурні й динаміко-процесуальні схеми). Визначено, що їх семіотичний потенціал полягає в забезпеченні епістемічного переходу від емпіричного спостереження та наочної верифікації фактів до метричного моделювання числових залежностей, й далі – до граничного когнітивного стиснення інформації в просторово-абстрактних схемах, що унаочнює системні зв'язки.

З'ясовано, що окремо виділена формалізовано-символічна підсистема охоплює конвенційні штучні знакові системи, які не мають безпосередньої природної схожості з референтом. Її структурно-функціональними різновидами виступають формули (композиційні,

структурні, дедуктивно-операційні), рівняння (балансово-реєстраційні та трансформаційні), цифрові масиви та матриці. Установлено, що функціональна специфіка цієї підсистеми полягає в семантичному згортанні та символічному заміщенні природної мови, що дає змогу звільнити наукове знання від суб'єктивності, прагматично-емоційного надлишку та контекстуальної двозначності.

Окремо диференційовано параграфемну підсистему, яка регулює просторово-графічну архітектоніку вербального тексту. Специфіку цієї підсистеми визначають такі види невербальних кодів: синграфеміка (пунктуаційні знаки, системи дужок, дефісів та спеціалізованих метазнаків), топографеміка (абзацні відступи, вирівнювання, просторове розмежування, рубрикації) та супраграфеміка (гарнітура, кегль, курсивні чи напівжирні виділення, колорування, лінійно-рамкові знаки). Визначено, що роль параграфемного невербального комплексу полягає у фізично-просторовому конструюванні текстової ієрархії, управлінні векторністю та увагою адресата при сприйнятті інформації, знятті семантичної невизначеності природної мови, а також у забезпеченні жорсткої координації та логічної інтеграції вербальної та невербальної наукової інформації.

Узагальнення отриманих результатів відкриває перспективи для розширення дослідження невербальних систем в англomовній науковій комунікації. Зокрема, актуальним і перспективним вбачається вивчення мультимодальної специфіки усної та гібридної наукової комунікації (зокрема наукових доповідей, публічних лекцій, презентацій, відеоабстрактів та науково-популярних медіаформатів).

Подальший аналіз у цьому ракурсі дасть змогу з'ясувати, як описані іконічно-графічна, формалізовано-символічна та параграфемна підсистеми взаємодіють із вербально-просодичними засобами, проксемікою та кінесикою (жестами, мімікою, поглядом). Вивчення зазначеного комплексу сприятиме цілісному осмисленню мультимодального конструювання природничо-наукового знання в синхронній взаємодії адресанта й адресата в сучасному полікодовому академічному просторі.

Список використаних джерел

1. Adorno, T. W. (1990). Punctuation marks (S. W. NicholSEN, Trans.). *The Antioch Review*, 48(3), 300-305. <https://doi.org/10.2307/4612215>
2. Baranova, N. (2010). *Parahrafemika v strukturi naukovoho tekstu* [Paragraphemics in the structure of scientific text]. Naukova Dumka.
3. Barthes, R. (1977). Rhetoric of the image. In R. Barthes, *Image – Music –Text* (S. Heath, Trans., pp. 32-51). Hill and Wang.
4. Bateman, J. A. (2008). *Multimodality and genre: A foundation for the structural analysis of multimodal documents*. Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/10.1057/9780230582323>
5. Batsevykh, F. S. (2004). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. VTs “Akademiia”.
6. Benveniste, É. (1985). The semiology of language. In R. E. Innis (Ed.), *Semiotics: An introductory anthology* (pp. 226-246). Indiana University Press.
7. Bertin, J. (1983). *Semiology of graphics: Diagrams, networks, maps* (W. J. Berg, Trans.). University of Wisconsin Press.
8. Blackwell, A. (2011). Visual notation and technical diagrams. In G. Kress & T. Van Leeuwen (Eds.), *Visual communication* (pp. 1-28). De Gruyter Mouton.
9. Cleveland, W. S. (1994). *The elements of graphing data* (2nd ed.). Hobart Press.

10. Cruse, D. A. (1986). *Lexical semantics*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511620614>
11. Daniels, P. T., & Bright, W. (Eds.). (1996). *The world's writing systems*. Oxford University Press.
12. Dürscheid, C. (2016). *Einführung in die Schriftlinguistik* (5th ed.). Vandenhoeck & Ruprecht.
13. Eisenberg, P. (2006). *Grundriss der deutschen Grammatik: Band 1: Das Wort* (3rd ed.). J. B. Metzler.
14. Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. Edward Arnold.
15. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2020). *Halliday's introduction to functional grammar* (4th ed.). Routledge. (Original work published 2014)
<https://doi.org/10.4324/9780203431269>
16. Harris, R. (2000). *Rethinking writing*. Continuum.
17. Jakobson, R. (1971). Quest for the essence of language. In R. Jakobson, *Selected writings: Vol. 2. Word and language* (pp. 345-359). Mouton. (Original work published 1965) <https://doi.org/10.1177/039219216501305102>
18. Jespersen, O. (2013). *The philosophy of grammar*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203716045>
19. Kress, G., & van Leeuwen, T. (2021). *Reading images: The grammar of visual design* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003099857>
20. Kukharensko, V. A. (2002). *Interpretatsiya teksta* [Text interpretation] (3rd ed.). Latstar.
21. Latour, B. (1986). Visualization and cognition : Thinking with eyes and hands. *Knowledge and Society: Studies in the Sociology of Culture and Present*, 6, 1-40.
22. Lemke, J. L. (1998). Multiplying meaning: Visual and verbal semiotics in scientific text. In J. R. Martin & R. Veel (Eds.), *Reading science: Critical and functional perspectives on discourses of science* (pp. 87-113). Routledge.

23. Lemke, J. L. (2014). Mathematics in the middle school : Multimodal representations and meaning-making. In K. O'Halloran (Ed.), *Multimodal discourse analysis: Systemic-functional perspectives* (pp. 85-113). Routledge.
24. Lotman, Yu. M. (1996). *Vselennaya uma: vnutrimyslyashchiye miry. Semiotika. Iskustvo. Poznaniye. Istoriya. Diskurs* [Universe of the mind: Within thinking worlds. Semiotics. Art. Cognition. History. Discourse]. Iskustvo-SPB.
25. Lupton, E. (2010). *Thinking with type: A critical guide for designers, writers, editors, & students* (2nd ed.). Princeton Architectural Press.
26. Manovich, L. (2001). *The language of new media*. MIT Press.
27. Morris, C. W. (2022). *Foundations of the theory of signs*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003282877>
28. O'Halloran, K. L. (2005). *Mathematical discourse: Language, symbolism and visual images*. Continuum.
29. Ogden, C. K., & Richards, I. A. (2023). *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003419389>
30. Peirce, C. S. (1998). *The essential Peirce: Selected philosophical writings* (Vol. 2, 1893-1913; Peirce Edition Project, ed.). Indiana University Press.
31. Peirce, C. S. (2021). Logic as semiotic: The theory of signs. In J. Buchler (Ed.), *Philosophical writings of Peirce* (pp. 98-119). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003164937>
32. Sampson, G. (1985). *Writing systems: A linguistic introduction*. Stanford University Press.
33. Saussure, F. de. (2022). *Course in general linguistics* (R. Harris, trans.). Bloomsbury Academic.
34. Selivanova, O. O. (2005). *Kohnityvna linhvistyka: napryamy, problemy, kontseptsyi* [Cognitive linguistics: Directions, problems, concepts]. Dovkillia-K.
35. Tufte, E. R. (1997). *Visual explanations: Images and quantities, evidence and narrative*. Graphics Press.

36. Tufte, E. R. (2001). *The visual display of quantitative information* (2nd ed.). Graphics Press.
37. Tversky, B. (2001). Spatial schemas in depictions. In M. Gattis (Ed.), *Spatial schemas and abstract thought* (pp. 89-111). MIT Press.
38. Van Leeuwen, T. (2006). Towards a semiotics of typography. *Information Design Journal*, 14(2), 139-155. <https://doi.org/10.1075/idj.14.2.06lee>
39. Walaszczyk, I. (1996). Inoceramids from the Upper Cretaceous of the Subcarpathian region (Western Ukraine). *Acta Geologica Polonica*, 46(1-2), 115-144.
40. Waller, R. (1996). Typography and discourse. In R. Barr, M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, & P. D. Pearson (Eds.), *Handbook of reading research* (Vol. 2, pp. 341-380). Routledge.
41. Wittgenstein, L. (1995). *Lohiko-filosofskyi traktat* [Tractatus logico-philosophicus] (Ye. Popovych, Trans.). Osnovy.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз структурно-семантичних та жанрових параметрів наукового дискурсу дозволив сформулювати низку теоретичних узагальнень щодо природи сучасного лінгвістичного знання.

Аналізуючи інструментарій сучасної лінгвістики, встановлено, що сучасні фонологічні дослідження перейшла на етап повної цифрової обробки сигналу, де використання спеціалізованого програмного забезпечення (Praat, Speech Analyzer) та корпусних методів мінімізує суб'єктивізм і забезпечує високу верифікацію і об'єктивність емпіричних даних для дослідження дискурсу і наукового зокрема.

Дослідження термінологічного та сленгового вимірів репрезентації адиктивної проблематики в сучасному англомовному нон-фікшн дискурсі дало змогу обґрунтувати трискладову модель її мовної організації, що інтегрує фахово-термінологічну, перехідну загальноповживану та субстандартну зони. Встановлено, що реконтекстуалізація спеціального знання спирається на систему стратегій міжрегістрового перемикування, які забезпечують баланс між науковою достовірністю викладу та його доступністю для широкої аудиторії. Доведено, що прагматичний потенціал та оцінний профіль досліджуваних номінацій безпосередньо залежать від активованих інтерпретаційних фреймів, у межах яких знижений регістр слугує інструментом детабуїзації теми та соціальної адаптації субстандартного лексикону, балансуючи між іронічним

переосмисленням соціокультурних стереотипів і ризиком відтворення стигматизувальних смислів.

У контексті вивчення лексичного складу наукових текстів обґрунтовано, що термінологічна синонімія й антонімія виступають показниками динамізму та відкритості лексичної системи у науковому дискурсі й географічному, зокрема, забезпечуючи точність номінацій через механізми заміщення та уточнення. Встановлено кількісну перевагу ідеографічних синонімів над абсолютними (дублетами), що вказує на змістовну диференціацію наукових назв залежно від наукових шкіл та контекстів. Термінологічна антонімія виступає також важливим механізмом поняттєвої диференціації просторових об'єктів. Установлено, що антонімічні опозиції не лише фіксують контрастивні характеристики фізико-географічних явищ, а й сприяють усуненню поняттєвої двозначності, сприяючи системній цілісності термінологічного поля.

Дослідження архітекτονіки ментальних структур виявило, що концептуальне поле ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР в англійській мові має складну ієрархічну будову, вершину якої утворюють мегаконцепти ЛАНДШАФТ (репрезентований гіперонімами РЕЛЬЄФ та РОСЛИННИЙ МАСИВ) та ВОДНИЙ ПРОСТІР (з гіперонімами БЕРЕГ, ВОДОЙМА, ВОДОТІК). Встановлено номінативну нерівномірність поля з переважанням засобів вербалізації концепту ВИСОЧИНА, що свідчить про високу комунікативну релевантність вертикального виміру простору.

Дослідження жанрової специфіки сучасної науки визначило малоформатний науковий жанр як типізований мультимодальний

формат здійснення наукової комунікації, який зберігає професійну ідентичність вченого в умовах комунікативної компресії.

Характеризуючи семантичне наповнення наукових текстів різних жанрів, обґрунтовано, що семантичний каркас наукового дискурсу формують категоріальні семи об'єктивності, складниками якої виступають епістемічність, евіденційність, верифікаційність та валоративність, яка маркує науковий текст значенням значущості та авторської оцінки.

Узагальнюючи вплив технологічного прогресу, встановлено, що цифровізація науки сприяє виникненню гібридних малоформатних наукових жанрів, де вербальний текст інтегрований у полікодову структуру (ІТ-код, медіа-формат), а технологічний канал стає визначальним жанротворчим чинником.

Вивчення візуально-графічних невербальних кодів у писемній науковій комунікації дало змогу систематизувати їх у межах трикомпонентної таксономії (іконічно-графічної, формалізовано-символічної та параграфемної підсистем). З'ясовано, що системне залучення візуально-графічних невербальних засобів є конститутивною умовою сучасної англомовної писемної наукової комунікації, яка трансформує лінійний текст у мультимодальний та полікодовий комплекс.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Абсолютні синоніми (Absolute Synonyms) 77, 85, 86, 217

Автономність жанру (Genre Autonomy) 138, 139, 140, 141, 142, 152, 154, 156

Адиктивний (Addictive) 24, 26, 28, 31, 34, 38, 40, 43, 44, 47, 48, 49, 51, 52, 56, 59, 61, 62, 63

Акустична фонетика (Acoustic Phonetics) 4, 12, 13, 14

Акустичний (Acoustic) 4, 13, 15, 16, 17, 118, 190, 216

Антропоцентризм (Anthropocentrism) 107, 127

Артикуляторна фонетика (Articulatory Phonetics) 12

Архітектоніка наукового жанру (Academic (Scientific) Genre Architectonics) 56, 142, 146, 151, 156, 161

Афіксація (Affixation) 75, 82, 85

Балансово-реєстраційні рівняння (Balance-Accounting Equations / Registration Balance Equations) 211

Валоративна семантика (Evaluative Semantics) 147, 148, 149, 150, 155, 156, 157, 158, 160

Вербалізація концепту (Concept Verbalization) 103, 108, 112, 115, 119, 122, 217

Вербальна та невербальна системи (Verbal and Non-Verbal Systems) 5, 164, 166, 170, 212, 218

Верифікаційність (Verifiability) 4, 132, 144, 159, 168

Візуальні невербальні коди (Visual Non-Verbal Codes) 5, 164, 168, 172, 185, 201, 218

Галузева терміносистема (Domain-Specific Terminology System) 5, 67, 70, 74, 88, 95

Географічна термінологія (Geographical Terminology) 5, 67, 69, 72, 80, 91, 96

Географічний простір (Geographical Space) 5, 101, 104, 109, 114, 120, 124, 217

Гібридний жанр (Hybrid Genre) 5, 127, 135, 143, 150, 158, 217

Гібридний текст (Hybrid Text) 136, 144, 152, 160

Гіперо-гіпонімічні відношення (Hyperonymic-Hyponymic Relations) 5, 78, 106, 111, 117

Гіперонім БЕРЕГ (SHORE Hyperonym) 110, 112, 113

Гіперонім ВОДОЙМА (BODY OF WATER Hyperonym) 114, 115, 116

Гіперонім ВОДОТІК (WATERCOURSE Hyperonym) 114, 117, 118

Гіперонім РЕЛЬЄФ (RELIEF Hyperonym) 108, 109, 110

Гіперонім РОСЛИННИЙ МАСИВ (VEGETATION AREA Hyperonym) 111, 112

Графіки, діаграми, схеми (Graphs, Diagrams, Flowcharts) 165, 175, 180, 184, 192

Графічні невербальні коди (Graphic Non-Verbal Codes) 5, 164, 169, 174, 188, 218

Дедуктивно-операційні формули (Deductive-Operational Formulas) 208, 209, 210

Денотат (Denotatum) 73, 84, 105, 167, 171

Денотативна тотожність (Denotative Identity) 74, 76, 83, 89

Детермінологізація (Determinologization) 30, 36, 42, 54, 60

Дискурсивна конвергенція (Discourse Convergence) 130, 137, 145, 153

Дисфемізм (Dysphemism) 35, 39, 45, 58

Дублетність (Terminology Doubling) 76, 79, 87, 92

Евіденційність (Evidentiality) 133, 148, 155, 161

Евфемізм (Euphemism) 33, 37, 41, 50, 57

Експериментальна фонетика (Experimental Phonetics) 9, 11, 14, 18, 20

Енциклопедична зона концепту (Concept Encyclopedic Zone) 106, 113, 119

Епістемічність (Epistemicity) 131, 146, 152, 159

Жанрова компресія (Genre Compression) 129, 134, 141, 149

Знаки-ікони (Iconic Signs / Icons) 129, 134, 141, 149

Знаки-індекси (Indexical Signs / Indices) 166, 169, 176, 198

Знаки-символи (Symbolic Signs / Symbols) 167, 170, 182, 204

Значення локалізації (Locative Meaning) 104, 110, 116, 121

Значення орієнтації (Orientational Meaning) 104, 108, 115, 123

Ідеографічні синоніми (Ideographic Synonyms) 75, 81, 88, 93

Іконічно-графічні коди (Iconic-Graphic Codes) 168, 178, 186, 200

Інтерпретаційне поле концепту (Concept(ual) Interpretative Field) 103, 107, 118, 122

Інтерпретаційний фрейм (Interpretative Frame) 105, 114, 120

Інтонаційна одиниця (Intonation Unit) 16, 17, 216

Інтонограма (Intonogram) 13, 14, 15

Інтонографія (Intonography) 13, 14

Інфотейнмент (Infotainment) 132, 139, 147, 155

Карти, макро- та мікрофотографії (Maps, Macro- and Microphotographs) 165, 171, 177, 183

Когнітивна метафора (Cognitive Metaphor) 29, 35, 105, 121

Когнітивний компонент терміна (Term Cognitive Component) 27, 32, 71, 80

Композиційні формули (Compositional Formulas) 206, 207, 208

Контамінований жанр (Blended Genre) 133, 140, 148, 156

Концептуальна метафора (Conceptual Metaphor) 31, 46, 106, 117

Концептуальне поле (Conceptual Field) 5, 101, 103, 107, 113, 122, 217

Корпусна лінгвістика (Corpus Linguistics) 10, 11, 216

Лексикалізація фонетичних інновацій (Phonetic Innovations Lexicalization) 11, 216

Лінгвокібернетика (Linguocybernetics) 10, 15, 216

Людиноорієнтована мова (Person-First Language) 28, 34, 40, 52, 61

Малоформатний науковий жанр (Short-Form Scientific (Academic) Genre) 5, 127, 128, 132, 145, 160, 217

Мегаконцепт (Megaconcept) 5, 102, 106, 111, 119, 217

Мегаконцепт ВОДНИЙ ПРОСТІР (WATER SPACE Megaconcept) 5, 102, 113, 114, 118, 217

Мегаконцепт ЛАНДШАФТ (LANDSCAPE Megaconcept) 5, 102, 107, 108, 112, 217

Міжрівнева синонімія (Inter-Level Synonymy) 72, 79, 86, 94

Мовна картина світу (Linguistic Picture of the World / Linguistic Worldview) 5, 101, 102, 105, 124, 217

Мультиmodalність (Multimodality) 5, 128, 136, 164, 170, 218

Наукова комунікація (Scholarly Communication) 4, 5, 127, 164, 216, 218

Науковий блог (Research Blog) 127, 131, 135, 142, 151
Науковий дискурс (Academic (Scientific) Discourse) 4, 5, 127, 130, 164, 216
Науково-популярний дискурс (Popular Science Discourse) 5, 24, 30, 48, 128, 144
Науковий постер (Research Poster) 127, 133, 138, 146, 154
Науковий твіт (Research Tweet) 127, 130, 134, 141, 149
Номінативна детермінація (Nominative Determination) 70, 78, 85, 91
Номінативна щільність (Nominative Density) 104, 109, 115, 121
Однокореневі синоніми (Cognate Synonyms) 76, 82, 89, 94
Оптико-просторовий невербальний комплекс (Optico-Spatial Non-Verbal Complex) 165, 174, 189, 203
Оказіоналізм (Occasionalism) 32, 44, 53, 59
Осцилографія (Oscillography) 13, 14
Паравербальне означування (Paraverbal Signification) 167, 175, 187, 199
Параграфемні коди (Paragraphemic Codes) 168, 176, 185, 202
Паратекст (Paratext) 129, 137, 143, 158
Перцептивна фонетика (Perceptual Phonetics) 4, 11, 12, 16
Писемна наукова комунікація (Written Scientific (Academic) Communication) 5, 128, 164, 166, 212, 218
Позначник / виразник / знак-символ (Signifier / Representamen / Symbolic Sign) 166, 167, 172
Позначуване / сигніфікат / ментальний образ (Signified / Significatum / Mental Image) 166, 167, 173
Полікодова структура жанру (Genre Polycode Structure) 128, 136, 164, 171, 218
Польова стратифікація концепту (Concept(ual) Field Stratification) 5, 103, 108, 114, 122
Природничо-наукова картина світу (Natural Science Worldview) 101, 105, 110, 123
Програмне забезпечення (Software) 8, 10, 13, 15, 216
Просодична організація (Prosodic Organization) 4, 10, 16, 216

Просторова картина світу (Spatial Picture of the World / Spatial Worldview) 101, 104, 108, 119

Регістр (Register) 27, 38, 131, 147

Регістрове перемикання (Register-Switching) 28, 39, 132, 148

Регулятивна зона концепту (Concept Regulative Zone) 106, 112, 120

Редукція (Reduction) 14, 28, 36, 49

Реконтекстуалізація (Recontextualization) 26, 31, 130, 145

Референт (Referent) 73, 105, 166, 167

Різнокореневі синоніми (Root-Distinct Synonyms) 77, 83, 90, 95

Самопрезентація автора (Authorial Self-Presentation) 130, 139, 147, 155

Семіозис малоформатних наукових жанрів (Short-Form Scientific (Academic) Genres Semiosis) 128, 135, 144, 153

Семіотичний закон простоти (Simplicity Semiotic Law) 169, 178, 194, 210

Семіотичний трикутник Огдена-Річардса (Ogden-Richards Semiotic Triangle) 166, 167, 171

Сигніфікативне значення (Significative Meaning) 73, 81, 105, 167

Синграфеміка (Syngraphemics) 168, 177, 184, 201

Синонімічна відповідність (Synonymic Correspondence) 71, 78, 84, 91

Синонімічний ряд (Synonymic Row) 74, 80, 87, 93

Сленг (Slang) 5, 24, 29, 37, 45, 55, 62, 216

Соціофонетика (Sociophonetics) 4, 11, 15, 16, 216

Спектрографія (Spectrography) 13, 14

Спонтанне мовлення (Spontaneous Speech) 10, 16, 17, 216

Стигматизація (Stigmatization) 27, 33, 41, 51

Структурні формули (Structural Formulas) 205, 206, 207

Субстандартна лексика (Substandard Vocabulary) 5, 24, 30, 42, 58, 216

Супраграфеміка (Supragraphemics) 168, 176, 183, 200

Текстоцентричний жанр (Text-Centric Genre) 129, 135, 143, 150

Терміносистема (Terms System) 5, 24, 67, 72, 85, 96, 216

Термінологічна варіативність (Terminological Variability) 71, 77, 83, 90

Термінологічне поле (Terminological Field) 25, 34, 69, 75, 88
Топографеміка (Topographemics) 168, 178, 186, 202
Трансформаційні рівняння (Transformational Equations) 209, 210, 211
Утилітарна зона концепту (Concept Utilitarian Zone) 106, 111, 119
Фонетичний еліпсис (Phonetic Ellipsis) 14, 17, 216
Формалізовано-символічні коди (Formalized-Symbolic Codes) 165, 181, 204, 211
Функціональна гнучкість терміносистеми (Functional Flexibility of a Terminology System) 68, 75, 84, 92
Хайлайти (Highlights) 127, 131, 136, 143, 152
Хеджування (Hedging) 133, 141, 149, 157
Хронологічне індексування лексики (Chronological Lexical Indexing) 30, 43, 54, 61
Цифрова обробка звукового сигналу (Digital Audio Signal Processing) 11, 14, 216
Цифровізація науки (Science Digitalization) 4, 5, 127, 164, 217
Цифрові масиви й матриці (Digital Arrays and Matrices) 165, 182, 196, 208
Юридична лінгвістика (Forensic Linguistics) 15, 216

Підписано до друку 05.08.2026. Формат 60×84 ^{1/16}

Ум. друк. арк. 13,0. Замовлення № 77.

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Видавництво ПП «Волинська друкарня» 43025,
м. Луцьк, просп. Соборності, 10а. Тел.: (0332) 71-03-01.

Свідоцтво про державну реєстрацію

ДК № 7154 від 23.09.2020 р.

Друк ФОП Іванюк В. П.

43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65. Свідоцтво
Держкомінформу України ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.